

ESKİÇAĞDA ANADOLU'NUN SAVAŞ KAPILARI

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı**

Şeyma YILDIRIM

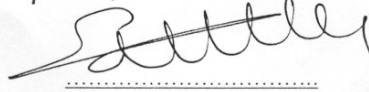
Danışman: Yrd.Doç. Dr. Yusuf KILIÇ

**Haziran 2006
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabil Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Şeyma YILDIRIM tarafından Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ yönetiminde hazırlanan "Eskiçağda Anadolu'nun Savaş Kapıları" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 07.07.2006 tarihinde yapılan tez savunması sırasında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

Jüri Başkanı

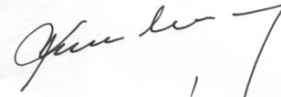
Yrd. Doç. Dr. Bahar KODAL

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ

Jüri Üyesi

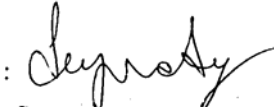

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19.07.2006 tarih ve ...13/03...sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Nazım Kadri EKİNCİ

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmasının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza :
Öğrenci Adı Soyadı : Şeyma YILDIRIM

TEŐEKKÜR

Bu çalışmada beni, bilimsel tecrübesiyle yönlendiren ve kütüphanesinden faydalanmama her daim olanak sağlayan, Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı değerli hocam sayın Prof. Dr.Ekrem MEMİŞ'e ve her zaman desteğini, sevgisini ve inancını hissettiğim değerli hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ'a teőekkürü borç bilirim.

Ayrıca, alışma esnasında gösterdiği sabır ve verdiği destekten ötürü çok sevgili eőim Ümit YILDIRIM'a da teőekkür ederim.

ÖZET

ESKİÇAĞDA ANADOLU'DA SAVAŞ KAPILARI

Yıldırım, Şeyma
Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD
Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ
Haziran 2006, 103 Sayfa

Anadolu'nun Savaş Kapıları, Eskiçağ tarihinde medeniyetlerin oluşmasına, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel yapının birbirine bağlı ve bağımlı olarak meydana gelmesini sağlamıştır. Bu parçaları birbirine kenetleyen ve birbirine karşı sorumlu kılan unsurlar ise doğal geçitler ve bu geçitlerin imkân verdiği yollardır. Bunun yanında Eskiçağlarda insan, doğa koşullarına meydan okuyarak kendisini yeni mekanlara ulaştıran yollar açmıştır. Kaldı ki bugün de biz 3000 yıl öncesinin güzergâhları, günümüz teknolojiyle donatarak kullanmaktadır.

Eskiçağ Anadolu'su, sahip olduğu konum itibarıyla, bir gelip geçme coğrafyasından ziyade bir tutunma ve bir kültürel mozaik oluşturma merkezi olmuştur. Bu özelliği ile Anadolu, tarihe yön veren medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır.

İnsanlığın ortaya koyduğu kültürel miras aşamalarını en iyi gösteren delillerden biri de şüphesiz yol güzergâhlarıdır. Bu güzergâhlarda yapılan kazı çalışmalarında rastlanan takı malzemesi, savaş aleti, tarımsal aletler ve çivi yazılı tabletler geçmişe ışık tutmaktadır.

Bununla birlikte Eskiçağın mücadeleleri ise Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının ekonomik ve siyasi anlamda en büyük olma mücadelesini simgelerken, Anadolu'nun sahip olduğu zengin maden yataklarının da savaşların vuku bulmasında önemli payı vardır.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ Tarihi, Savaş, Güzergâh, Anadolu Uygarlıkları.

ABSTRACT**THE WAR PASSAGES OF ANCIENT ANATOLIA**

Yıldırım, Şeyma
M. Sc. Thesis in History
Supervisor: Asis. Prof. Dr. Yusuf KILIÇ
Haziran 2006, 103 Pages

The War Gates of Ancient Anatolia have given cause for the formation of civilizations and occurrence of political, military, economic and cultural structures tied and related to each other. The components which clamp and render these pieces liable to each other are the the passages which are Anatolian's War Gates and the ways that these passages allow. In ancient times people have found new ways that are going to make new geographies accessible by challenging natural conditions. Moreover, today we use routes of 3000 years ago decorated with today's technology.

Due to its position, Anatolia has been a center of formation of a cultural mosaic rather than being a transmission geography. With this characteristic, Ancient Anatolia has been hosting the civilizations that gave directions to the history.

The proofs that are showing the milestones that humanity has proceeded by stages are ,without a doubt, the routes. The jewelery, the battle tools, cuneiform scripts and agrarian tools that are found in the excavations held in that routes are enlightening the past.

Besides; while the great wars in antiquity symbolizes the struggle of Anatolian and Mesopotamian civilizations to become the greatest powers of the era in terms of economics and politics, the rich mines that belong to Anatolia have also led to the great wars.

Key words: Ancient History, War, Routes, Anatolian Civilizations.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	iv
GİRİŞ	1
KURAMSAL BİLGİLER VE LİTERATÜR TARAMASI	4
MATERYAL VE METOD	4

BİRİNCİ BÖLÜM DOĞU KAPISI

1.1. Doğu Kapısı Takip Edilerek Yapılan Mücadeleler	16
1.1.1. Hititler'in Komşu Kavimlerle Mücadelesi	16
1.1.1.1. Hitit Devleti ile Halep Krallığı Arasındaki Mücadelesi ...	18
1.1.1.2. Hitit - Mitanni Mücadelesi	19
1.1.1.3. Hitit - Mısır Mücadelesi	23
1.1.2. Urartu - Asur Mücadelesi	32
1.1.3. Lidya - Med Mücadelesi	41
1.1.4. Frig - Kimmer Mücadelesi	43

İKİNCİ BÖLÜM BATI KAPISI

2.1. Batı Kapısı Takip Edilerek Yapılan Mücadeleler	50
2.1.1. Ege Göçleri	50
2.1.2. Troya Savaşları	58
2.1.2.1. Hitit Kaynaklarına Göre Troya	59
2.1.2.2. Yunan Kaynaklarına Göre Troya	60
2.1.3. Büyük İskender ve Doğu Seferi	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KUZEY KAPISI

3.1. Hitit Devleti ve Gaška Mücadelesi	74
SONUÇ	85
KAYNAKLAR	88
EKLER	92
ÖZGEÇMİŞ	103

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
E.Ü.	Ege Üniversitesi
Haz.	Hazırlayan
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
M.Ö.	Milattan Önce
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
S.	Sayı
S.Ü.	Selçuk Üniversitesi
TTK.	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve devamı
y.y.	Yüzyıl
Yay.	Yayın

GİRİŞ

Üzerinde binlerce yıldır insanların yaşadığı Anadolu, Latince’de “Güneşin Doğduğu Yer” anlamına gelmektedir¹. Coğrafi bir terim olarak Anadolu topraklarından tarihte ilk kez bahseden ise Akad Kralı Sargon’dur. Kral Sargon’un torunu Naram-Sin’in Şar-Tamhari adlı vesikasında Anadolu topraklarından Hatti memleketi olarak söz etmektedir.

Dikdörtgeni andıran Anadolu topraklarının üç tarafı denizlerle çevrilidir. Anadolu’ya kıyısı olan Ege Denizi’nde ise çok sayıda ada bulunmaktadır. Dağlık olan Doğu Anadolu bölgesi ise Kafkaslar’a ve İran coğrafyasına açılmaktadır.

Bununla birlikte coğrafi mekân, üzerinde kurulup gelişen medeniyetin her safhasına etki eden önemli bir faktördür. Dolayısıyla coğrafi mekan tarihi olayları olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Kimi zaman devletler kısa zamanda yıkılmakta, kimi zaman ise çok uzun yıllar geniş coğrafyalara hakim olmaktadır.

Nitekim Anadolu coğrafyası ise “Eski Doğu”nun en önemli parçasını teşkil etmektedir. Bilimsel anlamda “Eski Doğu” kavramı ile, bugün Ön Asya ve Mısır’ın M.Ö. 3000 yıllarından M.Ö. 332–327 yılları arasında Büyük İskender tarafından fethine kadar uzanan dönemi tanımlanmaktadır. Eski Doğu’nun tarihi coğrafyası ise; Nubia Çölü’nün içlerine kadar Nil Vadisi, Filistin, Suriye, Mezopotamya, Anadolu ve İran’ı kapsamaktadır. Bu coğrafi mekânın ağırlıklı noktası ise Nil Irmağı ve Mezopotamya bölgeleridir. Bu bölgeler insanlık tarihinin en yüksek kültürünü oluşturmakla kalmamış, sürekli yeni güçler meydana getirerek çevrelerini etkilemişlerdir².

¹ Veli Sevin, (2001), *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, T.T.K., Ankara, 2-3.

² Bülent İplikçioğlu, (1997), *Eski Batı Tarihi I- Giriş, Kaynaklar ve Bibliyografya*, T.T.K., Ankara, 15.

Bununla birlikte Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ilişkiler de çok uzun bir geçmişe sahiptir. Eskiçağlarda, Ön Asya'nın büyük güçlerinin hâkimiyeti altında kalmış olan Anadolu ve Mezopotamya memleketleri arasındaki iletişim Sümer Kent Devletleri döneminden beri kendini göstermektedir. Nitekim Uruk Kralı *Lugal-Zaggisi* Amanoslar'dan bahsetmektedir³.

Aynı zamanda bu bölgelerin birbirine komşu olmaları, onların karşılıklı ihtiyaç gidermelerine de zemin hazırlamıştır. Bu sebeple iki memleket arasında ticari ilişkiler oldukça gelişmiştir⁴. Mezopotamya'dan Anadolu'ya kumaş, süs eşyası, baharat ve kalay gelirken, Anadolu'dan Mezopotamya'ya ise altın, gümüş ve bakır madeninin ticareti yapılmaktadır⁵.

Öte yandan Anadolu'nun büyük kısmının denizden yüksek oluşu ve topraklarının sahil kısımları ile de kuşatılmış olması, batı dünyası ile doğu dünyası arasında her zaman mücadelelerin beşiği olmasına sebeptir⁶. Bu yönüyle batıdan gelen dost ya da düşman kavimlerin etkisine açık olmuştur. Batı Anadolu kıyılarının vadiler ile doğuya doğru açılması iç bölgelerden batıya olduğu kadar, Anadolu'nun karşı kıyısı olan Yunan ve Balkan bölgelerinden Anadolu'nun içlerine sefer yapılmasına da imkan vermiştir.

Özetle tez konumuzu oluşturan “Eskiçağda Anadolu'nun Savaş Kapıları”, Eskiçağdaki Anadolu ve Mezopotamya Devletlerinin, aralarındaki ulaşımı sağlayan güzergâhların toplu bir değerlendirilmesi niteliğinde bir çalışmadır. Güzergâhlar kimi zaman ticari, kimi zaman da savaş maksadıyla kullanılmıştır. Meydana gelen savaşlar ise Eskiçağ Tarihi'nin mühim mücadeleleri olarak anılmaktadır.

Nitekim Anadolu coğrafyasının bugün olduğu gibi Eskiçağlarda da bir geçiş güzergâhı niteliği taşıdığını göstermeye çalıştığımız tez çalışmamız 3 ana bölümden oluşmaktadır.

³ Emin Bilgiç, (1955), M.Ö. İkibin Yıllarında Mezopotamya-Anadolu Arasındaki Ticari ve İktisadi Münasebetler, 9. Coğrafya Meslek Haftası 22-29 Aralık 1954 Tebliğler ve Konferanslar, Türk Coğrafya Kurumu, 193.

⁴ Bilgiç, (1955), a.g.m., 194.

⁵ Bilgiç, (1955), a.g.m., 196-197.

⁶ W.M.Ramsay, (1960), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 23.

1.Bölüm olan “Doğu Kapıları” bahsinde Anadolu’nun merkezinde güçlü bir devlet kurmuş olan Hititler’in Kuzey Suriye egemenliği için Halep Krallığı, Hurri-Mitanni Devleti ve Mısır Devleti ile karşı karşıya gelmesinden, Asur Devleti’nin maden yataklarına ve Kuzey Suriye ticaret yollarına hâkim olmak maksadıyla Urartu Devleti ile savaşmasından, Frig Devleti’nin bir göç hareketi neticesinde Kuzey Kafkasya bozkırlarından kalkarak Anadolu’ya giren Kimmerler ile mücadelesinden ve İran memleketinde devlet kurmuş olan Medler ile Anadolu’daki Lidya Devleti’nin savaş meydanında karşılaşmasından bahsettik. Buradaki coğrafi durumun savaşlar üzerindeki etkisini açıklamaya gayret ettik.

2.Bölüm olan “Batı Kapıları” bahsinde ise Balkanlar’dan hareketle, Anadolu topraklarını yakıp yıkarak kat eden ve Mısır’a değin ulaşan Egeli Kavimler’in göç hareketinden, batı dünyası ile doğu dünyasının ilk önemli savaşı olan Troya Savaşları’ndan ve bir dünya devleti kurmayı düşleyen İskender ve ideali için çıktığı doğu seferlerinden söz ettik. Burada özellikle Anadolu’nun batı yöndeki giriş kapıları ve bu geçitlerin göç ve sefer hareketlerine müsait oluşlarını izah etmeye çalıştık.

3.Bölüm olan “Kuzey Kapısı” bahsinde ise Karadeniz’in kıyı şeridinde dağınık bir halde yaşayan Gaşka kavimlerinin Hitit Devleti olan mücadelesinden söz ettik. Ayrıca Karadeniz’in gerisinde oturan kavim ve devletlerin Anadolu’ya geçişlerine imkân tanımadığını ve doğal bir set oluşturduğunu vurguladık. Şu halde Eskiçağ’ın koşulları çerçevesinde Anadolu Kuzey ve Güney yönünden gelecek olan göç ve istilacı kavimlerin geçişlerine imkân tanımamıştır. Zira Anadolu’nun bu bölgesi geçit vermeyen sıra dağlarla çevrilidir. Anadolu’nun güneyi de aynı özelliklere sahiptir. Ancak Anadolu’nun doğusu ve batısı için aynı ifadeyi kullanmak mümkün değildir. Çünkü doğu bölgesi, kuzeydoğu ve güneydoğuda bulunan geçitlerle başka coğrafyalara bağlanmaktadır. Anadolu’nun batısı ise Ege Denizi’ne dik uzanan dağlar ve bu dağların arasındaki ırmak vadileri ile denize dolayısıyla deniz yoluyla adalar bölgesine ve Yunanistan’a bağlandığı gibi Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile de Trakya’ya yani Avrupa’ya bağlanmakta olup, göç ve istilacı kavimlerin geçişleri için doğal bir yol imkânı sağlamaktadır.

KURAMSAL BİLGİLER VE LİTERATÜR TARAMASI

“Eskiçağda Anadolu’nun Savaş Kapıları” ile ilgili müstakil bir çalışma mevcut değildir. Şu ana kadar yayınlanmış olan eserlerde bu konuya zaman zaman değinilmiş olsa da, bu konu bir bütün olarak ele alınmamıştır. Dolayısıyla çalışmamız konu ile alakalı eserlerden toplanan bilgilerin bir derlemesi niteliğindedir. Bu nedenle günümüz Türkçesine çevrilmiş antik eserler ve modern araştırmalar başucu kaynaklarımız arasında yer almıştır. Aynı zamanda internet bazlı makalelerden de istifade edilmiştir.

MATERYAL VE METOT

“Eskiçağda Anadolu’nun Savaş Kapıları” isimli tezimizde, Yakın Doğu’daki M.Ö. 2.Bin Yıl ve 1.Bin Yıl kavimlerinin doğal savaş güzergahlarını ele aldık. Tezimiz Eskiçağdaki Anadolu ve Mezopotamya Devletlerinin, aralarındaki ulaşımı sağlayan güzergâhların toplu bir değerlendirilmesi niteliğinde bir çalışmadır. Güzergâhlar kimi zaman ticari kimi zaman da savaşmak maksadıyla kullanılmıştır. Meydana gelen savaşlar ise Eskiçağ Tarihi’nin mühim mücadeleleri olarak anılmaktadır.

Yaptığımız bu çalışma sayesinde güzergâhların bugün dahi kullanılan yollar olduğunu vurgulamak maksadıyla, konu ile alakalı yazılmış birçok yerli ve yabancı makaleyi, kitabı, inceleme fırsatı bulduk. İncelemelerimiz neticesinde Anadolu’nun Savaş Kapıları’nı oluşturan güzergâhları derledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU KAPISI

Kuzey Anadolu dağları ile Anti Toroslar arasındaki bölge Doğu Anadolu topraklarını oluşturmaktadır. Bölge doğuya doğru yakışaltıkça yükselen dağlarla İran coğrafyasından ayrılmaktadır. Anadolu'nun doğusu, yüksek dağlarla örülü, nehir vadilerinin aktığı bir yapı arz etmektedir. Bu nedenle bu bölgeye “Anadolu'nun çatısı” da denilmektedir. Bölgedeki nehir vadileri belli noktalarda geçişlere olanak tanırken, Eskiçağ kavimleri daha ziyade Anadolu'nun güneyindeki dağ silsesini aşmayı uygun görmüşlerdir. Öte yandan Güney Anadolu Bölgesini ise Fırat Nehri'nden Karya'ya değin uzanan alan oluşturmaktadır. Güney Anadolu bölgesi; Likya, Pamfilya ve Kilikya bölgelerine ayrılmaktadır⁷. Bununla birlikte, Anadolu'nun kuzeydoğusunda Kafkaslar'daki “*Demir Kapı*” geçidi ile, güneyde Toroslar'ın üzerindeki “*Kilikya Kapıları*” Anadolu coğrafyasının “*Doğu Kapıları*”dır⁸. Fakat Anadolu'nun başka coğrafyalara ulaşan ve Anadolu'nun kendi içerisindeki yol şebekesini yazılı belgelerin vermiş oldukları bilgilerden tam olarak tespit etmek bir hayli zordur.

Çünkü inşa ettikleri tapınakları, sarayları, kanalları, tahkimat merkezleri ile övünen krallar, geriye kalan mahkeme kayıtlarından öğrenildiği üzere, yol çalışmaları yerel nüfusun bir görevi olması sebebi ile yol yapım çalışmalarından, yol sistemlerinden ve güzergâhlarından nadiren bahsetmişlerdir. Buna rağmen günümüze kalan yazılı vesika sınırlı sayıda olsa da, arkeolojik bulgular bize yolların güzergâhını tarif etmede büyük yardım sağlamaktadır. Yolların ise kendini belli eden sınır taşları

⁷ Şemseddin Günaltay, (1987a), *Yakınşark II Anadolu-Ahamenişer İstilasına Kadar*, T.T.K., Ankara, 17.

⁸ “Kilikya Kapıları”nı da tasniflemede kolaylık sağlaması bakımından “Doğu Kapıları” bahsinde ele almayı uygun gördük.

bulunmaktadır⁹, Nitekim Fraktin¹⁰, İmamkulu¹¹, Gâvurkale, Hanyeri, Niobe, Sirkeli, Eflatunpınar ve Alacahöyük'te Hititler'e ait yol güzergâhlarını gösteren kabartmalar bulunmaktadır¹². Ereğli yakınında "Kilikya Kapıları"na (Gülek Boğazı) giden yolun 16 km. güneydoğusunda, İvriz'de Anadolu'nun en etkileyici kaya kabartmalarından biri vardır. Kabartmada Tyana (Bor) topraklarını da içine alan, Kilikya ve İskenderun Körfezi'nin yöneticisi Varpalavaş betimlenmiştir¹³. Öte yandan "Eski Hitit tasavvurunda, Romalılar'da ve Türkler'de kurt, diğer kavimlerde geyik olarak karşımıza çıkan yol gösterici hayvan motifi önemli rol oynar. Hititler'de bu hayvan boğadır, boynuzları ile aşılmaz Toros dağlarını aşır, krala yol gösterir. Bu efsane belki de İmamkulu ve Hanyeri kabartmalarının sol üst köşesindeki dağ tanrılarının boyunları üzerinde boğaların çektiği arabayı süren Teşub betimlemelerinde dile getirilmek istenmiştir¹⁴."

Esas itibarıyla Kültepe ve Mari vesikalarının verdiği bilgiler sayesinde Anadolu ile Mezopotamya'yı birbirine bağlayan yollar az da olsa ortaya çıkmıştır. Bu yollar Asur'dan Anadolu'nun merkezi Kaniş'e giden her ikisi de Fırat üzerinden, Güney ve Kuzey güzergâhı şeklinde yer bulmaktadır. Kuzey yollarının izlediği güzergâh, Malatya üzerinden Darende yolu ile Kayseri'ye ulaşmakta idi. Güney yolunun güzergâhı ise Urfa üzerinden geçmekte idi¹⁵. Aslında Eskiçağda ulaşım ağını tayin eden unsurlardan biri de nehir yataklarıdır. Nehir yatakları Mezopotamya ve Anadolu arasındaki ulaşımı tayin edebilmemiz için önemli ipuçlarıdır¹⁶. Bu sebeple Anadolu'nun güneyine yapılan seferlerde en mühim yol gösterici unsur Fırat Nehri'dir. Fırat Nehri Doğu Anadolu yüksek yaylasından, Van Gölü'nün kuzeyindeki Ağrı ve Erzurum havzasından doğmaktadır. İki büyük nehir olan Karasu ve Murat Nehirleri'nin de Fırat Nehri ile birleşmesinden sonra üç büyük, nehir Toros Dağları'nı aşarak güneye inmektedir. Burada Tel Barak, Çagar Bazar, Tel Halaf (Guzana), Harran, ve Arslantaş (Hadatu) gibi

⁹ Micheal C. Astour, (1995), *Overland Trade Routes in Ancient Western Asia, Civilization of the Ancient Near East, Volume III*, New York, 1401.

¹⁰"Kayseri'nin Develi ilçesi yakınında yer alan Fraktin kaya abidesinde Hitit büyük Kralı III.Hattuşuli ve Kizzuvatnalı zevcesi Lawazantiya şehri baş rahibi Pentipşarri'nin kızı Pudu-Hepa ile birlikte tanrıça Hepat'a içki kurban ederlerken tasvir edilmişlerdir." Bkz. Adil Alpman, (1998), Anadolu'da Hurriler, *III.Hititoloji Kongresi Bildirileri Çorum 16-22 Eylül 1996*, Yay.Haz. Sadat Alp-Aygül Süel, Ankara, 31.

¹¹"Kayseri'den Kozan hattıyla Akdeniz kıyılarına kadar inen güzergâh üzerinde." Bkz. Veli Sevin, (2001), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, T.T.K., Ankara, 4.

¹² Memiş, (2003), a.g.e., 245.

¹³ Llyod, (1997), a.g.e., 73-75.

¹⁴ Ahmet Ünal, (2002), *Hititler Devrinde Anadolu Kitap I*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 68.

¹⁵ Ekrem Memiş, (2003), *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya, 206-207.

¹⁶ L.Gürkan Gökçek, (2000), Kültepe Vesikalarına Göre Asur-Kaniş Arası Ulaşım ve Taşımacılık, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 184.

önemli kentlerin bulunduğu, bölgeye hayat veren Balih ve Habur ırmakları ile birleşir. Akdeniz kıyılarına 150 km. yaklaşıktan sonra da güneydoğuya döner. Orta Mezopotamya bölgesindeki Sippar yakınlarında Dicle'ye en yakın konuma geldikten sonra da genişleyen yatağına ulaşır. Güneydeki düzlükte eski yatağından daha batıda akan Fırat, 2780 km.lik yolunu tamamlayıp buradan Basra Körfezi'ne dökülür. Dicle Nehri ise Münbit Hilal¹⁷ bölgesinin sınırını oluşturan Toros Dağları'ndaki Hazar Gölü ve Birlinçay adlı iki kaynaktan çıkar. Diyarbakır havzasında Pamukçay ve doğuya doğru Batman, Garzan ve Botan çayları ile beslenir. Tur Abdin Dağları'nın güneyinde, Asur Krallığı'nın merkezi bölgesinde Büyük Zap, Küçük Zap ve Adhem ırmakları ile birleşir. Daha sonra ise Basra Körfezi'ne dökülür.

Dicle ve kollarının içten aktığı vadiler ise, Mezopotamya'dan kuzey ve kuzeybatıya ulaşan yollara geçit verir. Kuzey yolu Asur memleketinden batıya döner, Habur ve Balih ırmaklarının kaynak bölgesinden, Türkiye-Suriye sınırı yakınındaki Şubat Enlil-Guzana-Harran-Kargamış-Halep hattını izleyerek Doğu Akdeniz kıyılarına ulaşır. Anadolu ile bağlantılı olan yolun batı bölümü ise, Fırat Nehri'ni Kargamış veya Samsat yakınlarından aşarak, ya da Mardin yakınlarından kuzeye dönerek Diyarbakır-Ergani-Maden-Toros Geçidi-Elazığ-Malatya üzerinden Orta Anadolu'ya bağlanır¹⁸.

Gerçekten de Anadolu'nun kuzey ve güney dağları sık orman örtüsü barındırması sebebiyle geçişlere çok fazla imkân vermemektedir, fakat iç bölgelerdeki ulaşım kuzey ve güneye nazaran oldukça işlektir¹⁹.

Anadolu ve Mezopotamya arasındaki Amanos Dağları²⁰ ise adeta bir duvar halinde kuzey, kuzey doğudan, güney güneybatıya doğru Maraş'tan başlayıp İskenderun'un güneybatısındaki Hınzır Burnu'na kadar uzanmaktadır. Amanos ismine Gudea'da²¹ "*Amanum*", Asur yazıtlarında ise "*Hamanu*" şeklinde rastlanırken²², Eski

¹⁷ "Dicle Nehri'ne daha sonra Büyük ve Küçük Zap suları ile Diyala Nehirleri katılır. Fırat Nehri ise Anadolu'dan Karasu'yu aldıktan sonra çok süratli bir akışla Suriye Çölü'ne çıkar ve burada Balık ve Habur Nehirleri kendisine katılarak *Münbit Hilal* bölgesini teşkil eder.", Bkz. Ekrem Memiş, (2002), *Genel Tarih*, Tablet Yay., Konya, 129.

¹⁸ Kemalettin Köroğlu, (2006), *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 17-19.

¹⁹ Cevat R. Gürsoy, (1975), Türkiye'nin Tabii Yolları, *Türk Coğrafya Dergisi Cumhuriyetimizin 50. Yıl Özel Sayısı*, Yıl XXII-XXIII, S. 26, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 28.

²⁰ İskenderun körfezini doğu tarafından sınırlayan dağlar şimdiki adı Belen Dağı olan Amanos Dağları'dır. Bkz. Charles Texier, (2002), *Küçük Asya Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi* I, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri, Ankara, 51.

²¹ II.Lagaş Sülalesi'nin güçlü krallarından Gudea (M.Ö.21.y.y.) Tanrısı Ningirsu için diktirdiği kitabede Lagaş'a 1000 km uzaklıkta olan Amanos Dağları'ndan bahsetmektedir. Bkz. Memiş, (2003), 20-21.

ve Yeni Hitit Devletleri zamanına ait, 1935 yılında Boğazköy’de bulunmuş bir metinde, Amanos Dağları “*Amana Dağı*” şeklinde zikredilmektedir²³. III.Hattuşili dönemine (M.Ö.1275-1250) ait kayıtlarda *Sedir Dağları* (Amanos Dağları) “DINGIR. MEŠ GIŠERIN” (=Sedir Ağacı Tanrıları) şeklinde geçmektedir²⁴. Akkad imparatorlarından *Sargon*’un torunu *Naram-Sin*’e ait olan Şartamhari metinlerinde kralın *Sedir Dağları*’nı (Amanoslar) ve *Gümüş Dağları*’nı (Toroslar) geçtiği yazılmaktadır²⁵. Nitekim 1879–1882 yılları arasında güneybatı Antitoros ve Amanos bölgesinde araştırmalar yapan, Sir Charles Wilson’un başkanlığı altında Binbaşı Warlow, Yüzbaşı Stewart, Yüzbashi Cooper, Teğmen Chermiside, Teğmen Bennet, Teğmen Kitchener’dan oluşan İngiliz Araştırma Heyeti ilk olarak Amanos Dağları bölgesinin kuzey ve orta kesimini esaslı bir şekilde incelemiş ve Arslanlı Bel geçidinin yerini haritada doğru olarak gösterip²⁶ bu geçidi tanıtmıştır. Amanos Dağları’nın geçişlere imkân veren yerleri ise aşağıda detaylı bir şekilde belirtilmiştir.

Amanos Dağları’nda kervanlara ve ordulara yol veren nokta “*Beylan Geçidi*” ve “*Arslanlı Bel*”dir. Arslanlı Bel geçitinden 2 km. batıda sulak bir vadi olan *Ayran Mevkii* bulunmaktadır. Arslanlı Bel’in ve Amanoslar’ın batı eteğinden çıkan yolun başlangıcında bulunması dolayısıyla Ayran mevkii, eski devirlerde ordu ve kervanların konakladığı mühim bir yerdir. Bu sebeple Ayran köyü, Amanoslar’ın batı yönünde Arslanlı Bel’in diğer bir kilit noktasıdır. Asur menşeli kaynaklara göre ise Amanos bölgesi ile askeri, siyasi ve iktisadi münasebetleri geliştiren *III.Salmanasar* (M.Ö.858-824) olmuştur. Asur Kralı *III.Salmanasar*’ın Amanos Dağları ile ilgili askeri hareketleri, saltanatının 1., 2., 25. ve 26. yıl kayıtlarında bulunmaktadır.

11. saltanat yılına ait bir kaydında *III.Salmanasar*, Amanos Dağı bölgesini elinde bulundurduğunu bildirmektedir. 25. hükümdarlık yılı kayıtlarında ise Amanos Dağları’nı açıkça aştığını ve Que²⁷’deki Katei şehirlerine ulaştığını belirtmektedir.

²² U.Bahadır Alkım, (1960), Sam’al ile Asitawandawa Arasındaki Yol: Amanos Bölgesinin Tarihi Coğrafyasına Dair Araştırmalar, *Belleten XXIV/95*, T.T.K., Ankara, 370.

²³ Alkım, (1960), a.g.m., 361.

²⁴ Seton Lloyd, (1997), *Türkiye’nin Tarihi-Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Tubitak Yay., Ankara, 49.

²⁵ Memiş, (2003), a.g.e., 16.

²⁶ Alkım, (1960), a.g.m., 383-384.

²⁷ Kilikya’nın Asur vesikalarındaki ismi. Bkz. Memiş, (2003), 163.

26. saltanat yılına ait kayıtlara göre III.Salmanasar, tekrar Amanos Dağları'nı aştığını ve dördüncü defa Que (Kilikya) şehirleri üzerine yürüdüğünü belirtmektedir.

Kral *II.Sargon* (M.Ö.722-705) dönemine ait vesikalarda bu bölge ile bir bilgi bulunmasa da adı geçen Asur kralının Anadolu'ya intikalinde Amanos geçitlerini kullanması kuvvetle muhtemeldir.

Öte yandan Asur kralı *Sanherib* (M.Ö.705-680) 9. saltanat yılında Kilikya'ya karşı bir sefer düzenlemiş ve bu seferi anlatan vesikasında Amanos'lardan bahsetmiştir. Bu vesikada Amanos'lar hakkında bilgi veren pasaja göre; *Hilakku Adamları*'ni²⁸ isyana ve savaşa teşvik eden Illubru Beyleri'nin Que yolunu kestiği, bunlara karşılık da kendisinin Que'ye savaşçılar gönderdiğini ve Illubru Beyleri'nin bu savaşçılar tarafından mağlup edildiğini anlatmaktadır. Metinde tam manasıyla ifade edilmese de, kapatılan Que yolu Amanos geçitleri olan Aslanlı Bel ve Belen Geçitleri'ni işaret etmektedir. Büyük olasılıkla Aslanlı Bel Geçiti'ni aşarak Kilikya'ya girmiş, Hilakkular'ı ve onları isyana teşvik eden Illubru beylerini mağlup etmiştir²⁹.

Öte yandan Eskiçağ Yakın Doğusu'nda devletler daha ziyade Kuzey Suriye hakimiyeti sebebiyle uzun yıllar süren mücadeleler vermişlerdir. Bununla birlikte Eski ve Yeni Hitit Devletleri krallarının Kuzey Suriye kervan yolları kavşak noktası üzerinde bulunan Halpa (Halep-Aleppo) ve Kargamış (Cerablus) şehirlerini zaptetmesi, ekonomik nedenlerden ötürüdür³⁰. Diğer taraftan Mısır ordularının kuzeyden Suriye içlerine girmesini önleyen Alalah ve Halep şehirleri ile, Fırat'tan geçişi denetleyen Kargamış kenti, Hitit ve Asur ülkeleri arasındaki tampon bölgeyi oluşturmaktadır. Bu kentlerin yer aldığı bölge Hititler için hem ekonomik açıdan hem de güvenlik açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple Hitit coğrafyasının tartışmasız kabul edilen temel olgularından olan bölge, Hitit Devleti'nin göz ardı edemeyeceği öneme sahiptir³¹.

Gerçekten de Kuzey Suriye'de Halpa (Halep) şehrinin önemi, Mezopotamya'dan gelip Kuzey Suriye yoluyla Anadolu içlerine giren ticaret yolunun Sam'al'dan³² geçip

²⁸ Memiş, (2003), a.g.e., 162.

²⁹ Alkım, (1960), a.g.m., 363-368.

³⁰ Memiş, (2003), a.g.e., 241.

³¹ Lloyd, (1997), a.g.e., 49-50.

³² Zincirli. Bkz. Alkım, (1960), a.g.m., 350.

Kilikya'ya varan ağın kilit noktasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu yol aynı zamanda Kilikya'dan Anadolu'nun içlerine, Kapadokya bölgesine ulaşmaktadır³³.

Kuzey Suriye'ye yapılan seferlerin yol güzergâhındaki Hanyeri kabartmasının yakınlarında Mezopotamya'ya girişleri sağlayan 1960 m. yüksekliğinde “*Gezbeli Geçidi*” bulunmaktadır. Bu geçide giden yollar boyunca gün yüzüne çıkan çeşitli tarihi eserler bu hattın çok eski zamanlarda dahi kullanıldığının bir göstergesidir³⁴.

Nitekim Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve Akdeniz arasında bir geçit yolu olan Kilikya, Hitit krallığı zamanında itibaren önem taşımaktadır. Anadolu'nun güneyinde, Antitoros ve Toros Dağları arasında bulunan Kilikya'da ise Hitit Devleti zamanında Kizzuvatna Krallığı bulunmakta idi³⁵. Kizzuvatna Krallığı ve Hitit Devletleri arasında sınırları tanımlayan antlaşmalardan anlaşıldığı üzere, Kilikya Kapıları'nın bulunduğu bölge Hitit Devleti'nin en önemli meselelerinden birini oluşturmaktadır³⁶. Bununla birlikte Anadolu'nun güneyindeki Kilikya toprakları üzerinde Asur ve Hitit Devletleri arasında, Mersin ve Tarsus şehirlerinin kapsadığı kilit noktalar, adı geçen devletlerin güç sahası olmuştur.

Asur kralları kuzey yönünde seferler yaptığı gibi Hititler de memleketlerinin güney yönünde seferler yapmışlardır. Gerçekten de bu yolları kullanan Hitit krallarından *I.Hattuşili* (M.Ö.1650–1620) Kilikya'dan geçerek Amanos Dağları'nı aşırıp Kuzey Suriye'ye ulaşmış, dönüş yolunda ise orta Fırat bölgesinde Kargamış'ın üstündeki Urşu (=Urfa?) kentini yakıp yıkmıştır. Hatta krallığının üçüncü yılında batı Anadolu bölgesine sefer yaptığı vakit, güneyde hâkimiyetini tesis ettiği alanlar elinden çıktığı gibi, bu topraklara, Hitit belgelerinde adı ilk kez geçen *Hurriler* egemen olmuştur.

I.Hattuşili krallığının sonuna doğru ise Kuzey Suriye hâkimiyeti için Halep Krallığı (=Yamhad Krallığı) ile mücadele etmiştir. Öte yandan Hitit Kralı *I.Murşili* de dedesi *I.Hattuşili* gibi Halep kenti ile savaşmak zorunda kalmıştır. Kuzey Suriye'de

³³ Altan Çilingiroğlu, (1984), *Urartu ve Kuzey Suriye, Siyasal Kültürel İlişkiler*, E.Ü.Basımevi, İzmir, 23.

³⁴ U.Bahadır Alkım, (1959), Güney-Batı Antitoros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi, *Belleten XXII*, 61–63.

³⁵ Günaltay, (1987a), a.g.e, 358.

³⁶ Anna Margherita Jasink, (1991), Hittite and Assyrian Routes to Cilicia, *De Anatolia Antiqua, Librairie D'Amérique Et D'Orient Adrien Maisonneuve Jean Maisonneuve Successeur, II, Rue Saint-Sulpice, Paris, 253–254.*

Hurriler’i yenilgiye uğratarak, Babil’e gidip burayı da fethetmiş (M.Ö.1550), ancak başkent Hattuša’ya döndükten az sonra eniştesi Hantili tarafından öldürülmüştür³⁷.

Bununla birlikte Hitit Devleti’nin M.Ö. 14.y.y.’da *I.Šuppiluliuma* ile Suriye içlerine doğru kaymasıyla, Yeni Asur Devri (M.Ö.1350–750) kaynaklarında “*Hatti Ülkesi*” olarak tanımlanan alan Kuzey Suriye coğrafyasını nitelemektedir. *I.Šuppiluliuma* döneminde (M.Ö.1380–1335) Kargamış ve Halep’te Hitit gücünün varlığı bilinmektedir. Hitit İmparatorluğu’nun çöküşüne kadar bu bölge Hitit hâkimiyetinde kalmıştır. Dolayısıyla Kuzey Suriye bölgesi M.Ö.1.Bin Asur yazıtlarında “Hatti” adıyla zikredilmektedir³⁸.

Babası II. Tuthalya’nın yerine geçen Hitit kralı *I.Arnwanda* ticaret yolları meselesi ile ilgilendiğinin göstergesi ise, Mersin Yümüktepe’de veya Kozanlı’da olması düşünülen, ticaret ve liman kenti olan Ura’nın yaşlıları ile yapılmış bir görüşmeye ait vesikadır³⁹.

Diğer taraftan Egeli Kavimler’in ve Gaška birliklerinin saldırısı sonucu yıkılan Hitit Devleti’nin ardından, güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgelerinde federatif devletçikler oluşturan Geç Hitit Beylikleri’nin mevkileri stratejik açıdan önem arz etmektedir. Bu beylikler Suriye ve Anadolu arasında tampon bölge konumundadırlar. Geç Hitit Beylikleri’nden olan “*Milid*⁴⁰” Malatya’dan biraz uzakta Arslantepe höyüğünün altındadır. Doğu Anadolu ile Kapadokya arasındaki dağlık bölgede doğudan Küçük Asya içlerine giden yola geçit olan Malatya bölgesi, ilk çağlardan beri tarihte iz bırakmıştır⁴¹. Fırat ve Anti Toroslar arasındaki yaylalara egemen olması bakımından, beylik, stratejik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla Asur krallarının yaptığı seferlerde gözden kaçırılmayacak kadar mühim bir noktadadır⁴².

Öte yandan yüksek bir kültür birikimine sahip olan Mezopotamya devletlerinden *Babil Devleti*’nin de, Anadolu’nun güney bölgesine sefer yaptığını bilinmektedir.

³⁷ Lloyd, (1997), a.g.e., 33-34, daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Memiş, (2003), 85 vd.

³⁸ Çilingiroğlu, (1984), a.g.e., 30.

³⁹ Ünal, (2002), a.g.e., 76.

⁴⁰ Yeri 1938’de bulunmuştur. Lloyd, (1997), a.g.e., 73.

⁴¹ Günaltay, (1987a), a.g.e., 35.

⁴² Lloyd, (1997), a.g.e., 73.

Nitekim Yeni Babil dönemi vesikalarında ise, Babil Kralı *Neriglissar* (M.Ö.559–556) ordusunu Babil’den gelirken, bir ordunun takip edeceği en yakın ve uygun iz olarak, Arslanlı Bel’den aşırarak Kilikya’nın doğusuna tekabül eden Hume arazisine ulaştırmıştır⁴³.

Gerçekten de Anadolu’nun merkezindeki Büyük Hitit Devleti’nin yıkılmasından sonra M.Ö.9. ve 6.y.y.’larda *Urartu*, *Frig* ve *Lidya Devletleri*’i Anadolu’ya hâkim olmuştur. Bu dönemdeki ulaşım ağının, inşa ettiği yollar sebebiyle, en iyi temsilcisi ise şüphesiz Urartu Devleti’dir.

Öyle anlaşılıyor ki, Anadolu yarımadasında hala görülebilir durumdaki en eski yollar Urartular’dan kalmadır. Çoğu başkent Tuşpa’ya uzanan bu yollardan günümüze en iyi durumda kalanı, Bingöl Dağları üzerindeki Van havzasını, batı sınırdaki Fırat Nehri ya da Malatya yöresine bağlayan sistemdir⁴⁴.

Urartu Devleti döneminde (M.Ö.9.-6. y.y.lar) Kral *II. Sarduri’un* (M.Ö.764–735) oğlu *I.Rusa* (M.Ö.735–714) hâkimiyetinin en önemli olayları M.Ö. 714 yılında vuku bulmuştur. Asur Kralı *II. Sargon’un* (M.Ö.722–705) kuzeydoğu yönündeki *Medler* ile savaş halinde olması ve Medler’in *I.Rusa* yanında yer alması, iki devlet arasında savaşa sebebiyet vermiştir. Ordusunu Urartu memleketini doğu yönünde hareket ettiren Asur kralı, Urmiye Gölü’nün güneyindeki Mana ülkesi topraklarına girmiş ve “*güneş ışınlarının bile girmediği karpuzlardan geçip...*” “*Uauş Dağı*”na (muhtemelen gölün doğu yakasındaki Sehend Dağı) varıp Urartu ordusu ile çarpışmıştır. Bu mücadele sonucunda Sargon’un Urartu ordularını yenilgiye uğrattığını bilmekteyiz. Dolayısıyla bu, bize Urartular’ın memleketlerinin doğu yönündeki yollara da hâkim olduklarını kanıtlamaktadır⁴⁵.

Diğer taraftan, Doğu Anadolu bölgesinde yalnızca Urartu ve Asur Devletleri arasında mücadeleler olmamış, aynı zamanda Kafkasya Geçitlerini ve Transit Yol’u kullanan bozkır kavimleri, Anadolu topraklarına girmişlerdir. Bozkır kavimlerinin Anadolu’ya girişlerini sağlayan, Anadolu’nun doğusundaki memleketleri Anadolu’ya

⁴³ Alkim, (1960), a.g.m. 370.

⁴⁴ Sevin, (2001), a.g.e., 5.

⁴⁵ Lloyd, (1997), a.g.e., 115.

bağlayan “*Transit Yol*” ise; Trabzon’dan çıkıp Karadeniz Dağları’nı geçitler vasıtası ile aşip Erzurum’a, buradan da İran’a bağlanmaktadır⁴⁶.

Nitekim Yunanlı tarihçi Herodotos’a göre Massagetler ile yaptıkları bir savaştan yenik çıkan İskitler, Kimmerler’in yanına göç etmişlerdir. İskitler’i yanlarında gören Kimmerler, büyük bir istila karşısında olduklarını düşünerek, topraklarını bırakıp kaçmışlardır. Fakat İskitler Kimmer topraklarına yerleşmeyip, kaçan Kimmerler’i arkalarından takip etmişlerdir⁴⁷. Kuzey Kafkasya’daki Demir Kapı Geçitleri’nden Anadolu’ya giriş yapan Kimmerler’i takip eden İskitler de, adı geçen geçit vasıtası ile Anadolu’ya girmiş, hatta Herodotos’un da belirttiği gibi, 28 yıl Doğu Anadolu topraklarında yaşayıp, daha sonra aynı geçitleri kullanarak geri dönmüşlerdir⁴⁸.

Eskiçağ tarihinin ve arkeolojinin önemli unsurlarından biri de hiç şüphesiz “Kral Yolu”dur. Pers kralı I.Darius, Anadolu’daki satraplıklar ve imparatorluğun başşehri Sus arasındaki bağlantıyı sağlamak amacıyla “*Kral Yolu*”nu inşa ettirmiştir. 2700 km.lik yola 111 posta durağı yaptırarak, yolun başşehir Sus ile olan bağlantısını sağlamıştır⁴⁹.

Esasında Persler’in Kral Yolu, Eskiçağlar’ın en kalabalık ve en zengin liman kenti Efes’ten başlayarak, kuzeye doğru ilerleyip Torbalı, Küçük Menderes ve Gediz Vadilerini birbirinden ayıran Bozdağ üzerindeki Karbel geçidine uğramaktaydı. Yol buradan hareketle Kemalpaşa Çayı vadisini izleyerek Gediz ovasına inmektedir. Yolun Gediz ovasından sonraki bölümü iki ayrı güzergâha ayrılmaktadır. İlk grup yol;

Lidya bölgesinin içinden doğuya doğru giden yol Kula civarındaki volkanik araziden geçmektedir. Yol buradan Uşak yöresine, Lidya ve Frig memleketleri sınırına ulaşmaktadır. Yolun daha sonra Ballıhisar’dan geçtiği ve Sakarya Irmağı’nı aşarak Yassıhöyük’e ulaştığı düşünülmektedir. Buradan hareketle Yassıhöyük’ten doğuya doğru ilerleyerek Ankara’ya ulaşmaktadır. Daha sonra yol Kızılırmak Nehri’ni aşarak Kapadokya bölgesine, Sivas, Malatya ve Fırat Nehri’ne varmaktadır. İkinci grup yol ise; Sard şehrinden sonra Alaşehir Vadisi’ndeki Alaşehir’e, buradan Yenice üzerinden Lidya bölgesini aşarak Pamukkale’ye ulaşmaktadır. Pamukkale’nin hemen güneyindeki

⁴⁶ Lloyd, (1997), a.g.e., 105.

⁴⁷ Herodotos, (2001), *Herodot Tarihi*, Çev. Müntekim Ökmen, Kültür Yay., İstanbul, 204.

⁴⁸ Herodotos, (2001), a.g.e., 201.

⁴⁹ Lloyd, (1997), a.g.e., 124.

Goncalı'dan doğuya doru ilerleyerek Honaz'a, daha sonra Acı Göl'ün kuzey kıyıları izlenerek Dinar'a varmaktadır. Buradan Fahrettinpaşa Gedigi ve Karadilli ovası üzerinden kuzeydoğuya doğru yönelmektedir. Buradan sonra Çay, Eber Gölü ve Akşehir Gölü'nün güney ve batı kıyıları izlenerek Akşehir'e ulaşılmaktadır. Doğuya doğru, Kocaş ve Ilgın üzerinden Konya'ya ulaşıldığı düşünülmektedir. Konya'dan sonra yol Aksaray ve Kapadokya bölgesine uzanmaktadır. Bundan sonra, birinci grup güzergâhtaki gibi Fırat Nehri'ne ulaşılmaktadır.

Fırat Nehri'den karşıya geçebilmek için de belirli geçitler bulunmaktadır. En kuzeydeki Fırat Nehri geçidi, Malatya yakınındaki Tomisa *Geçidi*'dir. Güney'deki geçit ise Birecik yakınındaki Zeugma'dır⁵⁰. Fazla önem taşımayan bir üçüncü geçit de Samsat yakınlarındaki Keferhan Geçidi'dir.

Fırat Nehrin'nin aşılmasından sonra Elazığ-Harput üzerinden Güneydoğu Toroslar'ın tek geçit yeri olan Ergani-Maden Geçidi aşılmaktadır. Buradan da Güneydoğu yönünde ilerleyerek de Toroslar'ın güneyindeki Mezopotamya düzlüğüne ulaşılmaktadır. Yol Diyarbakır'dan sonra güneydoğuya doğru uzanarak, Mazı Dağı geçitlerini aşarak Mardin'e ulaşmaktadır. Mardin'den sonra Musul ve Bağdat şehirleri kat edilerek Erbil üzerinden Elam'a daha sonra da Pers Krallığı'nın başkenti Sus şehrine varılmaktadır⁵¹.

Eski Yakın Doğu'yu baştanbaşa kateden Kral yolu üzerinde arkeologlar uzun yıllar süren çalışmalar yapmışlardır. Yol boyunca sık aralıklarla höyüklerle rastlanmaktadır. Kral Yolu'nun Gordion'dan geçen 5 m. genişliğindeki bölümü 1955 yılında Amerikalı arkeologlar tarafından bulunmuştur⁵².

M.Ö. 407 yılına gelindiğinde ise Küçük Asya valisi olan Persli Kyros, ağabeyi II.Artakserkes'i tahttan indirmek üzere Babil'e sefer yapmaya karar vermiştir. Kral M.Ö. 401 yılında Sard şehrinden yola çıkıp, güneye doğru ilerleyerek Laodikeia

⁵⁰ Zeugma "geçit" ya da "geçit yeri" anlamına gelen Grekçe bir kelimedir. Fırat Nehri'nin batı kıyısındaki Zeugma Antik Şehri stratejik öneminden dolayı, sivillere, tüccarlara, zanaatkârlara, sanatçılara ve en önemlisi askerlere, yerleşmek için güvenli ve cazip gelmiştir. Bkz. Rıfat Ergeç, (2002), Fırat Seleukeia'sı Yahut Zeugma, *Anadolu Araştırmaları XVI*, İ.Ü.Ed.Fak. Yay., İstanbul, 201-226.

⁵¹ Sevin, (2001), a.g.e., 9-13.

⁵² Lloyd, (1997), a.g.e., 124.

varmıştır. Laodikeia yakınlarında Menderes ırmağını geçip, Kleniai'ya (Dinar) gelmiş, buradan sonra yanlış bir yol alıŖla Peltai'ye (Çivril) uğramıştır.

Ordunun rotası buradan sonra İkonion (Konya) ovasına yönelmiştir. Daha sonra Tyana (Bor) yolundan Gülek Boğazı'na oradan da Kilikya'ya ilerlemiştir. Pers ordusu Kilikya'yı geçerek Myriandros'a (İskenderun) varıp Beylan Geçidi ile Kuzey Suriye'ye yönelmiştir.

II.Artakserkes'in karşısında mağlup olan ve bünyesinde Yunan askerlerini de barındıran Kyros'un birliği, Ksenophon'un önderliğinde anavatana dönmek üzere yola çıkmıştır. Bu nedenle, mağlup olan ordu Bağdat'ın yukarısında Dicle nehrini geçip, kuzeyde Anadolu topraklarına ulaşmış Siirt'te giden yola varmıştır. Yunanlılar Siirt'ten sonra bir görüşe göre Bitlis'e diğer bir görüşe göre de Muş'a varmıştır⁵³. Daha sonra Bingöl Dağları'nı aşan ordu, Hınıs'a ulaşmıştır. Hınıs'tan kuzeye ilerleyen ordu, bir görüşe göre Çoruh Nehri'ni geçip, beş gün sonra Karadeniz dağlarını aşmış ve Trabzon'a varmıştır⁵⁴. Ksenophon muhtemelen Yeşilırmak nehrinin açtığı vadileri kullanarak Karadeniz kıyılarına ulaşmıştır. Ordu Trabzon'a vardktan sonra gemiler ile Yunan yarımadasına doğru yol almıştır.

Balkanlar'daki Makedonya İmparatorluğu'nun yükseliş çağında da Polybios, III.Darius ile Büyük İskender'in Kilikya'da yapmış olduğu İssos Muharebesi'ni anlatırken, İskender'in Kilikya Kapıları'ndan (Gülek Boğazı), III.Darius'un ise Amanos Kapıları'ndan (Arslanlı Bel) geçtiğini aktarmaktadır⁵⁵. Makedonya Kralı Büyük İskender'in doğu yönünde yaptığı seferlerde; Fırat kıyısındaki Tapsakos'tan Erbil'e oradan Hamedan'a, Hamedan'dan Hazar Geçitleri'ni aşarak Belh'e Sir Derya kıyılarına, Hazar Geçitlerinden başlayıp Herat'tan, Kandahar'dan, Kabil'den, Hayber Geçidi'nden, İndus Havzası'na, Tapsokos'tan Basra Körfezine, Sus'tan Kerman'a giden yolları kullanmıştır⁵⁶. Önceleri Pers krallarının kullandığı Kilikya'dan Belh'e kadar uzanan bir yolu, İskender de kullanmıştır⁵⁷.

⁵³ Bize göre, Muş ilinin Bingöl dağlarına daha yakın olması sebebiyle, Yunan ordusunun Muş'a ulaşmasını daha mantıklı kılmaktadır.

⁵⁴ Ksenophon, (1998), a.g.e., 88-143.

⁵⁵ Alkim, (1960), a.g.m., 374.

⁵⁶ Plutarkhos, (2001), *İskender*, Rado Yay., İstanbul, 125.

⁵⁷ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 151.

1.1.DOĞU KAPISI TAKİP EDİLEREK YAPILAN MÜCADELELER

1.1.1. Hititler'in Komşu Kavimlerle Mücadelesi

M.Ö. 1750 yıllarında Anadolu'ya gelip Anadolu'nun merkezinde ilk defa devlet kurmuş olan ve dil bakiyelerinden Hint-Avrupai bir kavim olduğu tespit edilen kavme, Tevrat'ta geçen "*Hetoğulları*⁵⁸" tabirine dayanarak *Hititler* denilmiştir. Gerçekten Hititler'in Avrupa'dan çıkarak Anadolu'ya geldikleri yönünde yaygın nazariyeler bulunmaktadır. Fakat son zamanlarda Hititler'in Anadolu'nun yerli kavimlerinden biri oldukları konusunda yeni görüşler ileri sürülmektedir⁵⁹. M.Ö. 1750 yılında merkezi bir devlet kurduğunu tespit ettiğimiz Hititler'in ilk kralları olarak *Pithana* ve *Anitta* geçmektedir. Hitit Krallarının bırakmış olduğu annallerden öğrendiğimiz üzere, Hititler, Hatti, Hurri ve Mezopotamya medeniyetlerini bir potada eriterek kendi medeniyetlerini oluşturmuşlardır.

Öte yandan Afrika kıtasının kuzeyinde bulunan *Mısır*'ın Ön Asya kültür merkezlerine yakınlığı ve buralardan batıya doğru yapılan akınlarda yol güzergahında bulunması sebebi ile, tarihi devirler içerisindeki önemini her daim ortaya çıkarmaktadır⁶⁰. Afrika kıtasının kuzeydoğusunda kurulan Mısır'ın ilk yerlileri Akdeniz ırkına mensuptur. Daha sonra Libya bölgesindeki siyahî ırkın da Mısır deltasına gelmesiyle iki kol birleşerek melez bir toplum ortaya çıkmıştır. Başlangıçta ise deltada birbirinden bağımsız köyler bulunmaktadır.

Bu köyler birleşerek Nom adındaki şehirleri oluşturmuşlardır. Nomlar'ın birleşmesi sonucunda ise Kuzey ve Güney Mısır Krallıkları oluşmuştur. Bu krallıkların başında ise *Nomarkhlar* bulunmakta idi. Mısır'ın siyasal birliğini sağlayan kral *Menes*'ten önce, anıtlarda savaşırken betimlenen "*Akrep*" isimli bir kralın da Mısır Devleti'nin başında olduğu bilinmektedir. Daha sonraki Kral Menes ise, bataklıkları kurutup Memfis şehrini kurmuştur⁶¹.

⁵⁸Tekvin, XXIII, 4.

⁵⁹Bkz. Memiş, (2003), 37.

⁶⁰Afet İnan, (1987), *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, T.T.K., Ankara, 2.

⁶¹Eric Hornung, (2004), *Mısır Tarih*, Kabalcı Yay., İstanbul, 48.

Esasında Hitit ve Mısır Devletleri arasındaki ilişkilerin konumuzu alakadar eden bölümü, Kuzey Suriye egemenlik politikası sebebi ile hayli gergin geçmiştir. Adı geçen her iki devlet de, ticaret yollarının kesişimi niteliğinde olan bu topraklara sahip olmak istemiştir. Bu sebeple de bölgedeki, küçük krallıkları hâkimiyetleri altına almaya çalışmışlardır. İşte, Hitit ve Mısır Devletleri'nin arasındaki ilişkileri gerginleştiren de, bu şehir devletlerinden özellikle Amurru Krallığı'nın⁶², kendi çıkarı gereği çift taraflı bir siyaset izlemesidir.

Nitekim, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'yu birbirine bağlayan yolların Kuzey Suriye topraklarında birleşmesi ve bu coğrafyanın devrin ekonomisini belirlemesi Hitit ve Mısır Devletleri'nin Kuzey Suriye'deki hâkimiyet isteklerini iyiden iyiye canlandırmıştır⁶³. Buna bağlı olarak Suriye toprakları M.Ö.2.Binde Ön Asya'daki büyük devletler için egemenlik mücadelesi alanı olmuş, buradaki küçük krallıklar büyük devletler arasında kalarak çift taraflı bir politika izlemişlerdir⁶⁴.

Bununla birlikte, Hitit Devleti'nin kuruluşundan itibaren Hitit Kralları Mezopotamya'nın bir parçasını oluşturan Kuzey Suriye topraklarına çok önem vermişlerdir. Hitit Devleti kralı Labarna ya da diğer bir adıyla *I.Hattuşili*'nin bıraktığı, Boğazköy'de bulunan ve askeri icraatlarını anlatan belgesine göre, ilk seferler Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesine düzenlenmiştir. Kuzey Suriye kapılarının kilidi durumundaki *Alalah* (=Tel Açana, Hatay) kentinin I.Hattuşili tarafından alınması ise büyük bir başarı olmuştur⁶⁵. Bu başarının akabinde Kuzey Suriye'de bulunan Halpa (Halep) şehrinin fethi ile de Mezopotamya kapıları I.Murşili ve Hitit Devleti'ne açılmış oldu. Daha sonra ise I.Murşili Hitit Devleti'nin merkezinden güneye inmiş, Gülek Boğazı'ndan geçerek ve Babil şehrini M.Ö. 1550 yılında fethetmiştir⁶⁶.

⁶² Bugün Güney Suriye'de Lübnan'ın sahil kesimlerinde bulunan Amurru Krallığı'nın bilinen ilk kralları, *Abdi-Aşirta* ve oğlu *Aziru* idi. Amurru ismi ise çivi yazılı belgelerde (^{URU}Amurri), (KUR.KUR^{MES} Amurri), (KUR^{URU}MAR.TU.^{KI}) olarak geçmektedir. Bkz. İnan, (1987), a.g.e., 176-177.

⁶³ Memiş, (2003), a.g.e., 142.

⁶⁴ İnan, (1987), a.g.e., 102.

⁶⁵ Recep Yıldırım, (1996), *Eskiçağ'da Anadolu*, Meram Yay., İzmir, 49.

⁶⁶ Günaltay, (1987a), a.g.e., 20.

Öte yandan Hitit Devleti'nin Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da fetihler yapması gibi, Mısır firavunu *I.Tutmosis* de (M.Ö. 1530–1520) Asya'da Mısır hâkimiyetini yaymak için Fırat boylarına kadar uzanmış, dolayısıyla Anadolu ve Mezopotamya Devletleri ile karşı karşıya gelmiştir⁶⁷.

Kuzey Suriye fetih politikası sebebi ile Hitit Devleti tarafından Anadolu'nun güney yönünde yapılan seferlerde Halep Krallığı ve Hurri-Mitanni Devleti büyük bir engel teşkil etmiştir. Bu sebeple Mısır Devleti ile olan mücadeleden bahsetmeden önce Hitit Devleti'nin Halep Krallığı ve Hurri-Mitanni Devleti ile olan egemenlik mücadelesi ve adı geçen devletleri hâkimiyeti altına alma çabasına yer vermeyi uygun görüyoruz.

1.1.1.1. Hitit Devleti ile Halep Krallığı Arasındaki Mücadele

M.Ö. 2.Binyılda Hitit Devleti'nin güney sahası, ekonomik menfaatlerin çatışma alanı idi. Bu sebeple Hitit Kralı I.Hattuşili Halep'e sefer yapmış, Hitit ve Yamhad⁶⁸ (Halep) Krallıkları arasında meydana gelen savaşı Hitit orduları kazanmıştır⁶⁹. Kral, Halep şehrini kontrol altına alıp, Akdeniz ticaretini Basra Körfezi'ne bağlayan Fırat kervan yolunun Suriye'deki kısmına da hakim olmuştur⁷⁰.

I.Hattuşili'nin vefatından sonra Hitit Kralı olan I.*Murşili*, I.Hattuşili'nin seferler düzenlediği halde alamaya muvaffak olamadığı Halep kentini Hitit egemenliğine dâhil etmeyi başarmış, dönemin büyük kültür merkezi Babil Krallığı'nı da M.Ö.1550'de zapt ederek "*Babil Fatih*" olarak anılmıştır. Babil'in feth edilmesi ile Mezopotamya memleketinin kapıları Anadolu'ya açılmıştır⁷¹. Babil⁷² fatihi I.Murşili, Hattuşa'ya döndükten az sonra vakit eniştesi *Hantili* tarafından öldürülmüştür.

Diğer taraftan Yeni Hitit Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen II.Tuthalya'nın krallığından önce, Ön Asya'dan gelip Kuzey Suriye'ye yerleşen Hint-Avrupai asıllı Mitanni kavminin Hurriler ile birleşmesiyle Hurri-Mitanni Devleti

⁶⁷ İnan, (1987), a.g.e., 102.

⁶⁸ Mari vesikalarına göre Kuzey Suriye'de, merkezi Halep olan büyük Yamhad Krallığı vardı. Bkz. Kınal, (1971), a.g.e., 5-6.

⁶⁹ Füzuzan Kınal, (1971), Hitit Devletleri İçin Kuzey Suriye'nin Önemi, *Atatürk Konferansları IV-1970*, T.T.K., Ankara, 7.

⁷⁰ Memiş, (2003), a.g.e., 82.

⁷¹ Memiş, (2003), a.g.e., 84.

⁷² Pers hükümdarı II.Kyros ise M.Ö. 539 yılında Babil Devleti'ni tarihten silmiştir. Bkz. Memiş, (2002), 140.

kurulmuş ve bu devlet, Kuzey Suriye hakimiyetini eline geçirmiştir. II.Tuthalya döneminde, Mitanni Devleti ile Hitit Devleti'nin Kuzey Suriye'deki hakimiyet mücadelesi, Halep şehrinin Mitanni Devleti ile ittifak yapması savaşa sebep olmuştur⁷³. M.Ö. 15 y.y.'ın sonlarında, Ön Asya dünyasının çağdaş kralları da şu şekildeydi;

<u>IV.Tutmosis</u>	<u>I.Artatama</u>	<u>II.Tuthalya</u>	<u>İlim-İlimma</u>
Mısır	Mitanni	Hatti	Halep

1.1.1.2. Hitit - Mitanni Mücadelesi

Sami kökenli Akkadlar'ın vesikalarından anlaşıldığına göre, M.Ö. 3.Bin yılın sonlarında Mardin merkez olmak üzere Güneydoğu Anadolu bölgesi ile Kuzey Mezopotamya'daki Musul ve Kerkük illerini kapsayan coğrafyada Urartular gibi Asya kökenli bir kavim olan *Hurri* kavmi yaşamakta idi⁷⁴. Bu kavmin adına Tevrat'ta, Mısır vesikalarında, Nuzi ve Hana tabletlerinde, Boğazköy, Alalah ve Ugarit metinlerinde rastlanmaktadır⁷⁵. Eski Babil Devleti'nin 6.Kralı Hammurabi Devrine ait (M.Ö.1728-1686) Mari arşivlerinde ve Kültepe çağı metinlerinde (M.Ö. 1950-1750) Hurri şahıs isimlerine yer verilmektedir⁷⁶. Öte yandan Hurriler adı bir tarih kitabı niteliği taşıyan Tevrat'ta Harim (Horites)⁷⁷ olarak geçmektedir ve Sedir Dağları ve El Daran arasında veya Edom ülkesinde oturan kavimlerden biri olduğu sanılmaktadır⁷⁸.

Yapılan araştırmalar Hurriler'in anavatanını Kafkasya'da, daha büyük olasılıkla da Transkafkasya'da, Van Gölü, Ağrı Dağı ve Hazar Denizi arasındaki bölge olarak göstermiştir. Bu dağlık bölgede oturan Hurriler, M.Ö.3.Bin yılın ortalarından itibaren güneye, Mezopotamya bölgesine göç etmeye başlamışlardır⁷⁹. Suriye ve Kuzey Mezopotamya'ya hangi yollardan geldikleri meçhul olmakla birlikte, Akkad vesikalarına göre Sargon döneminde Hurriler'in Dicle nehrinin doğusundaki bölgede yaşadıkları tespit edilebilmektedir. Hurri dilinin bilinen en eski yazılı belgesi ise bir rahibenin Urkiş'te tapınak yaptırması ile ilgili olan yazıttır. Fakat Sargon döneminde ait Akkad vesikaları Hurriler'in Dicle nehrinin doğusundaki bölgede yaşadıklarını

⁷³ Memiş, (2003), a.g.e., 91.

⁷⁴ Memiş, (2003), a.g.e., 31.

⁷⁵ Alpman, (1998), a.g.m., 28.

⁷⁶ Memiş, (2003), a.g.e., 34.

⁷⁷ Tekvin, XIV, 7.

⁷⁸ Ünal, (2002), a.g.e., 85.

⁷⁹ Ünal, (2002), a.g.e., 85.

göstermektedir. Bununla birlikte Hurri kralı *Taišatali*, Azuinum kentinde Eski Akkad kralı Naramsin tarafından esir alınmış, daha sonra Akkad Devleti'nin yıkılması ile devletlerini kurmak üzere olan Hurriler III.Ur Hanedanı engeli ile karşılaşmışlardır. Bu sebeple Yeni Sümer kralı Şulgi Kuzey Suriye'de Hurriler ile mücadele girmiştir. M.Ö. 19. ve 18. y.y.'lara gelindiğinde ise Hurriler; Mari, Çagar Bazar ve Şemşara gibi Kuzey Mezopotamya'daki önemli merkezlere yayılmış durumda idiler⁸⁰. M.Ö.2.Bin yılın ortalarına gelindiğinde ise, Hitit vesikalarında “Kizzuvatna” olarak gösterilen Doğu Kilikya'da⁸¹ Hurriler'in hâkim rol oynadıkları anlaşılmaktadır.

Vesikalara göre bu sıralarda, Hititler'in Hurriler ile ilişkilerinin dostane olmadığı anlaşılmaktadır. I.Hattuşili ilk önce Hurriler'in yer aldığı Tel Açana'ya (=Alalakh) hücum etmiş arkasından da Urşu (=Urfa?) şehrini almıştır⁸². I.Hattuşili'nin kuşatması ile ilgili olan Akkadça bir metin, Hurriler'in askeri, stratejik ve teçhizat yönünden Hititler'den üstün olduğunun bir göstergesidir⁸³.

Kral I.Murşili'yi katlederek Hitit tahtına geçen Hantili dönemine gelindiğinde ise (M.Ö.16.y.y.'in ortaları) merkezi Güneydoğu Anadolu bölgesi, Mardin ili olmak üzere kurulmuş olan Hurri Devleti, Hitit topraklarına saldırıya geçmiş, Hitit kraliçesi Harapşili ile oğullarından biri Hurriler'ce esir alınıp, Şugzia şehrinde öldürülmüşlerdir. Hurriler'in bu saldırıları sonucunda Kuzey Suriye'de kapı görevi üstlenen Kargamış ve Aşata kaleleri de Hurriler'in eline geçmişti.

Hitit kralı Hantili'den sonra Kral Zidanza da Hurri istilaları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Mezopotamya'dan Anadolu'ya ve Anadolu'dan Mezopotamya'ya açılan kapılardan biri olan Halep şehrinin Hurri muhriplerinin kralı Barratarna tarafından istila edilmesi ve Çukurova'da Hurriler'e ait bir Kizzuvatna Krallığı'nın kurulması ile Zidanza bu duruma karşı çıkmış, bu durum karşısında Hurriler de gerekli başarıyı elde edememiştir. Hatta iki devlet kralları, Zidanza ve Pallia arasında yapılan antlaşmaya göre, Toros Dağları sınır olarak kabul edilmiştir⁸⁴. Öte yandan Toros

⁸⁰ Ünal, (2002), a.g.e., 90-91.

⁸¹ Çukurova ve Amik Ovası. Bkz. Memiş, (2003), a.g.e., 35.

⁸² Alpman, (1998), a.g.m., 29.

⁸³ Ünal, (2002), a.g.e., 31.

⁸⁴ Memiş, (2003), a.g.e., 86-87.

Dağları'nın ardının düşman bir kavmin hâkimiyetinde olması Hititler'in Kuzey Suriye ve Mezopotamya yönünde ilerlemelerine az da olsa engel teşkil etmiştir.

Hitit Krallarının ve Hitit Kral ailesinin katlini yasaklayan bir ferman bırakan Telepinu'nun ölümünden, II.Tuthalya'nın iktidara geçişine kadar olan dönem hakkında ise bilgimiz yoktur. Telepinu'nun ölümünden sonra bütün Ön Asya karanlık bir devre girmiştir, bunun sebebi ise muhtemelen Zağros Dağları üzerinden gelen Hint-Avrupai bir kavim olan Mitanniler'in istilası olarak saptanmıştır. Tekerlekli hafif harp arabaları kullanmaları sayesinde Mitanniler, Hurriler'in yerleştiği Kuzey Suriye ve Güney Doğu Anadolu topraklarını istila etmişler ve bir Mitanni Devleti kurmuşlardır⁸⁵. Hurriler'i tek bir siyasi çatı altında birleştiren Mitanniler'in kurduğu bu devlet için bazen Hurri-Mitanni adı da kullanılmaktadır. Bunun sebebi ise idareci zümrenin Mitanniler'den halk kitlesinin ise Hurriler'den oluşmasıdır. Bu dönemde I.Murşili'nin fetih hareketleri ile sağlanan Kuzey Suriye hâkimiyeti Hititler'in elinden çıkmış ve tekrar Hurriler'in, yeni adıyla Hurri-Mitanni Devleti'nin eline geçmiştir. Mitanni Devleti'nin bilinen en eski kral, M.Ö.16.y.y.'da iktidara gelen *Šuttarna*'dır. Akkad kaynaklarında Mitanni adı yerine coğrafya adı, *Hanigalbat*, Mısır kaynaklarında ise *Naharina* kullanılmıştır⁸⁶.

I.Murşili'nin ölümünden sonra, Hitit payitahtındaki karışıklıkların artmasından faydalanan Hurriler, topraklarını Kizzuvatna bölgesi doğrultusunda genişletip Hititler'in Kuzey Suriye'ye geçişlerini engelleyen tabi bir set haline gelmişlerdir.

Kral I.Arnwanda zamanında ise, II.Tuthalya'nın sağladığı Kuzey Suriye'deki Hitit egemenliği, Hititler'in kuzeyindeki dağlık alanlarda yaşayan Gaška kavimlerinin saldırıları sebebi ile tekrar Mitanni Devleti'nin eline geçmiştir⁸⁷.

Diğer taraftan Hitit İmparatorluk çağını başlatan kral I.Šuppiluliuma dönemine ait bilgilerimizi, oğlu II.Murşili'nin annellerinden ve "*Kahramanlık Metinleri*"nden öğrenmekteyiz. Kral, hükümdarlığının ilk yıllarında Anadolu topraklarındaki asayişli sağlamak maksadıyla Gaşkalar ile mücadele etmiştir. Daha sonra Arzawa⁸⁸, Kizzuvatna⁸⁹, Azzi-Hayaşa⁹⁰ kralları ile antlaşmalar yapıp, yönünü, asıl hedefi olan,

⁸⁵ Memiş, (2003), a.g.e., 89-90.

⁸⁶ Ünal, (2002), a.g.e., 92.

⁸⁷ Memiş, (2003), a.g.e., 94.

⁸⁸ Antalya ilini kuzeyi. Bkz. Füzün Kınal, (1953), *Arzawa Memleketleri'nin Mevkii ve Tarihi*, T.T.K., Ankara, 1.

⁸⁹ Çukurova Bölgesi. Bkz. Memiş, (2003), 99.

⁹⁰ Yeşilırmak Havzası. Bkz. Memiş, (2003), 99.

Kuzey Suriye topraklarına çevirmiştir. Bunun için de Kuzey Suriye'nin hâkimi olan Mitanni Krallığı ile mücadele etmesi gerekmektedir.

I.Şuppiluliuma Anadolu içerisindeki asayişini sağladıktan sonra Çukurova bölgesindeki Kizzuvatna Krallığı ile anlaşmaya vararak, Kilikya Kapılarını elinde tutan bu krallık ile müttefik olmuştu. Kuzey Suriye hakimiyetinin Mitanni Krallığı tekelinden çıkartılması gerekmekte idi. Mitanni Kralı Şuttarna'nın büyük oğlu II.Artatama'nın Mitanni Devleti'nin kuzey topraklarını ele geçirerek ayrı bir Hurri Krallığı kurması da I.Şuppiluliuma'nın işini kolaylaştırmıştı. Bununla birlikte I.Şuppiluliuma'nın I.Suriye seferi İšuva memleketine yaptığı sefer ile başlamıştır. Düzenlenen bu ilk seferde hudut çarpışmaları yaşanmıştır. Mitanni Kralı *Tuşratta* tarafından Mısır firavunu *III.Amenofis'e* gönderilen bir mektuptan öğrenildiği üzere (EA17), Mitanni Kralı Tuşratta, Hitit Devleti ile yaptığı bu mücadelede galip gelmiştir⁹¹. Hitit Devleti'nin aldığı mağlubiyetten bir sene sonra kral I.Şuppiluliuma Mitanni Devleti'nin idare merkezi Vaşşukani'ye bir sefer düzenlemiş ve galip gelmiştir. Vaşşukani şehrinin düşmesi ile Hitit Devleti bir "*İmparatorluk*" haline gelmiştir. Kuzey Suriye kapısını açan Hitit imparatoru I.Şuppiluliuma Fırat Nehri'ni geçerek, Halpa, Mukiş⁹², Ugarit şehirlerini hâkimiyeti altına almış, Nuhaşşe Memleketi'ne⁹³ girerek, Kuzey Suriye'deki Hurri beyliklerinden Kinza ve Katna şehirlerini zaptetmiştir.

Hitit Devleti'nin bölgedeki hakimiyetinin sağlamlaştırması ile, Mitanni Devleti'ne bağlı bir beylik konumunda olan Asur Devleti'nin güçlenmesi aynı zamana tesadüf etmektedir. Asur tehlikesini önceden sezen Hitit Kralı I.Şuppiluliuma Mitanni Krallığı'nın yıkılmasından sonra Babil'e kaçan Tuşratta'nın oğlu Mattivaza'yı affetmiş ve kızı ile evlendirerek arada bir akrabalık sağlamıştır. Böylelikle kral Mitanni Krallığı'nı kendisine bağlı ve Asur Devleti ile arasında tampon bir devlet haline getirmiştir. Mitanni Devleti'nin Hitit egemenliği altına girmesi, Ön Asya dünyasının mühim devletlerinden biri olan Mısır'ın dikkatini çekmiştir. Hem yaklaşan Asur tehlikesi, hem de ele geçirilen bölgelerdeki hâkimiyetin sağlamlaştırılması için Kral I. Şuppiluliuma Halep şehrine oğlu *Telepinu*, Kargamış şehrine ise diğer oğlu *Biyaşşili*'yi vasal kral olarak tayin etmiştir. Diğer taraftan I.Şuppiluliuma'nın oğulları II.Arnivanda ve II.Murşili dönemi askeri politikaları Kuzey Suriye yönünde olmadığı için Mitanni

⁹¹ Memiş, (2003), a.g.e., 99-105.

⁹² Alalah merkezi. Bkz. Memiş, (2003), 101.

⁹³ Fırat Nehri ve Halep arası. Bkz. Memiş, (2003), 101.

Devleti'nin gücünü arttırdığı görülmektedir. Mitanni Devleti'nin bu dönemde de Hanigalbat merkez olmak üzere genişlemesini sürdürdüğünü fakat Kuzey Suriye topraklarının Asurlular'ın eline geçmesi ile, Mitanni Kralı Wašašatta'nın egemenlik sahasının küçüldüğünü görmekteyiz⁹⁴.

Bununla birlikte II.Murşili krallığı döneminde askeri seferlerin ilk olarak Batı Anadolu bölgesine ve Gaška kabileleri üzerine yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu yöndeki tehditler bertaraf edildikten sonra II.Murşili'nin iktidarının 19. yılında Amurru, Kinza ve Nuhaşşe memleketi kralları isyan etmiş, isyancı krallar itaat altına alınıp Halep şehri ile yeni bir antlaşma yapılmıştı. Kargamış şehri kralı olan Biyaşşili'nin vefat etmesi üzerine ise Asur Kralı, Kargamış şehrini zaptetmişti⁹⁵.

Öte yandan II.Murşili'nin oğlu olan *Kral Muvattali* döneminde, Kuzey Suriye önemini gittikçe arttırmıştı. Bu kralın hakimiyet döneminde Kuzey Suriye'yi egemenlik altına alma yarışına gücünü katlayarak arttıran Sami kökenli Asur Devleti'nin de dâhil olduğu saptanmaktadır.

Öyle anlaşılıyor ki, Hitit İmparatorluk çağında, Hurriler Hititler'i kültürel açıdan tesirleri altına almışlardı. Hurri tesirine en büyük örnek ise; III.Hattuşili'nin Lavazantiyalı bir Hurri rahibinin kızı olan Pudu-Hepa ile evlenmesidir.

1.1.1.3. Hitit - Mısır Mücadelesi

Mısır, Eskiçağlardan günümüze değin tarihi süreklilik gösteren bir devlettir. Mısır ile ilk temasa geçen, Mitanni Devleti'ni tarih sahnesinden silerek Hitit Devleti'ni bir "imparatorluk" seviyesine yükselten Kral I.Şuppiluliuma olmuştur. I.Şuppiluliuma'nın hükümdarlığı, Eski Doğu'nun "*Amarna Çağı*" denilen M.Ö.14.y.y.'ın ilk yarısına rastlamaktadır. Bu döneme ait vesikalar Mısır'da Beni Hasan civarındaki Tel Amarna köyünde bulunması sebebiyle, bu çağa Amarna Çağı denilmektedir⁹⁶. Kral I.Şuppiluliuma Hitit Devleti'nin sınır komşuları olan krallıklarla

⁹⁴ Ünal, (2002), a.g.e., 95-96.

⁹⁵ Memiş, (2003), a.g.e., 108.

⁹⁶ Memiş, (2003), a.g.e., 95.

antlaşmalar yaparak (Azzi-Hayaşa, İşuwa⁹⁷) durumunu kuvvetlendirmiş ve böylelikle gerisindeki tehlikeli unsurları diplomatik yollarla bertaraf etmiştir. Daha sonra Mitanniler’le savaşmış, Mitanni egemenlik sahasında olan Kargamış Krallığı’nı kuşatıp, bölgeyi Hitit egemenlik alanına dâhil etmiştir⁹⁸. Mitanni Kralı, Mısır firavunu IV.Amenofis’e mektuplar göndererek, Hititler karşısında kendisine yardım etmesini istemiş, fakat kendini yeni oluşturduğu “Akheneton” dinine fazlaca kaptıran firavun yaklaşan bu büyük gücü sezememiş olacak ki, “Hitit Devleti’nin Mitanni Devleti’ne saldırdığını kendi devletine saldırmadığını” söyleyerek beklenen yardımı göndermemiştir.

Öte yandan Mısır ile ihtilafa düşmek istemeyen Hitit kralı, Kuzey Suriye’deki Kadeş Kralı ile savaşmayı düşünmese de Kadeş kralı Hitit birliklerine saldırınca buna mecbur olmuş, Hitit ordusunun savaş arabaları karşısında Kadeş birlikleri duramamıştır. Kadeş galibiyetinden sonra I.Şuppiluliuma Lübnan ilini kendine sınır yapmıştır. Buna rağmen Fırat Nehri’nin ana geçiş yolunu tutmakta olan Kargamış ve Hititler tarafından Asata olarak bilinen Kargamış’tan Habur’a kadar olan toprakları içine alan bölge, Mitanni Kralı Tuşratta’yı desteklemeye devam etmiştir⁹⁹.

Her halükarda, Mısır ile Hitit Devleti arasındaki ilişkiler başlangıçta dostane bir şekilde gelişmekte idi. Bu dostane ilişkilerin sona ermesi ise IV.Amenofis’in (Akhnethon) ölümü ile olmuştur. Amenofis’in vefatından sonra, firavunun dul kalan eşi Dahamunzu’nun (Dahammuniş) Hitit Kralı I.Şuppiluliuma’ya gönderdiği bir mektup ile savaş alanının kapıları Ön Asya’nın bu iki güçlü devletine de açılmış oldu. İki devlet ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan mektup hadisesi II.Murşili tarafından kaleme alınan “Şuppiluliuma’nın Kahramanlıkları” adlı metinde şu şekilde geçmektedir;

“Babam aşağıda Kargamış’te iken, Lupakki ve Tarhundazalama’yı Amka ülkesine yollamıştı. Onlar Amka’yı vurmak üzere yola çıktılar ve tutsaklar, sığır ve koyunları babama getirdiler. Mısırlılar Amka’ya yapılan bu saldırıyı duyduklarında korktular. Ayrıca firavunları Tutankamun (yenice) ölmüş olduğundan, Mısır’ın ana

⁹⁷ Malatya ve Civarı; “İşuwa memleketi; Hitit ve Mitanni, Hitit ve Asur, özellikle Asur ve Urartu arasında jeopolitik çatışmalara neden olmuştur.” Bkz. John David Hawkins, (1998), The Land of İşuwa: The Hieroglyphic Evidence, *Hititoloji Kongresi Bildiriler Çorum 16–22 Eylül 1996*, Yay. Haz. Sedat Alp-Aygül Süel, Ankara, 282.

⁹⁸ Yıldırım, (1996), a.g.e., 56.

⁹⁹ O.R.Gurney, (2001), *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara, 35.

kraliçesi babama bir elçi göndererek ona şöyle yazdı; 'Kocam vefat etti ve bir oğlum da yok. Senin ise birçok oğlan evladın olduğu söyleniyor. Oğullarından birini bana verirsen, o benim kocam olabilir. Tebaamdan birini alıp onunla evlenemem ki! Bundan iğrenirim!' Babam bunu haber aldığı anda yaşlılar meclisini çağırdı ve durum değerlendirmesi yaptı: Tüm hayatımda başıma böyle bir şey gelmedi!' Böylece babam güvenilir dostu Hattuşaziti 'yi Mısır'a gönderdi ve ona şu emri verdi: 'Haydi git ve bana doğru olan haberi sen getir! Beni aldatıyor olabilirler. Belki de onun kocasının birer erkek evladı vardır? Sen bana güvenilir haberi getir!' Hattuşaziti Mısır'dan dönmeden önce babam Kargamiş'ı işgal etti¹⁰⁰."

Mektup üzerine oğlu Zannanza'yı Mısır'a gönderen kral I.Şuppiluliuma, oğlunun Dahamuniş'in düşmanları tarafından Mısır sınırında öldürülmesi üzerine, Mısır'a bir sefer düzenlemiştir¹⁰¹. Düzenlenen sefer sonrasında Mısırlı pek çok esir Hitit topraklarına götürülmüştür. Fakat bu sefer Hitit Devleti'nden uzun yıllar boyunca çok şey götürmüştür. Çünkü Mısırlı esirlerden gelen veba hastalığı Hitit topraklarını kasıp kavurmuştur¹⁰².

I.Şuppiluliuma'nın ölümünden sonra ise Hitit tahtına II.Arnuvanda kısa bir süreliğine kral olmuş, akabinde de II.Murşili çocuk denecek bir yaşta Hitit yönetimine geçmiştir. Babaları I.Şuppiluliuma tarafından Kuzey Suriye bölgesinin kontrolünü sağlamak maksadıyla Halep ve Karkamiş'a kral olarak atanan ağabeyleri Telepinu ve Biyaşşili, ülkenin merkezindeki veba salgını sebebiyle Hitit tahtını en küçük kardeşlerine bırakmak zorunda kalmışlardır¹⁰³.

II.Murşili iktidarı zamanında ise, daha ziyade Gaşka kavimleri ile mücadeleler olmuştur. Halefi ve en büyük oğlu olan *Muvattali* ise II.Murşili'nin aksine Yakın Doğu'nun güçlü devleti Mısır ile Kuzey Suriye hakimiyeti için karşı karşıya gelmiştir.

Gerçekten İmparator II.Muvattali döneminde (M.Ö. 1300–1285) Hitit ülkesinin güneydoğu sınırları, Mısır firavununun toprak istemesi sebebiyle tehlike altındaydı¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Ünal, (2002), a.g.e., 77.

¹⁰¹ Yıldırım, (1996), a.g.e., 56.

¹⁰² Ekrem Memiş-Nuri Köstüklü, (1992), *Tarih boyunca Ortadoğu-Anadolu İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 26.

¹⁰³ Memiş, (2003), a.g.e, 105.

¹⁰⁴ Yıldırım, (1996), a.g.e., 58.

Tüm eskiçağ devletlerinde olduğu gibi Mısır'da da devletin yöneticisi değiştiği vakit, memlekette isyanlar baş göstermekte idi. I.Sethos da M.Ö. 1318'de Mısır tahtına geçtiği zaman isyan hareketleri ile karşılaşmış, isyan eden Filistin memleketini hâkimiyeti altına almıştı. Ön Asya'nın diğer bir güçlü devleti olan Hitit Devleti de, Mısır'a karşı bu isyancı unsurları desteklemişti. I.Sethos'un Kuzey Suriye'ye doğru yol alışıında Mısır ordusu Oront vadisine ulaşmış, Kadeş mevkiinde Hitit ordusu ile karşılaşmıştı. Karnak kitabesine göre Hitit ordusu geri çekilmiş, Amurru Krallığı tekrar Mısır hâkimiyetini tanımıştı. Amurru Krallığı'nın Mısır lehinde taraf değiştirmesine karşılık, Hitit kralı II.Muvattali Amurru prensini hapsederek yerine Hitit vasalı bir prens atamış, böylelikle Mısır'ın Kuzey Suriye'ye egemen olmasını engellemişti. Mısır ve Hitit Devletleri arasındaki asıl mücadele ise II.Ramses'in Mısır tahtına geçmesi ile başlamıştı¹⁰⁵.

I.Sethos'un ölümüyle Mısır tahtına gençliğinden beri babasıyla ordunun başında olan II.Ramses geçmiştir (M.Ö. 1301-1236)¹⁰⁶. II.Ramses'in tahta geçmesiyle beraber, Kuzey Suriye toprakları üzerinde Hitit ve Mısır Devletlerinin menfaatleri ciddi anlamda çatıştı. II.Ramses tahta çıkışının dördüncü yılında Suriye yönünde sefere çıkarak Amurru Krallığı'nın Hitit Devleti ile olan ilişkilerini bozup, kral Benteşina'nın kendi yanında yer almasını sağlamıştır¹⁰⁷. I.Şuppiluliuma döneminde bozulan Hitit-Mısır ilişkileri Hitit kralı Muvattali zamanında (M.Ö. 1300–1285), M.Ö. 1296 yılında yapılan “Kadeş Muharebesi” ile iyice gerginleşmiştir. Amurru kralı Penteşina'nın Hitit hâkimiyetinden çıkıp Mısır hâkimiyetine girmesi bu savaşta sebep teşkil etmiş iken, asıl sebep Kuzey Suriye hâkimiyet mücadelesi idi¹⁰⁸.

Dönemin Ön Asya dünyasında devletlerin güçlü sayılabilmeleri için, bugün de olduğu gibi, ekonomik anlamda, sözü geçen bir seviyeye ulaşması gerekiyordu. Ticaretin kavşak noktasını ise, limanlara sahip olan, ticaret yolları güzergâhında bulunan Kuzey Suriye toprakları oluşturmaktaydı. Ayrıca Mezopotamya'nın verimli ovalarının da ekonomiyi zenginleştirmekte büyük katkısı vardı. Kısacası Kuzey Suriye toprakları Hitit ve Mısır Devletleri'nin tek başına hâkim olmak istedikleri bir bölge idi. Ön Asya'nın büyük gücü olan bu iki devlet de işte bu sebeple karşı karşıya gelmişlerdi.

¹⁰⁵ İnan, (1987), a.g.e.,137.

¹⁰⁶ İnan, (1987), a.g.e.,115.

¹⁰⁷ Ali Dinçol, (1983), Hititler, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C. 2, Görsel Yay., İstanbul, 44.

¹⁰⁸ Memiş, vd., (1992), a.g.e., 26.

Kadeş mücadelesinden önce II.Muvattali Anadolu'nun batısında çıkabilecek olası bir tehlikeye karşı Vuluşa Kralı Alakşanduş ile bir antlaşma yapıp, hem memleketin batı yakasını emniyete almış hem de kendisine müttelik edinmişti¹⁰⁹. Aynı zamanda da Amurru Krallığı'nın yönetimine kendisine sadık yeni bir kral atamış, Hitit Devleti'nin idare merkezini de geçici olarak, yeri henüz tayin edilemeyen, Dattaşa şehrine taşımıştır¹¹⁰. Aşağı ülke'de bulunan bu şehre taşınmakta iki ayrı sebep bulunur; ilki, muhtemel Gaşka saldırılarından hiç olmazsa savaş esnasında uzak kalmak, ikincisi ise seferi daha iyi organize edebilmek ve savaşın cereyan edeceği coğrafyaya daha yakın olabilmek¹¹¹. Başkent Hattuşa'nın taşınması eylemi ise, Hititçe metinlerde “*arhu-arnu*” kelimesi ile ifade edilmektedir¹¹². II.Ramses'i, *Akalar*'dan, *Pedasiler*'den, *Likiler*'den, *Missiler*'den, *Dardaniler*'den, *İliyaniler*'den, *Danaeler*'den ve *Gaşkalar*'dan oluşan ücretli birlikler bulunan Hitit ordusu karşılamaktaydı¹¹³. Hitit kralının ordusunun bu kavimlerden birlikler bulundurmasının asıl sebebi ise, kendisi savaş alanında iken, geride isyana teşvik edebilecek bir unsur bırakmamaktı. II.Muvattali'nin Anadolu kavimlerinden ücretli asker temin etmesinin bir başka nedeni de, Hatti memleketinin veba hastalığı yüzünden pek çok insanını kaybetmiş olmasıdır. Veba hastalığı orduya da sirayet etmiş ve Hitit askeri birlikleri çok sayıda askerini veba yüzünden kaybetmiştir. İşte bu yüzden ki Muvattali, asker ihtiyacının bir bölümünü de Anadolu'daki Anadolu'daki diğer kavimlerden karşılamak zorunda kalmıştır¹¹⁴. Bütün bu hazırlıklar, II.Muvattali'nin Eskiçağ tarihinin önemli bir mücadelesi olarak tarihe geçecek olan Kadeş Savaşı'na hazır olduğunu göstermektedir.

Kral II.Muvattali gibi II.Ramses de savaş öncesi bir takım hazırlıklar yapmıştır. Filistin'e geçerek Fenike şehirlerinde keşif amaçlı bir sefer düzenlemiş, Hitit Devleti ile olan mücadelesinden önce buraların hakimiyetini sağlamaya çalışmıştır.

Diğer taraftan Eski Doğu'nun bu mühim mücadelesi, Kadeş Savaşı hakkında bilgi veren Mısır orijinli kaynak II.Ramses'e ait “*Zafer Kitabesi*” iken, II.Muvattali dönemine ait Kadeş Savaşı hakkında günümüze bilgi ulaştıran kaynak

¹⁰⁹ Memiş, (2003), a.g.e., 136.

¹¹⁰ Memiş, (2003), a.g.e., 110.

¹¹¹ Itamar Singer, (1998), From Hattuša to Tarhuntašša: Some Thoughts On Muwatalli's Reign, *III.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Çorum 16-22 Eylül 1996*, Yay.Haz. Sedat Alp-Aygül Süel, Ankara, 536.

¹¹² Singer, (1998), a.g.m., 538.

¹¹³ Günaltay, (1987a), a.g.e., 99.

¹¹⁴ Memiş, (2003), a.g.e., 139

bulunmamaktadır. Bununla beraber “*III.Hattuşili'nin müdafanamesi*” ile “*İştarmuva Antlaşması*”nda geçen tek bir satır Kadeş Savaşı hakkında bilgi veren Hitit orijinli belgeleri oluşturur¹¹⁵. Kadeş savaşı ünlü Mısırlı şair Panteur tarafından da ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır¹¹⁶.

Nitekim II. Ramses, *Amon, Re, Ptah* ve *Seth* adlarındaki dört ordu ile Kuzey Suriye yönünde Hitit ordusu ile karşılaşmak üzere sefere çıkmıştır. Bu birliklerin başında bulunan II.Ramses, Kenaneli'nden sonra sahili takip ederek, Nehr-El-Kelb vadisine gelmiştir. Bu yoldan Oront¹¹⁷ vadisine yönelmiş, Hitit ordusu ile karşılaşmayı beklerken, iki casustan II.Muvattali'nin Halep'e çekildiği doğrultusundaki yalan habere inanarak, Hitit ordusunu takip etmeye karar verip, Oront nehrini Amon birliği ile geçmiştir. Kendisini Re birliği yakından takip ederken, Ptah ve Seth birliklerini geride kalması ile Mısır ordusu dağılmış oluyordu. II.Ramses'in birlikleri Kadeş kalesinin kuzeybatısında karargah kurunca, II.Muvattali'nin ordusu bir çevirme hareketi ile Oront'un diğer tarafına geçmiş, ve birden bire Mısır ordusuna hücum ederek orduyu ikiye ayırmıştır¹¹⁸. Hitit ordusunun bu ani baskını sebebiyle Mısırlı askerler ve firavun II.Ramses geri çekilmek zorunda kalmıştır¹¹⁹. M.Ö. 1296 yılında meydana gelen savaşı ise Hitit Kralı II.Muvattali kazanmıştır.

Kadeş Savaşı'nın ardından Hitit memleketine dönmek için yola çıkan Hitit kralı II.Muvattali, ülkesine ulaşmadan yolda ölmüş, maiyeti Kadeş galibini Adana-Ceyhan yakınlarındaki Sirkeli mevkiinde mezara koyup, Ceyhan Irmağı yanına, bir kayaya ölen kral adına bir kabartma yapmışlardır¹²⁰.

Öte yandan II.Muvattali'nin vefatından sonra Hitit tahtında mücadeleler başlamış ve bu otorite boşluğundan Mısır ve Asur Devletleri faydalanmaya çalışmışlardır. Mısır, Kuzey Suriye'deki hâkimiyetini yeniden tesis etme yoluna giderken, Asur Devleti de sınırlarını Hitit ülkesi doğrultusunda genişletmeye başlamıştır. III.Hattuşili'nin Hitit idaresine geçmesi ile Asur Devleti kendi sınırlarına çekilmeye mecbur olmuştu. Fakat Tunip şehrindeki Hitit hâkimiyetinin zayıf

¹¹⁵ Memiş, (2003), a.g.e., 112.

¹¹⁶ Gurney, (2001), a.g.e., 16.

¹¹⁷ Asi Nehri.

¹¹⁸ İnan, (1987), a.g.e., 138.

¹¹⁹ Memiş, (2003), a.g.e., 114.

¹²⁰ Ünal, (2002), a.g.e., 80.

olmasından faydalanan Asur Devleti, Kral Salmanasar idaresinde tekrar sınırlarını genişletme yoluna gitmiştir. Asur Devleti'nin bu hızlı güçlenişinden endişelenen Hitit ve Mısır Devletleri bir anlaşma yaparak bu yeni güç karşısında müttefik olmaya karar vermişlerdir. İki eşit hükümdar arasındaki Kadeş Savaşı Barış Antlaşması M.Ö. 1280 yılında yapılmıştır¹²¹.

Esasında Hitit ile Mısır Devletleri arasındaki mücadele I.Şuppiluliuma zamanında başlamış, II.Muvattali zamanında savaş meydanında karşılaşmış ve Hitit-Mısır Barış Antlaşması, iki eşit hükümdar olan II.Ramses ve II.Muvattili'den sonraki kral Urhi-Teşup'un hakimiyetini gayri meşru bir çocuk olduğunu ileri sürüp¹²², O'nu tanımayarak, kralı ilk olarak Nuhaşşe Memleketi'ne daha sonra da Alaşya¹²³ adasına sürgüne gönderen, Hitit Kralı III.Hattuşili¹²⁴ arasında akdedilmiştir. III.Hattuşili belki de yaklaşan Asur Devleti tehlikesi sebebi ile 16 yıldır süren bu mücadeleye son vermiştir.

Bununla birlikte Hitit-Mısır Barış Antlaşması'nın iki metni vardır. Biri gümüş tablete yazdırılıp Hitit Devleti tarafından Mısır Devleti'ne gönderilen, diğeri ise Mısır Devleti tarafından Akkadca olarak gönderilen ve Boğazköy arşivinde bulunan metindir. Afet İnan'ın "*Mısır Medeniyeti ve Tarihi*" adlı eserinde antlaşmanın özeti şu şekilde verilmiştir;

Ramses'in Hattuşili'ye gönderdiği Akkadca metin;

"Mısır'ın büyük kralı Ramses Hatti'nin büyük kralı Hattuşili ile aralarında kardeşliği idame ettirmek için bir muahede yapmıştır. Mısır'ın büyük kralı Ramses, Hatti'nin büyük kralı Hattuşil ile sulh ve kardeşliğini ilan eder.

İlahlar, iki memleket arasında düşmanlığa asla müsaade etmemişlerdir. Ramses Hatti'ye karşı asla husumet göstermeyecektir.

¹²¹ İnan, (1987), a.g.e., 140.

¹²² Ünal, (2002), a.g.e., 82.

¹²³ Kıbrıs Adası. Bkz. Memiş, (2003), a.g.e., 114.

¹²⁴ Memiş, (2003), a.g.e., 114.

Ramses bizzat, Hattuşili ile beraber, iki hükümdar arasında sulhu temin maksadıyla bu muahedeyi yapmıştır, ikisi birbirine kardeş olmuştur. Ve şimdi eskiden olduğundan daha fazla kardeştirler. Ramses, Hattuşil'in dostudur. Oğulları Hattuşil'in oğullarının kardeşleri olacaktır ve ebediyen sulh içinde yaşayacaklardır.

Ramses, Hatti memleketini, herhangi bir şey almak için istila etmeyecektir. Hattuşili, Mısır'a herhangi bir şey almak için girmeyecektir.

Böylece, Şamas ve Teşup'un iradeleri, Mısır ve Hattinin kardeşliğini resmen ilan ederler. Ramses bugünden itibaren sulhu koruyacaktır. Mısır ve Hatti ebediyen sulh ve kardeşlik içindedir.

Eğer bir düşman Hatti'ye karşı yürürse ve Hattuşil Ramses'e "Bana yardıma gel" diye haber gönderirse, Ramses ordusunu ve harp arabalarını ona gönderecektir.

Ve eğer Hattuşil, kendi tebaasına kızar ve onlara da isyan ederlerse, Ramses ordusunu ve harp arabalarını Hattuşil'in asileri üzerine gönderecektir.

Eğer bir düşman Mısır'a karşı yürür ve Ramses de kardeşi Hattuşil'ye 'Gel bana yardım et' diye haber gönderirse, Hattuşil bu düşmanı göndermek için ordusunu gönderecektir."

Hattuşili'nin Ramses'e gönderdiği metin;

"Saltanatının 21. yılında Ramses Pi-ramses (Tanis) te iken gümüş bir tablet üzerinde yazılı muahedeyi aldı. İşte Hatti'nin büyük kralı Hattuşil (ve) Mısır'ın büyük kralı Ramses, aralarında kardeşliği muhafaza etmek için bu muahedeyi yaptılar.

Evvelce iki memleket arasındaki husumete ilahlar asla müsaade etmemişlerdi. Bununla beraber Muvattali Mısır'la harp etti. Fakat Hattuşil aralarında ebediyen husumeti önlemek için, bu muahedeyi yapmıştır.

Hattuşil bizzat, Ramses ile bu muahedeyi yapmıştır. Muvattali ölünce, Hattuşil Ramses ile sulh içindedir. Ve Hatti kralının oğullarının oğulları ile ebediyen sulh içinde olacaklardır.

Hatti kralı Mısır'a, Ramses Hatti memleketine hiçbir surette girmeyecektir.

Hattuşil Şuppiluliuma ve Muvattali zamanında mevcut olan muahedeyi tanır ve kabul eder. Ramses, iki hükümdarın beraberce yaptıkları sulhu ebediyen muhafaza edecektir.

Eğer Ramses'in memleketine bir düşman girerse ve Hatti'den bir yardım isterse, Hatti hükümdar ona yardıma koşacak, fakat eğer kendisi bizzat gitmezse ordusunu ve harp arabalarını gönderecektir.

Eğer Ramses tebaasının isyanına karşı onları tedip ederse, Hatti kralı onunla beraber olacaktır.

Eğer bir düşman Hatti kralına karşı yürürse (ve Hattuşil) Ramses'ten bir yardım isterse, o, yardıma gelecek ve düşmanı öldürecektir, fakat eğer Ramses şahsen gelmek istemezse, o, askerlerini ve arabalarını gönderecektir¹²⁵.”

Muahedenin bundan sonraki kısmı daha ziyade münferit haller ile ilgili olmasına karşılık yukarıdaki bölümler her iki devletin de sağlam bir siyasi ilişki kurduğunun göstergesidir.

Diğer taraftan savaş esnasında Hitit ordusunun kullandığı savaş teçhizatı ise şu şekildedir;

Hitit Kralı'nın başkumandan olduğu Hitit Ordusu'nda “harp arabaları ve piyadeler” olmak üzere başlıca iki sınıf asker bulunmaktaydı. Harp arabaları iki tekerlekli olup, üzerinde bir sürücü iki de muharip olmak üzere üç kişi bulunmakta idi. Silah olarak ise ok ve yay kullanmakta idiler.

---

¹²⁵ İnan, (1987) , a.g.e., 141-143.

Piyade sınıfı ise mızrak, kalkan, ok ve yay, iki ağızlı balta, topuz ve kısa bir kama kullanmakta idi. Hitit kralı Kadeş Muharebesi'nde ise Anadolu'daki vassal krallıklardan kuvvetler getirmiştir¹²⁶.

1.1.2.Urartu ve Asur Mücadelesi

M.Ö. 9–6 y.y.'lar arasında merkez Van-Tuşpa olmak üzere, doğuda İran'daki Urmiye gölü, kuzeydoğuda Kafkas'lardaki Gökçe Göl ve Kars civarındaki Çıldır Gölü, batıda ise Erzincan, Malatya ve Urfa ilimizin Fırat Nehri'ne kadar uzanan topraklara sahip bir devlet kuran kavme, Asur kaynaklarında geçen "Uru-Atri" ismine istinaden *Urartular* denilmektedir. Tevrat'ın Tekvin bölümünde ise Urartu kavminden *Ararat*¹²⁷ şeklinde bahsedilmektedir. Ararat ismi aynı zamanda Urartu hâkimiyetindeki dağa verilen isimdir.

Urartular hakkındaki bilgilerimiz ise, Urartu Devleti'nin kuruluştan yıkılışa değin mücadele ettikleri Asurlular'ın çivi yazısı ile günümüze aktarılmıştır. Van Kalesi'nin kuzeybatı eteklerinde, halkın "*Madırburcu*" dediği "*Sarduriburcu*"nun duvarlarındaki taş bloklar üzerindeki kuruluş kitabeleri ile, Urartu tarihinin yerli yazılı kaynakları başlamaktadır. Yeni Asur Çivi yazısı ve Asur dilinde kaleme alınmış olan bu yazıtlar, Urartular'ın ilk devirlerde düşmanları Asurlular ile, belki de barış zamanlarında, kültürel ilişkilerde bulduklarını, hatta onlara bağlı kaldıklarını açıklamaktadır¹²⁸. Urartular, Asur dili ve yazısını kullandıkları gibi, Asur kral unvanlarını da kullanmışlardır. Hatta Urartu kralı Menua döneminde Van'da yaptırılmış olan su kanalları, Asur kraliçesi Semiras'ın ismine izfeten "*Samralık*" olarak adlandırılmaktadır.

Diğer taraftan coğrafi konum itibariyle Doğu Anadolu bölgesi, güneyde Mezopotamya, doğuda İran, kuzeydoğuda Kafkasya ve batıda da Orta Anadolu bozkırları arasında bir orta bölgeyi teşkil etmektedir. Türk bilim adamlarının son yıllarda gerçekleştirdiği sistemli araştırmalar sonucunda, Doğu Anadolu yüksek

¹²⁶ Ekrem Memiş, (1988), Eskiçağ Türkiye'si'nde Ordunun Önemi, *S.Ü.Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.2, Konya, 56–57.

¹²⁷ Tekvin, VIII, 5.

¹²⁸ Afif Erzen, (1992), *Doğu Anadolu ve Urartular*, T.T.K., Ankara, 27.

coğrafyasının tarih öncesi çağların en eskisinden başlamak üzere, yoğun bir iskân geçirdiği bugün artık açıklığa kavuşturulmuştur¹²⁹. Gerek Kuzey Asya'dan gerek Asya'nın içlerinden batı yönüne yapılan göç hareketleri ya da askeri harekâtlarda köprü vazifesi gören Anadolu coğrafyasını aşmak için ilk olarak Doğu Anadolu'nun yüksek bölgelerini geçmek gerekmektedir. Bu sebeple Doğu Anadolu'nun geçit veren yeri transit yolu dediğimiz güzergâhtır. Transit Yol ise; İran'ı Karadeniz'e bağlayan, Trabzon'dan çıkıp Karadeniz'in Dağları'nı geçitler vasıtası ile aşıp Erzurum'a inen yoldur¹³⁰.

Bununla birlikte, Urartuların mücadele ettikleri Asur Devleti ise batı Sami kökenli bir kavimdir. Devletin kuruluşunda Asya kökenli Subarlar da bulunmaktadır. Devlet *İluşuma* tarafından M.Ö. 2000 yılında kurulmuş ve *Şamsi-Adad* ve oğulları döneminde sınırlar genişletilmiştir.

Asur Devleti'nin Anadolu'ya karşı izlediği politika ise üç ayrı dönemde incelenmektedir;

—Eski Asur Devleti Zamanındaki Politika (M.Ö. 2000–1750): Asurlu tüccarların Anadolu'da zengin maden yatakları bulunduğunu, Akkad Kralı Naram-Sin dönemine ait vesikalardan öğrenmeleri üzerine Anadolu toprakları üzerinde kolonicilik faaliyeti yürütmüşlerdir.

—Amarna Çağı'ndan sonraki Politika (M.Ö.1400–1350): Hitit Devleti ile Asur Devleti arasında tampon bir devlet olan Hurri-Mitanni Devleti topraklarına hem Hitit hem de Asur Kralları'nın sahip olmak istemesi sebebi ile, adı geçen devletler arasında mücadeleler yaşanmıştır.

—Ege Göçleri'nden Sonraki Politika: Bu dönemde Asur Devleti Doğu Anadolu'nun yüksek coğrafyasında ve zengin maden yataklarına sahip bir mecrada devlet kurmuş olan Urartular'a karşı savaşmıştır¹³¹. Biz ise bu bölümde Ege Göçleri sonrası mücadeleleri ele alacağız.

¹²⁹ Erzen, (1992), a.g.e., 2.

¹³⁰ Lloyd, (1997), a.g.e., 105.

¹³¹ Ekrem Memiş, (1999), Asur Devletleri'nin Anadolu Politikası, *XII.Türk Tarih Kongresi'nden Ayırbaşım*, T.T.K., Ankara, 67.

Esasında Doğu Anadolu bölgesinde ilk başlarda merkezi bir devlet bulunmamakta idi. Bu dağlık coğrafyada *Uruadri* ve *Nairi* adları altında iki beylik hayat sürmekteydi. “Uruadri” adı ise ilk kez M.Ö. 1274 yılından kalan I. Salmanasar dönemi belgelerinde geçmektedir¹³². Beylikler konfederasyonundan merkezi devlet yönetimine geçiş evresine ise “*Urartu'nun Arkaik Çağı*” denilmektedir. Merkezileştirme hareketi *Lupitri* zamanında başlamış, *Aramu* (M.Ö. 858–840)¹³³ ise bunu gerçekleştiren kişi olmuştur. Bu aynı zamanda Asur kralı III.Salmanasar'ın tahta çıkıp birleşik Urartu Devleti ile mücadele ettiği döneme tesadüf eder. Urartu Krallığının başkenti Tuşpa ise Lupitri oğlu kral *I.Sarduri* (M.Ö. 840–830) döneminde kurulmuştur¹³⁴. Gerek beylikler döneminde gerekse merkezi devlet döneminde Urartu Devleti'nin savaştığı yegâne devlet, merkezi Mezopotamya'da bulunan ve savaşçı bir devlet olan “Asur Devleti” idi. Urartu Devleti, Asur Devleti ile mücadele etmesinin yanı sıra, Malatya ilinde kurulan Milid Krallığı engeli sebebi ile batı yönünde fazlaca ilerleyememiştir¹³⁵. Kaya kabartmalarından anlaşıldığı üzere daha çok Asurlular Urartular karşısında üstünlük kazanmışlardır.

Başlangıçta Asur Devleti, Anadolu topraklarından gümüş, Babil Ülkesi'nden tekstil mamulü, kalay madeni için belki de Afganistan'a kadar uzanması sebebi ile kısa zamanda refaha ulaşmıştı¹³⁶. Dönemin silah teknolojisinde, dayanıklılığı sebebiyle demir madeninin kullanılmaya başlanması, Asur Devleti'nin ihtiyaç duyduğu demir madeninin ve diğer maden yataklarının daha ziyade Kizzuvatna ve Nairi Ülkelerinde bulunması adı geçen devletin Anadolu'nun güney ve doğusuna akınlar yapmasında da birinci sebebi teşkil etmiştir¹³⁷. Aynı zamanda Geç Hitit Şehir Beylikleri'nin Asur tehlikesine karşı Urartu Krallığı'na güvenerek bu krallığa yıllık vergi vermesi, bölgeye sefer yapılmasının bir diğer sebebini teşkil etmekte idi¹³⁸. I.Sarduri'un oğlu *İşpuini* (M.Ö.824-815) ve O'nun oğlu *Menua* hükümrانlığı zamanında, Asur kralı III.Salmanasar'ın halefleri dönemindeki Asur Devleti'nin zayıflığından faydalanılarak Urartu Devleti sınırlarını genişletmiştir¹³⁹. Urartu kralı *I.Argiştı* döneminde (M.Ö.790-

¹³² Çilingiroğlu, (1984), a.g.e., 5.

¹³³ Memiş, (2003), a.g.e., 194.

¹³⁴ Yıldırım, (1196), a.g.e., 107.

¹³⁵ Lloyd, (1997), a.g.e., 110.

¹³⁶ Charles Freeman, (2003), *Yunan Mısır Roma-Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi Yay., Ankara 81.

¹³⁷ Çilingiroğlu, (1984), a.g.e., 5.

¹³⁸ Memiş, (1999), a.g.m., 71.

¹³⁹ Memiş, (2003), a.g.e., 183.

165)¹⁴⁰ Asur Devleti'nin başında *IV.Salmanasar* bulunmaktadır. Bu dönemde Asur Devleti henüz kendini toplayamamıştır. Dolayısıyla Urartu Devleti, bu devrin rakipsiz devleti olmuştur¹⁴¹. Kral Argiştı'nın kitabesinde “*Asur dağına vardım*” demesi de bunu kanıtlar niteliktedir.

Urartu coğrafyasında ormanların kapladığı alanın sık olması, “kereste” imalatının yoğun olarak yapılmasına imkan tanıdığı gibi, Urartu hâkimiyet sahasında olan Urmiye Gölü civarında da at yetiştiriciliği yapılmakta idi¹⁴². Savaşçılıkta maharetli olan Asur Devleti de süvari takımı için bu atlara ihtiyaç duymakta idi.

Bununla birlikte Urartu kralı II.Sarduri'nin, hükümdarlığı esnasında (M.Ö. 764-735) Asur Devleti iç isyanlar sebebi ile sarsılmaktaydı. Bu durumdan faydalanmasını bilen II.Sarduri ülkenin kuzeyindeki hakimiyetini sağlamlaştırıp, Kuzey Suriye'deki Asur vasalı devletleri Urartu hakimiyetine sokmuştur¹⁴³. Esasında Urartu Krallığı başarısını, sürekli aynı düşmanla mücadele ederek, dolayısıyla da askeri gücünü bölmeyerek koruyabilmiştir. Asur karşısında başarı elde eden II.Sarduri, yönünü güneyden doğuya çevirmiştir. Doğu yönünde İran'daki Manna Ülkesi'ne seferler yapmıştır. Bunun yanı sıra kral II.Sarduri güney yönündeki seferlerine de devam etmiş, *Kuştapşi* idaresindeki *Kommagene Krallığı*'nı, *Hilaruvanda* idaresindeki *Malatya Krallığı*'nı mağlup etmiştir. II.Sarduri elde ettiği bu başarılar ile ilgili olarak, Fırat Nehri kavsinin biraz üstünde bulunan bir kayaya başarısını yazdırmış ve özellikle güney yönünde seferler yaptığı vakit Fırat Nehri güzergahını izleyip, bölgeyi kontrol altına almak için de kale inşa ettirmiştir¹⁴⁴.

Adı geçen kral Anadolu'nun güneydoğu bölgesindeki hâkimiyetini tesis ettikten sonra, Kuzey Suriye'ye topraklarına inmiş ve Halep şehrini zaptetmiştir. Buradaki hedef ise Asur topraklarının izole edilmesi, Akdeniz ile ilgisinin kesilmesi, Suriye ve Anadolu'daki vasallarından koparılmasını temin etmektir. Böylelikle I.Sarduri, Urartu Krallarının unvanlarında ifade edilen gayeleri gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu gayeler; Urartu'nun bağımsız olması ve Anadolu-Suriye sahasında büyük bir devlet halinde yükselmesi ve Asur Devleti'nin yerine geçmesiydi. II.Sarduri bu suretle M.Ö. 2.Binde

¹⁴⁰ Memiş, (2003), a.g.e., 194

¹⁴¹ Günaltay, (1987), a.g.e., 319.

¹⁴² Lloyd, (1997), a.g.e., 105.

¹⁴³ Memiş, (2003), a.g.e., 185.

¹⁴⁴ Erzen, (1992), a.g.e., 32-33.

Mitanni veya Hitit Devleti'nin yerini alarak büyük bir devlet olmak ve Yakın Şark dünyasının nazım kuvvetlerinden biri haline gelmek gayesini gütmüştür.

Diğer taraftan Asur tahtında meydana gelen değişikliklerle *III.Tiglat Pileser* Eski Asur sülalesini devirerek başa geçmiş ve dönemin en güçlü ordusunu meydana getirmiştir. Daha sonra *III.Tiglat Pileser* Anadolu ile Asur Devletleri arasındaki ticaret yoluna engel teşkil eden Urartu Devleti'ne karşı mücadeleye girmiştir. Bunun sonucunda Asur Devleti ve Urartu Devleti arasındaki savaş M.Ö. 742 yılında *Kommegene*'de *Kıştan* ve *Halpi*'de meydana gelmiş, Asur kralı *III.Tiglat Pileser*, meydana gelen savaşta Urartu kralı *II.Sarduri*'u ağır bir yenilgiye uğratmıştır. M.Ö. 736'da tekrar bir Asur hücumu Urartu merkezine yapılmış başkent *Tuşpa* dahil olmak üzere pek çok Urartu şehri yakılıp yıkılmıştır. Bu galibiyetlerden sonra Asurlular uzun zamandır hedefledikleri Orta Anadolu ve Akdeniz ticaret yoluna olan bağlantıyı kurmuşlardır¹⁴⁵. Böylelikle Asur Devleti, *Fırat* ve *Murat Nehirleri*'nin güzergahını izleyerek Orta ve Doğu Anadolu'ya hâkim olmak istediği gibi yine bu nehirlerin güzergahını izleyen ticaret kervanı ağına da sahip olmak istemiştir¹⁴⁶.

II.Sarduri'nin ölümünden sonraki Kral *I.Rusa* dönemi ile ilgili kaynaklar ise bize, Urartu Devleti'nin daha ziyade Urartu memleketinin kuzeydoğu ve güneydoğu yönünde seferler yaptığını gösterir¹⁴⁷. Öte yandan M.Ö.722 yılında Asur tahtına *II.Sargon*'un geçmesi ile batı yönündeki Asur seferleri hız kazanmıştır. Hatta *II.Sargon*, *I.Rusa*'nın müttefiki olan *Muşki*¹⁴⁸ kralı *Mita* üzerine yürümüş ve O'nu mağlup ederek *Muşkiler*'i *Toroslar*'ın ötesine sürüp *I.Rusa*'yı müttefiksiz bırakmıştır. Akabinde, *II.Sargon*'un Urartu seferi M.Ö.714 yılında başlamıştır¹⁴⁹. Asur Kralı *Sargon*'un kuzey doğu yönündeki *Medler* ile savaş halinde olması ve *Medler*'in *I.Rusa* yanında yer alması sonucu Asur Kralı ordusunu Urartu memleketinin doğu yönünde hareket ettirip, *Urmiye Gölü*'nün güneyindeki *Mana* ülkesi topraklarına sokarak “*güneş ışınlarının bile girmediği karpuzlardan geçip...*” “*Uauş Dağı*”na (muhtemelen gölün doğu yakasındaki

¹⁴⁵ Memiş, (2003), a.g.e., 186.

¹⁴⁶ Çilingiroğlu, (1984), a.g.e., 6.

¹⁴⁷ Çilingiroğlu, (1984), a.g.e., 24.

¹⁴⁸ Bazı ilmi çevrelerce *Frigler* ile *Muşkiler* aynı kavim oldukları gibi, *Muşki* kralı *Mita* da *Frig* kralı *Midas* olarak kabul edilmektedir.

¹⁴⁹ Memiş, (2003), a.g.e., 188.

Sehend Dağı) varıp Urartu ordusu ile çarpışmış ve Urartu ordularını yenilgiye uğratmıştır¹⁵⁰.

Urartu Kralı'nın II.Sargon'a yenilmesinde, Kimmerler'in Urartu üzerine yaptıkları akınların ve savaşların da rolü olsa gerektir. Diğer taraftan II.Sargon Asur'a dönüş seferinde, Urartu devletinin doğudaki eyalet merkezi olan *Musasir* şehrini hücumla zaptederek burada Krallık sarayını ve Haldi Tapınağını yağma edip, pek çok sanat eseri ile tapındaki altın ve gümüş adak hediyelerini ve silahları Asur'a götürmüştür¹⁵¹.

M.Ö.714 yılında Urartu memleketini mahveden ve Kral I.Rusa'yı üzüntüden intihara sürükleyen Asur Kralı II.Sargon'un bu seferi, tarihe II.Sargon'un 8. yıl seferi olarak geçmiştir. Saldırlardan sağ kurtulan az sayıdaki Urartu halkı ise çevredeki kalelere sığınarak canını kurtarabilmiştir. Urartu halkını yok olmaktan koruyan da Van ilinin birkaç kilometre güney doğusunda Çavuştepe'de bulunan Tuşpa Kalesi'nin geçit vermeyen duvarları olmuştur¹⁵².

I.Rusa'nın oğlu *II.Argiştı* (714/3-685) devrine gelindiğinde ise, Urartu Devleti, bağımsızlığını gerek doğuda, gerekse batıda eski sınırlarını koruyarak, kudretli bir devlet olarak devam etmiştir. Kimmer akınlarının yoğunlaştığı ve tehlikeli bir hal aldığı bu devirde kral uzak sınır kesimlerinin koruma gücünü arttırarak, bunları takviye etmek amacını gütmüştür. Böylelikle II.Argiştı zamanında Urartu Krallığı'nın yeni bir yükseliş devrine girdiği görülmektedir¹⁵³.

Aslında M.Ö.7. y.y.'da, Asur kaynakları kuzeybatı İran bölgesinde başlayan kavimler hareketinden haber verir. Kafkaslar'ın kuzeyinden Derbent yoluyla İran topraklarına geçmiş bazı Kimmer kabileleri de Urartu Krallığı'nı tahribata uğratarak batıya yönelmiş ve Anadolu içlerine girmişlerdir¹⁵⁴. Kimmer meselesi ise, İskit araştırmaları ile ortaya çıkmış ve buna paralel olarak gelişmiştir.

¹⁵⁰ Lloyd, (1987), a.g.e., 115.

¹⁵¹ Çilingiroğlu, (1984), a.g.e., 36.

¹⁵² Lloyd, (1997), a.g.e., 114.

¹⁵³ Erzen, (1992), a.g.e., 37.

¹⁵⁴ Şemseddin Günaltay, (1987b), *İran Tarihi-En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, I, T.T.K., Ankara, 109.

Bu arada, Urartu Devleti Asur Devleti'nin kuzey sınırlarını tehdit eden Kimmerler ile anlaşma yapmaları sebebi ile, Kral *Asurhaddon* İskitler ile anlaşma yapmıştır. Anlaşmanın akabinde kral, Hilakku memleketini vurmuş, Toroslar'ı aşarak Hubuşna¹⁵⁵ mevkiinde Kimmerler'i mağlup etmiştir. Asur Kralı bu olayı, 1951 senesinde yapılan Nemrut kazılarında bulunan silindirde şöyle anlatmaktadır; "*Hubuşna memleketindeki Kimmerli Teuşpa'yı bütün ordusu ile beraber vurdum*". Esas itibarıyla Kimmer kuvvetleri Çukurova'ya kadar yerleştikleri halde Asur galibiyeti sonucunda Orta Anadolu'ya kadar püskürtülmüş idiler. İskit Kavimleri'nin de Kimmerler'i batıya doğru sıkıştırması sonucu Kimmerler batıya doğru, Anadolu yönünde ilerleyip Orta Anadolu'daki Frig Devleti'ni yıkmıştır. Adı geçen bozkır kavmi daha sonra Batı Anadolu'daki Lidya Devleti üzerine yürüyüp bu devlete de saldırmış, Grek sahillerini yağmalayıp, en sonunda da tarih sahnesinden kaybolmuşlardır¹⁵⁶.

II.Argişti devrinde ise (M.Ö. 714-685) Urartu Devleti, kuzeybatı bölgelerinde yenilgi alarak bozkır kavmi olan Kimmerler'in istilasına maruz kalmıştı. Öte yandan, *II.Argişti* Kuzey Suriye'deki hakimiyetini ise diplomatik yollarla sağlamlaştırmaya çalışmış, *Tabal*¹⁵⁷ Beyliği ile işbirliği yapmıştır. Bunun üzerine Asur kralı *II.Sargon* Kuzey Suriye'deki otoritesini korumak maksadıyla çok sayıda kale inşa ettirmiştir. Daha sonra Asur Devleti'ne karşı isyana teşvik ettirilen *Tabal*, *Kummuh* ve *Que* Krallıkları tekrar Asur hâkimiyetine girmiştir¹⁵⁸. Esas itibarıyla bozkır kavimleri olan Kimmer ve İskit kavimlerinin istilasını Urartu Devleti ve Asur Devleti'ni birbirleriyle savaşmaktan uzaklaştırıp, bu kavimlere karşı birleşmeye sevk etmiştir. Aslında bu durum en çok Asur Devleti'nin işine yaramıştır, çünkü Urartu Devleti, bu bozkır kavimlerine karşı Asur Devleti önünde doğal bir engeldir.

Gerçekten de İskit adına ilk defa Asur imparatoru *Asarhaddon*'un (M.Ö. 680–668) bırakmış olduğu vesikada "Aşkuzai" olarak rastlamaktayız. Öte yandan *Museviler*'in kutsal kitabı olan *Tevrat*'ın *Tekvin* bölümünde ise İskitler "Gomer'in oğlu *Aşkenaz*¹⁵⁹" olarak geçmektedir. Bununla birlikte arkeolojik buluntulardan anlaşıldığına göre, İskit kabilelerinin ve akraba kavimlerin M.Ö. 1.Bin yıl içerisinde işgal ettikleri

¹⁵⁵ Konya Ereğli. Bkz. Memiş, (2003), 81.

¹⁵⁶ Ekrem Memiş, (2005a), *İskitlerin Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya, 44–45.

¹⁵⁷ Doğudan Malatya, güneyden Kilikya memleketleri ile çevrilidir. Bkz. Memiş, (2003), a.g.e., 162.

¹⁵⁸ Çilingiroğlu, (1984), a.g.e., 24.

¹⁵⁹ *Tekvin*, X, 4.

saha oldukça geniştir. Bu alan Tuna nehrinden Çin'in batı sınırına kadar uzanmaktadır¹⁶⁰. Doğu'da büyük Çin Seddi'nden, kuzeyde Sibiry'a'dan, güneyde Tanrı Dağları'na, batıda ise Tuna Havzası'na, Macaristan ovalarına kadar uzanan, doğu-batı yönünde yedi bin kilometreyi aşan geniş bozkır kuşağındaki coğrafi alan, genelde İskitler olarak tanımlanan göçebe ulusların, yayılma bölgesi olarak tanımlanmaktadır¹⁶¹.

Öte yandan İskitler, Kafkaslar'ı Derbend Geçidi vasıtasıyla aşarak, Azerbaycan'a inmişlerdi. İran coğrafyasına yaptıkları tahribattan sonra İran ve Ön Asya'da 28 yıl hüküm sürmüşler, istila dalgalarını Akdeniz kıyılarına değin uzatmışlardır. Böylelikle Asur Devleti'nin zayıflaması ve yıkılmasında rol oynamışlardır¹⁶².

Bu arada Herodotos'a göre ise; Skyth'ler (İskitler), Kafkas Dağları'nın kuzeyinden saparak, Med'ler ile savaşa tutuşmuşlar, onları mağlubiyete uğratıp tüm Ön Asya'ya yayılmışlardır. Daha sonra Mısır Devleti'ne doğru yöneldikleri esnada Mısır firavunu Psammetikos'un, İskit birliklerini hediyeler sunarak Mısır topraklarından uzaklaştırması sonucu, Suriye'ye yönelmişlerdir. Suriye'de tahribata yol açmamalarına rağmen, az ileride ki Aphrodite tapınağını yağma etmişlerdir. Daha sonra Asya toprakları 28 yıl İskit hükümlerinin altında kalmış, fakat Med Krallığı'nın tekrar toparlanıp güçlenmesi ile Med egemenliğine girmişlerdir¹⁶³.

Anlaşıldığına göre bozkır kavimlerinin saldırısından kaçamayan Asur Devleti, M.Ö. 685–645 yılları arasında Kafkaslar üzerinden Batı Asya'ya ilerleyen Kimmer ve İskit kavimleri ile savaşmış, Urartu Devleti de bir süreliğine rahatlamıştır¹⁶⁴. Bunda, II.Rusa'nın ustaca bir politik manevra ile bu istila tehlikesinden kurtulmak için İskitler'i Manna Ülkesine yönlendirmesinin büyük etkisi vardır. Nitekim Toprakkale'de bulunmuş bir kil tabletteki ifade, II.Rusa'nın bu diplomatik başarısını açık bir şekilde göstermektedir¹⁶⁵.

¹⁶⁰ Memiş, (2005a), a.g.e., 24.

¹⁶¹ Taner Tahran, (2002), Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler, *Türkler*, I, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 598.

¹⁶² Günaltay, (1987b), a.g.e., 112.

¹⁶³ Herodotos, (2001), a.g.e., 52.

¹⁶⁴ Yıldırım, (1996), a.g.e., 115.

¹⁶⁵ Erzen, (1992), a.g.e., 38.

Görülüyor ki İskit saldırısını bir süreliğine bertaraf eden II.Rusa, krallığı yenileme faaliyetlerine girişmiştir. Bu arada oluşan İskit-Manna ittifakını Asur kralı Asarhaddon (M.Ö.680–668) bozmuş, hatta Asur kralı kızını İskit beyi Bartuta ile evlendirip ilişkileri sağlamlaştırmıştır. Öte yandan II.Rusa yaklaşan Med tehlikesine karşı M.Ö.645 dolaylarında Asur kralı Asurbanipal ile ittifak kurma yolu aramıştır. II.Rusa'dan sonra tahta geçen oğlu *III.Sarduri* (M.Ö.645-635) babasından daha da ileriye giderek Asur hakimiyetini tanımak istediğini belirtmiştir¹⁶⁶.

Gerçekten de Doğu Anadolu bölgesi, Transkafkasya ve İran ile Anadolu arasındaki oynanmış olduğu tarihi rolü açıkça gözler önüne sermiştir. Hiçbir bölge ile mukayese edilemeyecek şekilde çok sık ve kesintisiz bir iskân geçirmiş olan bölgede, özellikle coğrafi yapısından kaynaklanan erişilmezliğin avantajını, tüm eskiçağ medeniyetleri kullanmışlardır.

Netice de Anadolu'nun çatısı olarak anılan Doğu Anadolu bölgesine sayısız akınlar yapılmıştır. Batı yönünden yapılan akınlar da daha ziyade Anadolu içlerine Ege kıyılarından nehir yataklarının oluşturduğu vadiler ile ilk olarak İç Anadolu bölgesine daha sonra ise Fırat Nehri engeli aşılarak Kuzey Mezopotamya'ya inilerek gerçekleşmiş, Doğu Anadolu bölgesine temas olmamıştır.

Görüldüğü üzere Anadolu'nun maden yataklarına sahip olmayı hedefleyen hatta Anadolu'nun merkezinde M.Ö. 1950–1750 yıllarında kendi ticaret kolonilerini kurup eskiçağ tarihinin ilk sömürge hareketini gerçekleştiren Asurlular, Hitit Devleti'nin tarih sahnesine çıkması ile ticaret faaliyetlerinin hızlarını azaltmışlar, Hitit Devleti'nin Deniz Kavimleri Göçü ile yıkılmasıyla da tekrar sömürge hareketlerine başlamışlardır. Fakat maden yatakları açısından zengin olan Doğu Anadolu bölgesinde aynı ticari faaliyeti gerçekleştirmeleri coğrafyasının engebeli ve yüksek oluşundan dolayı zor olmuştur. Bölgeye, başta beylikler halinde yaşayıp daha sonra merkezi bir otorite altında birleşen Urartu kavminin yerleşmesi ile Asur tüccarları için durum gittikçe zorlaşmıştır.

Savaşmakta maharetli Asur ordularının Urartu coğrafyasına girerken izlediği güzergah ise daha ziyade Kuzey Suriye boyunca Fırat ve bu büyük nehri Doğu

---

¹⁶⁶ Memiş, (2003), a.g.e., 190-191.

Anadolu'ya bağlayan kolu Murat Nehri izlenip, daha sonra bu nehrin geçilmesi ile oluşmuştur. Urartu Devleti, Asur tehlikesinin yanı sıra bozkır kavimleri olarak adlandırılan Kimmer ve İskit Kavimleri'nin de istila hareketlerine maruz kalmıştır. Her ne kadar politik başarılar göstererek kendini az da olsa bu kavimlerin yıkıcı hareketlerinden uzak tutmayı başaran Urartu Devleti, adı geçen kavimlerin saldırıları neticesinde oldukça zayıflamıştır. Kimmer ve İskit kavimlerini Urartu coğrafyasına ulaşmak için izledikleri güzergâh ise, Tebriz ve Erzurum'dan geçerek ya Trabzon ve Karadeniz'e ya da Orta Anadolu'ya ve Silifke yakınlarına ulaşmaktadır¹⁶⁷.

1.1.3. Lidya - Med Mücadelesi

Eskiçağ tarihinde Küçük Menderes, Büyük Menderes ve Gediz Irmaklarının bulunduğu Anadolu'nun batı sahasına *Lidya memleketi* ve M.Ö.7.y.y.'ın ilk yarısında devlet kuran halka da *Lidyalılar* denilmektedir.

Herodotos'a göre; Lidya Devleti'ni *Heraklitler* sülalesi kurmuştu. Lidya Devleti'nin kurucusu sayılan *Giges* M.Ö. 687 yılında kral olup, hemen ardından Miletos¹⁶⁸, Smyrna¹⁶⁹, Kolophon¹⁷⁰ şehirleri üzerine ordu göndermişti¹⁷¹.

Bununla birlikte Egeli kavimlerin Anadolu'yu istilası sonrası birkaç yüz yıl boyunca dağınık halde yaşayan Batı Anadolu şehr devletleri M.Ö.7.y.y.'a doğru Lidya Devleti'nin hâkimiyeti altında birleşmişlerdir¹⁷².

Gerçekten de Lidya Krallığı'nın kurucusu olan *Giges*, doğuda Asurlular, batıda İyonyalılar iyi geçinerek, Lidya ülkesini doğu ile batıda ticaretin transit merkezi olacak bir konuma getirmiştir. Bu sebeple Ege sahillerinden adalara açılan yolu, Anadolu'nun merkezine Kızılırmak'ın doğu yakasına bağlayan ülkeler ile birleştirmiştir¹⁷³.

¹⁶⁷ Jean-Paul Roux, (2001), *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Kabalcı Yay., İstanbul, 3.

¹⁶⁸ Milet. Bkz. Lloyd, (1997).

¹⁶⁹ İzmir-Bayraklı. Bkz. Lloyd, (1997).

¹⁷⁰ Değirmendere. Bkz. Bean, (2001), 5.

¹⁷¹ Memiş, (2003), a.g.e., 195.

¹⁷² Günaltay, (1987b), a.g.e., 349.

¹⁷³ Günaltay, (1987a), a.g.e., 352.

Öte yandan M.Ö. 13.y.y.'da İran yaylasında varlığını gördüğümüz Med kavmi uzun yıllar, Mezopotamya'daki III.Ur Hanedanı'na (M.Ö.2060-1960) ve Eski Babil Devleti'ne (M.Ö.1850-1550) son veren Elam hakimiyeti altında yaşadıkdan sonra M.Ö.750 yılında kendi devletlerini kurmuştur.

Bu arada, Kimmerler, Urartu ve Frig Devletleri'ni yakıp yıktıktan sonra sıranın kendisine geldiğini sezen Kral Giges bu bozkır kavmine karşı Asur kralından askeri destek istemiş, fakat Asur Devleti'nin Kimmer kavmi ile barış yapması üzerine istenen yardım sağlanmamıştır. Bunun üzerine Mısır firavunu I.Psammetik ile ittifak kurma yoluna gidilmiştir. Kral Giges'in Kimmerler tarafından öldürülmesi, bize, Mısır'dan da yardım almadığını göstermektedir. Giges'ten sonra iktidara gelen Alyattes Kimmerler'i mağlup etmeyi başarmıştır. Kimmerler'in mağlubiyetinden sonra Anadolu'daki kargaşa ortamı durmamış, bu seferde Kızılırmak nehrinin doğu yönünü kapsayan havzada Med egemenliği başlamıştır¹⁷⁴. Med kralı Keyaksar'ın Kimmerler'i mağlup edip, krallığın sınırlarını Kızılırmak deltasına kadar genişletmesi sebebi ile Lidya Kralı Alyattes ve Med Kralı Keyaksar karşı karşıya gelmişlerdir. M.Ö. 28 Mayıs 585 yılında vuku bulan savaş esnasında, güneş tutulması meydana gelmesi ile bunu ilahi bir işaret sayan taraflar, savaşa şartsız son vermişlerdir. Babil prensi Nabukadnesar ve Kilikyalı Siyennes'in hakemliğinde her iki ülkenin sınırları Kızılırmak'ın batısı Lidya Devleti'nin, doğusu Med Devleti'nin olmak üzere taksim edilmiştir¹⁷⁵. Doğu'dan gelen saldırılara karşı tampon görevini üstlenen Lidya Krallığı'nın Med'ler tarafından mağlup edilmesi ile, İon Kent Devletçikleri İran hakimiyetine girmeye başlamıştır¹⁷⁶.

Nitekim Kral Alyattes'in ölmesi üzerine de Kroisos Lidya kralı olmuştur. Oğlu Atys'in ölümünden oldukça çok üzüntü duyan Kroisos'un yası, Kambyses oğlu Kiros'un Kyaxares oğlu Astyages'i bozguna uğratması ve Pers ulusunun kalabalıklaşması sonucu bir anlamda mecburen sona ermiştir¹⁷⁷. Med kralı Astyages'in, Pers sülalesinden Kyros tarafından mağlup edilmesi üzerine Anadolu'daki Med hakimiyeti yerini Pers hakimiyetine bırakmıştır. Aslında Med kralı Astyages, Kyaxares oğlu, Kroisos'un kayını idi ve Kambyses oğlu Kyros tarafından krallığı elinden alınmıştı. Kroisos'un Kappadokia'ya sefer açmasının bir nedeni Astyages'in öcünü

¹⁷⁴ Memiş, (2003), a.g.e., 196.

¹⁷⁵ Günaltay, (1987b), a.g.e., 354.

¹⁷⁶ Ekrem Akurgal, (1997), *Anadolu Kültür Tarihi*, Tubitak Yay., Ankara, 287.

¹⁷⁷ Herodotos, (2001), a.g.e., 30-40.

almak diğer nedeni ise imparatorluğunun topraklarını genişletmek isteyen bir kral olmaktı.

Bu arada Mısır firavunu Amasis'in Pers kralı Kyros'a karşı, Kroisos ile ittifak yapması üzerine, Pers ve Lidya orduları Pteria şehri dolaylarında mücadeleye başlamışlardır. Kroisos Delphoi tapınağına sunular sunmuş ve Delphoi kâhinine Persler ile savaşsın mı ya da dost bir ülkeden yardım alsın mı diye sormuştur. Kâhinlerden gelen cevap, bir krallığın devrileceği başarılı olmak istiyorsa Yunanlılar'ın en güçlülerine başvurup dostluklarının sağlaması gerektiği doğrultusundadır.

Bu kehanetlerin üzerine Kroisos Yunanlılar'ın en güçlüleri olan Lakedaimonlular'la ve Atinalılar'la anlaşma yoluna gitmiştir.

Kroisos, Miletos'lu Thales'in göstermesi üzerine, askerlerini bir köprü vasıtası ile Halys (=Kızılırmak¹⁷⁸) ırmağından geçirmiştir. Kroisos ve ordusu Kappadokia'daki Pteria (=Boğazköy¹⁷⁹) mevkiine varıp konaklamış ve Suriyeli olarak adlandırdıkları Asyalı halkların yurtlarını yağmalayıp, yöre sakinlerini Lydia ülkesi için köleleştirmiştir. Kyros da ordusunu toplamış ve ilk olarak İonialılar'a elçiler gönderip Kroisos'a karşı ayaklanmalarını teşvik etmeye çalışmıştır¹⁸⁰. Esas itibarıyla Lidya ordusu bu savaşta mağlup olduğu vakit kral Kroisos Lidya'nın başşehri Sardes'e kaçmıştır. Lidya Devleti en parlak dönemini kral Kroisos hükümrانlığında yaşamışsa da devlet ordusunun paralı askerlerden oluşması, O'nun Pers kralı Kyros karşısında mağlup olmasına sebep olmuştur¹⁸¹. Kroisos'u kovalayan Kyros, Sardes şehrine girip burayı zaptetmiştir. Lidya'nın düşmesinden sonra da tüm Anadolu Pers egemenliğine girmiştir¹⁸².

1.1.4. Frig - Kimmer Mücadelesi

Anadolu'ya yabancı bir kavim olan Frigler, Ege Göçleri esnasında Trakya'dan Anadolu'ya gelmişlerdir¹⁸³. Frigler, Hitit egemenliğinin son bulunduğu geniş alana

¹⁷⁸ Bkz. Memiş, (2003), a.g.e., 22.

¹⁷⁹ Günaltay, (1987a), a.g.e., 42.

¹⁸⁰ Herodotos, (2001), a.g.e., 41.

¹⁸¹ Günaltay, (1987b), a.g.e., 356.

¹⁸² Memiş, (2003), a.g.e., 197.

¹⁸³ Yıldırım, (1996), a.g.e., 123.

yayılarak bu topraklar üzerindeki Hitit şehirlerinin harabeleri üzerine kendi şehirlerini kurmuşlardır¹⁸⁴.

Esasında Frigler'in kökeni ve Anadolu'ya nasıl geldikleri, henüz kesin olarak tespit edilememiştir. Ege göçleri ile Anadolu'ya Makedonya ve Trakya'dan boğazlar yoluyla geldiklerini savunan bilim adamları, Asur vesikalarında geçen Egeli kavimlerden *Muşkiler*'in Frigler olduğunu savunmaktadır. Yine Asur kralı II.Sargon'un savaştığı Muşki kralı Mita ile Yunan kaynaklarında geçen Frig kralı efsanevi Midas'ın aynı şahsiyet olduğu düşünülmektedir. Diğer bir görüş ise Frigler'in M.Ö. 8. y.y.'da meydana gelen Trak kavimleri göçü ile Anadolu'ya geldiklerine dairdir¹⁸⁵. Nitekim Anadolu'ya göçmeyen Friglerin bir bölümü, M.Ö.5.y.y.'ın ilk yarısında hala Makedonya'da yaşamakta idiler¹⁸⁶.

Diğer taraftan Herodotos'a göre ise Frigler Anadolu'da merkezi bir devlet kurmadan önce Balkanlar'da, Makedonya'da "Briçler" adı altında yaşamakta idi¹⁸⁷. Öte yandan Strabon'a göre; Bithynialılar'ın güney sınırında, Mysia Olympos'u denem dağın etrafında Mysia'lılar ve Frigyalı'lar oturmakta idi¹⁸⁸.

Çivi yazılı Asur vesikaları, Geç Hitit Hiyeroglif yazısı ile yazılmış kitabeler ve Urartu vesikaları da Frigler hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır.

Önceleri Marmara Denizi'nin güney kıyılarında oturan Frigler¹⁸⁹, M.Ö.9.y.y.'da Gordion merkez olmak üzere, Orta Anadolu'da Malatya, batıda Afyon ve Manisa'ya kadar uzanan topraklara hâkim olmuşlardır. M.Ö.8.y.y.'da Anadolu'da sözü geçen siyasi bir güç olan Frigler, batı Anadolu'daki yükselen değer Lidyalılar sebebi ile Anadolu'nun bu yakasına nüfuz edememişlerdir¹⁹⁰. Esasen Frigya bölgesinin çekirdeğini meydana getiren alan Sangarios (Sakarya) nehri çevresidir¹⁹¹.

¹⁸⁴ Dündar Tokgöz- Uğur İşcan, (1982), *Frigya*, Uğur Ofset Tesisleri, Eskişehir, 5.

¹⁸⁵ Memiş, (2003), a.g.e., 157.

¹⁸⁶ Sevin, (2001), a.g.e., 193.

¹⁸⁷ Herodotos, (2001), a.g.e., 14-35.

¹⁸⁸ Strabon, (2000), *Geographika*, Arkeoloji ve Sanat Yay., Kanat Basımevi, İstanbul, 71.

¹⁸⁹ Sevin, (2001), a.g.e., 194.

¹⁹⁰ Memiş, (2003), a.g.e., 169-170.

¹⁹¹ Tokgöz, vd., (1982), a.g.e., 5.

Frig Devleti, kral Midas zamanında, doğudaki Urartu Devleti ile Asurlular'a karşı ittifak yapmıştır¹⁹². Böylelikle Asur kaynaklarında Frig Devleti adı, Kral II.Sargon dönemine ait bir tablette, M.Ö. 720-721 yılları arasında Frig kralı Midas'ın Mazaka (Malatya) ve Tyana'ya (Bor) yaptığı bir sefer neticesinde geçmiştir¹⁹³. Asur Devleti Hitit Devleti'nin yıkılmasından sonra Ön Asya'da iktidar olma mücadelesine girdiği vakit Frigler'in Anadolu'daki hâkimiyetini de sarsan akınlar yapmıştır. Yunanlılar'ın, özünde dokunduğu her şeyi altın yapan bir kimliğe büründürdüğü Frig kralı Midas'ın hükümdarlığı döneminde ise, Anadolu Bozkır kavimlerinden Kimmerler'in tehlikesi ile karşı karşıya gelmiştir. Tevrat'ta "*Gomerler*¹⁹⁴", Asur vesikalarında ise "*Gimirrailer*" olarak geçen Kimmer kavmi M.Ö.8.y.y. sonlarında, İskitlerin kendilerini yerlerinden oynatması ile Kafkasya üzerinden Doğu Anadolu'ya girip Frig ülkesinin güvenliğini tehdiye başlamışlardır¹⁹⁵. Kimmerler M.Ö. 714 dolaylarında ilk önce Doğu Anadolu'da hâkimiyet süren Urart Devleti'nin parçalanmasında rol oynayıp, batıya doğru ilerlemelerini sürdürerek Frig topraklarına ulaşmışlar ve Urartu Devleti gibi Frig Devleti'ni de mağlup etmişlerdir (M.Ö. 690). Mağlubiyetten sonra Frig kralı Midas bir sığırın kanını içerek intihar etmiştir¹⁹⁶.

Kimmer saldırısı sonucu Frigler mağlubiyete uğramış ve Frig Devleti M.Ö. 7. y.y.'in ilk çeyreğinde çökmüştür.

Midas'ın ölümünden sonra Frig Krallığı çökmüş olmakla birlikte, tarih sahnesinden tümüyle silinmemiştir. Gordion eski geleneklerde bir kesinti olmaksızın bir başkent hüviyeti taşımasa da, yeniden yerleşmelere sahne olmuştur. Buna karşılık Kimmer saldırılarından canlarını kurtarabilen kral ailesine mensup kişiler Yukarı Sakarya vadisine, ya da Hattuşa ve Pazarlı gibi merkezlere çekilip, burada M.Ö. 547 yılına değin bağımsız olarak yaşamışlardır. Aynı tarihte, Lidya ile Pers kuvvetleri arasında yapılan savaşta Frig Kralı Artakamas, Lidya Kralı Kroisos'un yanında yer almıştır. Lidya Krallığı'nın Pers kuvvetleri karşısında yıkılması üzerine Frigya toprakları da Pers satraplıklarına dâhil olmuştur¹⁹⁷.

¹⁹² Günaltay, (1987b), a.g.e., 332.

¹⁹³ Günaltay, (1987b), a.g.e., 336.

¹⁹⁴ Tekvin, X, 3.

¹⁹⁵ Yıldırım, (1996), a.g.e., 129.

¹⁹⁶ Memiş, (2003), a.g.e., 171.

¹⁹⁷ Sevin, (2001), a.g.e., 195.

Kimmerler'e gelince; bunlar Frigya topraklarını yakıp yıktıktan sonra batıya ilerlemelerini devam ettirip İonya şehirlerinden İzmir (Smyrna) ve Milet'i (Miletos) de yağmalamışlardır¹⁹⁸. Bu arada bazı Kimmer boyları da, Orta Anadolu'dan kuzeye, Amasya yöresindeki Paphlagonia bölgesine yönelerek, kuzeye açılan doğal tarihi yolu takiben, Karadeniz sahillerine ulaşmıştır¹⁹⁹.

Frigya topraklarının daha sonra sırasıyla Pers, Makedon ve Hellenistik Krallıkların hâkimiyeti altına girdiği görülmektedir. Ancak kısa zaman sonrasında ise bölge Bergama Krallığı'nın hâkimiyetine girmiş, daha sonra ise Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti konumuna gelmiştir²⁰⁰.

---

¹⁹⁸ Memiş, (2003), a.g.e., 172.

¹⁹⁹ Tahran, (2002), a.g.m., 604.

²⁰⁰ Tokgöz, vd., (1982), a.g.e., 12-13.

İKİNCİ BÖLÜM

BATI KAPISI

Anadolu'nun Marmara, İç Anadolu ve Ege Denizi arasında kalan bölgesi Batı Anadolu'yu teşkil etmektedir²⁰¹. Esas itibarıyla Yunanlılar'ın Deniz Tanrıçası Tetis'in oğlu Agien'den²⁰² ismini alan Ege Denizi, hem Anadolu'nun batı bölgesine adını vermiş, hem de denizin her iki yakasının halklarının da zaman zaman karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Nitekim, dağlık alanların çok yer kapladığı ve sınırlı miktarla tarım alanlarına sahip Yunan coğrafyasından, verimli toprakları bulunan Anadolu'nun batı ve güney kıyılarına akınlar olmuştur. Nitekim Yunanlılar, anayurtlarını tekedip dışarıya açıldıkları vakit Ege Denizi engelini aşmak için Yunan toprakları ile Batı Anadolu kıyıları arasında durak yeri olan Girit Adası'nı kullanmışlardır.

Gerçekten, Anadolu'nun kuzeyden ve güneyden yüksek sıradağlarla kuşatılmış olması ve pek az yerden geçit vermesi, bu yönlerden yapılacak olan birçok kavimler göçüne imkân tanımazken, Batı Anadolu bölgesindeki dağların denize dikey olarak uzanması, pek çok istilacının bu dağ oluklarından geçit bularak, Anadolu'nun içlerine kadar ulaşmalarını mümkün kılmıştır²⁰³. İç kısımlara ulaştırma bakımından çok iyi yönelmiş durumda olan vadiler, aynı zamanda bölgenin kalkınmasında da etkili olmuştur²⁰⁴. Öte yandan İstanbul ve Çanakkale Boğazları da Avrupa ile Asya arasında denizden birer kilit noktasını teşkil etmektedir²⁰⁵. Söz konusu iki geçit tarih boyunca önemli rollerini oynamaya devam etmişlerdir. Tarihi süreç içerisinde bir çok istilacıların

²⁰¹ Günaltay, (1987a), a.g.e., 6.

²⁰² Azra Erhat, (1972), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 21.

²⁰³ Ekrem Memiş (1993a), *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, S.Ü.Eğitim Fakültesi Yay., Konya, 26.

²⁰⁴ Günaltay, (1987a), a.g.e., 13.

²⁰⁵ Alkım, (1959), a.g.m., 59.

geçiş güzergahı durumunda olan İstanbul Boğazı M.Ö.1.Binyılın ortalarına doğru Pers Kralı I.Darius'un Trakya'ya geçişinde de aynı görevini ifa etmiştir.

Çünkü Kral I.Darius Küçük Asya'nın fethini tamamladıktan sonra yönünü Yunan yarımadasına çevirmiş, M.Ö. 511 yılında İstanbul Boğazı'nın ötesine sefer düzenlemiştir. Ayrıca bu sefer esnasında Efesos ve Miletos tiranları asker ve gemi yardımında bulunmuşlardır. Kral Darius akıntının ters yönünde gemileri sıkıca birbirlerine bağlatarak bir köprü inşa ettirmiş ve ordusunu bu şekilde İstanbul Boğazı'nı aşarak, Yunanistan yarımadasına geçirmiştir²⁰⁶. Pers kralı Kserkses ise M.Ö. 480 yılında Yunanistan'a düzenlediği bir sefer esnasında Çanakkale Boğazı üzerinden, Abydos ile Sestos kentleri arasına köprü kurdurmuştur. Kserkses'in kara ordusu ise Nevşehir, Konya, Tuz Gölü'nün kuzeyinden geçip Akşehir'e inen ve Dinar yolunu izleyen güzergâh takip etmiştir. Daha sonra Pers kralının kara ordusu Kolosia²⁰⁷ ve Hierapolis'ten²⁰⁸ geçip, Sard'a ulaşmıştır. Ordu kış mevsimini Sard'da geçirdikten sonra, kuzey batıda Bergama yönünde ilerleyerek Dikili'ye girmiş ve kıyıyı izleyerek Edremit'e varmıştır. Buradan hareketle de Çanakkale yarımadasına ulaşmıştır²⁰⁹. Nitekim Çanakkale Boğazı Avrupa ile Asya'yı ayıran bir boğaz olduğu halde, İstanbul Boğazı bu iki kıtayı birbirine bağlamaktadır²¹⁰. Adı geçen boğazlar ise, çalışmamızın "Batı Kapılarını" oluşturmaktadır²¹¹.

Tarihi devirlerde önemli yollar, bugün de olduğu gibi, sözü geçen giriş kapılarından faydalanılarak güzergâhlarını bulmuştur. Aslında Eskiçağda, batıda Ege limanlarından (Foça, İzmir, Pirene, Miletos gibi) doğuya doğru uzanan en önemli yola örnek olarak, meşhur "*Kral Yolu*" gösterilmektedir²¹². Malum olduğu üzere bu yol Gediz vadisinde, bugünkü Salihli şehri civarında harabeleri bulunan Sard'tan geçerek, doğuda Elam'ın başşehri Sus'a varmakta idi. Buna benzer daha az önemli yollar da vardı. İşte Eskiçağ'da Anadolu'nun bir köprü rolü oynadığı, batıdan doğuya doğru

²⁰⁶ Lloyd, (1997), a.g.e., 125.

²⁰⁷ Denizli-Honaz.

²⁰⁸ Denizli-Pamukkale.

²⁰⁹ Lloyd, (1997), a.g.e., 130-131.

²¹⁰ Günaltay, (1987a), a.g.e., 9.

²¹¹ Füzuran Kınal, (1953), *Arzawa Memleketleri'nin Mevkii ve Tarihi*, T.T.K., Ankara, 3.

²¹² Kral Yolu batıdan doğuya doğru olan geçişlerde olduğu gibi, doğudan batıya doğru olan geçişlerde de kullanılmıştır.

uzanan, genel olarak büyük vadi oluklarını takip eden bu ana yollardan anlaşılmaktadır²¹³.

Öte yandan Anadolu'yu Ege Denizi'ne ve dolayısıyla Avrupa'ya bağlayan önemli geçitlerden biri de, Çanakkale Boğazı bölgesidir. Çanakkale'nin Anadolu kıyısı alçak ve az engebelidir. Boğazın girişini gösteren Sigeia (Sigée) burnuyla, Asya kalelerinin bulunduğu arazi ise alçaktır. Kaz Dağı ise kıyıdan uzakta Troya ovası denilen geniş araziye kendisiyle deniz arasında bırakarak yükselmektedir²¹⁴. Anadolu'nun batı kıyısı boyunca güneye indiğimizde de kıyı bölümünün tamamına yakınına oluşturan Ege Bölgesi'nde dört büyük nehir vadisi bulunmaktadır; Kaikos (Bakırçay), Hermos (Gediz), Kaystros (Küçük Menderes), Maindros (Büyük Menderes) ile Ege platosu, kuzeyden güneye Eskişehir, Afyon, Dinar hattında sonlanmaktadır²¹⁵. Diğer taraftan Eskişehir'de Anadolu'da büyük kervan yolları Anadolu coğrafyasını baştan sona kat etmiş, aynı zamanda göç güzergâhlarını da oluşturmuşlardır. Bu yolların durak yerleri ise, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ve bir liman kenti olan İzmit ve Bandırma şehirleri idi. Buralardan hareketle Eskişehir üzerinden Anadolu'nun merkezine ulaşıyordu. Batıdan gelişlerde kullanılan diğer bir yol da İzmir, Efes ve Milet güzergâhlarını takiben, Dinar platosuna ulaşılarak yapılmaktaydı²¹⁶. Bununla birlikte Yunanistan kıyısından Anadolu topraklarına geçiş için Ege Denizi'nde bulunan adalar birer köprü olarak kullanılmıştır.

Diğer taraftan Yunanlılar'ın ve Yunanlıların deyimiyle Yunanlı olmayanlar için söylenen Barbarların katıldığı, M.Ö. 407 yılında Küçük Asya valisi olan Kyros'un, ağabeyi II.Artakserkes'i tahttan indirmek üzere Babil'e yapmaya karar verdiği seferin anlatıldığı Ksenophon'un "*Anabasis*" adlı eserinde, ordu, M.Ö. 401 yılında Sard şehrinde yola çıkarak, güneye doğru yol alıp Laodikeia yakınlarında Menderes Irmağı'nı gemiş, Kleniai'ya (Dinar) gelmiş, buradan sonra yanlış bir yol alışla Peltai'ye (Çivril) uğramıştır²¹⁷. Eser; Sard şehrinde, Güney Mezopotamya'daki Kunaksa'ya varan ve burada Kyros'un Artakserkes'e karşı verdiği taht mücadelesini, Kyros'un ölümünü ve Yunan askerlerinin, Dardonos'lu Timasion, Aka'lı Ksabhikles, Arkadia'lı

²¹³ Gürsoy, (1975), a.g.m., 27.

²¹⁴ Texier, (2002), a.g.e., 32.

²¹⁵ Lloyd, (1997), a.g.e., 6.

²¹⁶ Lloyd, (1997), a.g.e., 8.

²¹⁷ Ksenophon, (1998), *Anabasis(On Binlerin Dönüşü)*, Çev. Tanju Gökçöl, Sosyal Yay., İstanbul, 137.

Kleanor, Aka'lı Philesios, Atina'lı Ksenophon komutanlığında geri dönüş yolculuğunu anlatırken Küçük Asya yollarını da özetlemektedir²¹⁸.

Bu eve dönüş yolculuğu boyunca Yunan ordusu Pers birliklerinin saldırılarına maruz kalmış, yolun uzaklığı ve yoruculuğu, nehir engellerinin zorluğu, mevsim değişiklikleri Yunan askerlerinin ya ölmesine ya da yaralanmasına neden olmuştur. Yunan askerleri yukarıda belirtilen güzergâh boyunca, geçip gittikleri yerlerde kendilerine rehberlik etmesi için yerli ahalden kılavuzlar seçmişlerdir²¹⁹.

Diğer taraftan Batı- doğu doğrultusunda uzanan bir başka yol ise; Ege Denizi kıyılarından başlayarak Gediz Vadisi boyunca Sard, Satala, Uşak, Kütahya, Eskişehir-Şarhöyük, Yassıhöyük üzerinden Ankara'ya ulaşip buradan da çeşitli yönlerde dağılıyordu. Bunlardan biri kuzeydoğu'ya Amasya, Tokat, Sivas, Malatya üzerinden Mezopotamya'ya; bir diğeri doğuya doğru Büyüknefes üzerinden Sivas'a; güneydoğuya inen bir başkası da Aksaray, Kemerhisar, Pozantı, Gülek Boğazı üzerinden Tarsus ve buradan Amanos Dağı üzerindeki Belen Geçidi ile Suriye'ye varıyordu²²⁰.

Yunan ve Roma Devletleri de Suriye-Fenike limanları ile, ve diğer taraftan da Batı Anadolu sahillerini kullanarak Geç Hitit Şehir Devletleri ile temasa geçmişlerdir²²¹.

2.1. BATI KAPISI TAKİP EDİLEREK YAPILAN MÜCADELELER

2.1.1. Ege Göçleri

M.Ö. 12.y.y.'ın başlarında, Anadolu'nun merkezindeki Hitit Devleti'ne ait vesikaların birden bire sustuğunu görülmektedir. Bunun sebebi; Hitit Devleti'ni yıkılışa götüren Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında yaşayan Gaşka kavimleri olmasının yanı sıra, Eskiçağ tarihinde "*Ege Göçleri*" ya da "*Deniz Kavimleri Göçü*" olarak anılan kavimler hareketidir. Bu akınlardan kaçabilen Hitit halkı Toros Dağları'nın doğusuna

²¹⁸ Ksenophon, (1998), a.g.e., 88.

²¹⁹ Daha geniş bilg için. Bkz. Ksenophon, (1998), a.g.e.

²²⁰ Sevin, (2001), a.g.e., 6.

²²¹ Memiş, (2003), a.g.e., 256.

çekilerek Mitanni ve Hurri halkı ile birleşip umumiyetle Geç Hitit Beylikleri olarak isimlendirilen şehir devletlerini oluşturmuşlardır²²².

Esasında *Ege Göçleri* ya da diğer bir adıyla *Deniz Kavimleri Göçü*, deniz ve kara yolu takip edilerek, M.Ö. 13. yüzyılın sonları (M.Ö.1225–1200) ile M.Ö.12. yüzyılın başlarında (M.Ö.1190) olmak suretiyle iki aşamada meydana gelmiştir. Göç dalgasına bu isimlerin verilmesinin nedeni ise göçleri meydana getiren kavimlerin Ege denizindeki adalarda ve kıyıları Ege denizine bakan yerleşim yerlerinde yaşıyor olması veya denizin batısındaki kara alanlarından deniz yoluyla Anadolu'ya ulaşmalarından kaynaklanmaktadır²²³. Nitekim Ege bölgesi, Ege Denizi ile çevrilen veya sınırlanan adalarla Asya ve Avrupa kıtalarının kıyılarını, yani Yunanistan, Makedonya ve Trakya'nın doğu, Anadolu'nun ise batı ve güneybatı kıyılarını içine alan bölgelerdir. Deniz, bu bölgenin çeşitli bölümlerini birleştirmekte büyük rol oynadığı için, Mısırlılar'ın Ege Kavimleri'ni Deniz Kavimleri olarak göstermeleri coğrafi bir realiteyi de açığa vurmaktadır.

Esas itibarıyla Ege bölgesi genişliği hiçbir yerde 400 km.yi aşmayan bir dörtgen şeklindedir. Kuzeyi Trakya kıyıları, Boğazlar ve Troya bölgesi, güneyi Rodos, Karpatos, Girit ve Kitera adalarıyla sıralanmış olan bu bölgenin içinde birçok ada vardır. Trakya ile Aiolya²²⁴ kıyıları arasında Tasos (Taşoz), Samotrake (Semendirek), İmbroz (İmroz) ve Lemnos (Limni), bunların güneyinde Sporad'lar ve Lesbos (Midilli), Attika ve Karya kıyıları arasında ise Kiklad adaları yer almış bulunmaktadır. Batıda Evboia (Eğriboz), doğuda Khikos (İstanköy) adaları gerek Yunanistan'ı gerekse Anadolu'yu denize doğru uzatmakta ve bu iki kara parçası arasındaki mesafeyi kısaltmaktadır. İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın yanı sıra, bu adalar topluluğu Yunan karasından Anadolu'ya geçişlerde birer durak noktası vazifesi görmüşlerdir²²⁵.

Bu arada Ege Göçleri'nin M.Ö.13.y.y.'ın sonları ve M.Ö. 12.y.y.'ın başlarında vuku bulan iki periyodu hakkında bilgi veren kaynakları iki ana başlık altında toplamak mümkündür;

²²² Günaltay, (1987b), a.g.e., 119.

²²³ Memiş, (2003), a.g.e., 145.

²²⁴ İzmir Körfezi'nin kuzeyi. Bkz. Arif Müfid Mansel, (1999), *Ege ve Yunan Tarihi*, T.T.K., Ankara, 90.

²²⁵ Mansel, (1999), a.g.e.,1.

1)Yazılı Kaynaklar

1.1)Mısır Orijinli Vesikalar

1.1.1)Merneptah Dönemine Ait Kaynaklar (M.Ö. 1236–1223) (Birinci Göç Dalgası)

1.1.1.1) Karnak Kitabesi

1.1.1.2) İsrail Steli

1.1.2)III. Ramses Dönemine Ait Kaynaklar (M.Ö.1198–1167) (İkinci Göç Dalgası)

1.1.2.1) Medinet Habu Zafer Kitabesi

1.1.2.2) Büyük Haris Papirüsü

1.2)Ugarit Mektupları (Birinci Göç Dalgası)

1.2.1)Ugaritica V.23 RSL 1; Alaşya Kralı Pagan'ın Ugarit Kralı Ammunapi'ye gönderdiği mektup.

1.2.2)Ugaritica V.24. Rs 20.238; Ugarit Kralından Alaşya kralına cevaben yazılan mektup.

2)Arkeolojik Kaynaklar; Gerçekten de göç güzergâhında, göç eden kavimlere ait maddi kalıntılar bulunmuştur. Güzergâh doğrultusunda, kavimlerin yakıp yıktığı şehirlere ait kalın kül katmanlarına rastlanmıştır. İkinci bir arkeolojik buluntu ise, Medinet Habu Zafer Kitabesi'nin yanı başında yer alan kabartmalardır. Bu kabartmalar bize, deniz kavimlerinin savaş teçhizatı, ve giyim-kuşamları hakkında bilgi vermektedir²²⁶.

Öte yandan M.Ö.2.Binyılda, Anadolu ve çevresinin siyasi manzarasına baktığımızda Ege'de en önde gelen krallığın Girit adasındaki Minos Krallığı olduğu görülmektedir. Batı Anadolu kıyılarında ise çeşitli kent devletleri bulunmakta idi. İç Anadolu'da merkez Hattuşa olmak üzere Hitit Devleti, Kuzey Suriye'de Mitanni Devleti, Mezopotamya'da Babil ve Asur Devletleri Mısır da ise Mısır Devleti varlıklarını devam ettirmekte idiler. Her ne kadar Ege Göçleri yıkımına maruz kalmasalar da Ege Göçleri ile çağdaş olan Asur kralları da; I.Tukulti Ninurta

²²⁶ Memiş, (2003), a.g.e., 146-150.

(M.Ö.1242-1206), Asur-nadin-apli (M.Ö. 1205-1203), III.Asur Nirari (M.Ö. 1202-1197), Enlil-Kudur-usur (M.Ö. 1196-1192), Ninurta-apel-ekur (M.Ö. 1191-1179), Assurdan (M.Ö. 1178-1133)'dir²²⁷.

Gerçekten de genel kabul gören görüşe göre, Ege Göçleri'nin nedeni tamamen ekonomiktir. Çünkü Ege kavimleri, hareketlerine Yunanistan'dan başlamışlardı.²²⁸ Yunanistan yarımadası, dağlık alanların çok yer kapsamı nedeniyle tarıma elverişli değildi, toprakların yetersiz olması nedeniyle tarım yapılamamış, dolayısıyla kıtlık başlamıştır. Buna bir de artan nüfus eklenince kavimlerin bu göç dalgasını başlatmaları kaçınılmaz olmuştur. Bu hareketin önde gelen nedenlerinden biri ekonomik temellere dayandırılrsa da, Ege ve Doğu Akdeniz'de büyük sarsıntılara neden olan bu göç hareketinin bir başka nedeni de, kuzeyde Balkan Yarımadası'ndaki İllir ve Trak kavimleri arasında vuku bulan çatışmalara dayandırılmaktadır. Göçlerin nedenini Orta Avrupa'da arayan bilim adamlarına göre, Trak Kavimlerinin işgali altında bulunan Balkan yarımadasının güneybatı bölgelerine İliryalılar'ın girmesi üzerine, bazı Trak kavimleri özellikle de Frig ya da Brigler, Boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçerek önce Troya'yı yıkmışlar ve Anadolu'nun batısında ve kuzeyinde oturan bazı savaşçı kavimlerin bunlara katılması ile Anadolu'nun merkezinde büyük bir tahribata neden olduktan sonra yollarına devam etmişlerdir²²⁹.

Bu kaynaklar doğrultusunda elde edilen bilgilere göre ise, M.Ö.13. yüzyılın ikinci yarısında gerek Ön Asya'da gerek doğu Avrupa'da "Ege Göçleri"ni hazırlayan bir kavimler kaynaşması başlamıştır. Yerlerinden oynatılmış olan bazı Ege ve Anadolu kavimleri, Mısır'a geçmiş, Libyalılarla birleşmek suretiyle firavun Merneptah'ın üzerine yürümüşlerdir²³⁰. M.Ö. 1225'lerde Mısır kapısına dayanan kavimler, firavun Merneptah (M.Ö. 1236-1223) tarafından yenilgiye uğratılmışlardır²³¹. Hakikaten XX. sülale zamanında Deniz Kavimlerine karşı girişilen mücadelede büyük başarılar elde edilmiştir²³². Bu aynı zamanda firavunun saltanatının 5. yılına da tesadüf etmektedir. Nitekim Merneptah dönemine ait bir yazılı belge olan "İsrail Steli" üzerinde Mısır halkının kazandığı zafer sonucu duyduğu mutluluk şu şekilde dile getirilmektedir;

²²⁷ Ekrem Memiş, (1996), *Filistinlilerin Kökeni ve Tarihi*, S.Ü. Eğitim Fakültesi Yay., Konya, 17.

²²⁸ Memiş, (2003), a.g.e., 145.

²²⁹ Serap Özdöl, www.aekeolog.netteyi.net/arkeo/denizkavimi/html/27.03.2006.

²³⁰ Mansel, (1999), a.g.e., 87.

²³¹ Memiş, (2003), a.g.e., 145.

²³² İnan, (1987), a.g.e., 147.

“Adamlar şarkı söyleyerek gidip geliyorlar. Dertli insanların ağlamaları kesildi. Şehirler yeniden iskân ediliyor. Bağına asma diken adam, üzümünü yiyecek. Tanrı Ra Mısır’a geri döndü²³³.”

Bununla birlikte Mısırlılar tarafından Delta bölgesinde yenilen “Deniz Kavimleri” arasında *Akayivaşalar*, *Turşa’lar*, *Lukka’lar*²³⁴, *Şerdana’lar* ve *Şekeleş’ler*²³⁵ vardı. Bunlardan; Akayivaş’ların güney Anadolu’da, ya da Kıbrıs ve Rodos gibi adalarda oturan Ahhiyavalı’lar, Lukka’ların sonraki Likya’lılar²³⁶, Turşaların ise Anadolu’dan ayrıldıktan sonra İtalya’ya geçmiş oldukları anlaşılan Tirsen’ler veya Etrüskler oldukları düşünülebilir. Şerdanalar’ın, Mısır’da yenildikten sonra, Sardunya adasına geçen kavim, Şekeleş’lerin Sicilya’ya göç eden Sikullar olmaları muhtemeldir. Nitekim öldürülen düşmanların sayısını gösteren Mısır zafer yazıtlarından çıkarıldığına göre, Mısır’ı ciddi bir şekilde korkutmuş olan bu insan kitlelerinin büyük bir kısmı Akalar ve Libyalılar’dan meydana geliyordu²³⁷.

Öte yandan adı geçen kavimlerin fiziksel görünümelerini tasvir eden illüstrasyonları da Merneptah’a ait Zafer Steli üzerinde resmedilmiştir. Bu resimlerde Lukka ve Akayivaşalar’ın illüstrasyonları bulunmamaktadır. Turşa’lar ve Şekeleş’ler sakallı olarak tasvir edilmekle beraber, Şekeleşler büyük, Turşalar ise küçük başlıklar takmakta idiler. Her iki grup da püsküllü kısa etekler giymekte, boyunlarında Suriye, Anadolu ve İran da yaygın olan bir madalyon taşımaktadırlar. Şerdanalar ise sakalsız, boğa boynuzları ile süslenmiş tepesinde geniş bir düğüm ya da disk bulunan, oldukça farklı bir miğfer takmış olarak simgelenmişlerdir²³⁸.

Esas itibarıyla Ege Göçleri’nin ikinci safhasını teşkil eden asıl büyük tahribat dalgası ise M.Ö. 12. y.y.’ın başlarında III.Ramses’in firavunluğu zamanında (M.Ö.1198-1167) meydana gelmiştir. Bu göç dalgası hakkındaki bilgilerimizi ise Mısır orijinli kaynaklardan öğrenmekteyiz. III. Ramses’in 8. idare yılında (M.Ö. 1190)

²³³ Memiş, (1996), a.g.e., 40.

²³⁴ Likyalılar’ın Yunancadaki ismi. Bkz. George Thomson, (1983), *Tarih Öncesi Ege I*, Çev. Celal Üster Payel Yay., İstanbul, 182.

²³⁵ Akayivaşalar=Ekweşler=Kwşw=Akalar; Turşalar=Trşw=Etrüskler; Lukkalar=Rukkular=Rkw; Şerdanalar=Şrdnw=Sardunyalılar; Şekeleşler=Şkrşw=Sicilyalılar. Bkz. Memiş, (1996), a.g.e., 39-40.

²³⁶ Tanrıları Apollon Lykeios’a bir kurt (Lykos) olarak tapınılması sebebi ile bu ismi almışlardır. Bkz. Thomson, (1983), a.g.e., 182.

²³⁷ Mansel, (1999), a.g.e., 87.

²³⁸ Serap Özdöl, www.arkeolog.netteyim.net/arkeo/denizkavimi/html/27.03.2006.

başlayan göç hareketi, adı geçen firavunun parlak zaferi ile sonuçlanmıştır²³⁹. Suriye, Filistin ve Mısır önünde adeta bir baraj vazifesini gören Anadolu'daki Hitit Devleti'nin, Egeli kavimlerin istilaları sonucu yıkılması üzerine Mısır ve Filistin memleketleri bu kavimlerin saldırılarına maruz kalmışlardır²⁴⁰. Ancak kısa zaman sonra Mısır sınırına varan söz konusu kavimler, Mısır Firavunu III.Ramses tarafından püskürtülmüşlerdir. Nitekim III.Ramses'in Deniz Kavimleri karşısındaki başarılarını anlatan *Büyük Haris Papirüsü*'nde, III.Ramses; “Mısır'ın tüm sınırlarını genişlettim ve ülkeme saldırmış olanları geri püskürttüm...” demektedir²⁴¹ Medinet Habu Mabedi'nin duvarlarında yazılı olan kavimler ise; *Şerdanalar, Danunalar, Pelestler, Şekeleşler, Turşalar, Zakkalar, Vavaşlar*'dir²⁴². Adı geçen vesikada Mısır firavunu şöyle demektedir;

“Hatti (Hitit) ülkelerinden hiç biri bunların saldırısına dayanamadı. Kode, Kargamış, Arzava ve Alaşya (Kıbrıs) tahrip edildiler. Bu insanlar Amurru ülkesinde bir yerde ordugâhlarını kurdular. Buranın halkını sanki hiç yokmuş gibi mahvettiler. Bunlar, önlerinde bir ateş perdesi bulundurmak suretiyle Mısır üzerine yürüdüler. Müttefikler arasında Pelest, Turşa, Şerdana, Şekeleş, Zakkari, Danuna ve Vavaşlar vardı. Bu insanlar dünyanın kenarındaki ülkelere bile el uzatıyorlardı. Kalpleri güven doluydu ve kendi kendilerine “planlarımızı başarıyoruz” diyorlardı²⁴³.”

Adı geçen kavimler kuzeyden inerek silahlı kuvvetler halinde M.Ö. 1191 yılında Mısır'ı tehdit etmeye başlamışlardır. Kavimler Anadolu ve Kıbrıs'ı istila ettikten sonra, Suriye'de Amurru memleketine inmiş, karadan ve denizden Mısır'a hücum etmeye başlamıştı²⁴⁴. Anlaşıldığı üzere göç hareketine dâhil olan kavimlerin amacı, yağmalayıp geri dönmek değil, yerleşmektir. Medinet Habu Mabedi'nde savaş arabaları, kadınları ve çocukları ile resmedilen göçebeler bunun bir ispatı niteliğindedir. Adı geçen kitabede “*Hatti yıkıldı*” ifadesinin bulunması, bize göçlerin güzergâhı hakkında bilgi vermektedir. Bu cümleden olarak; Ege Göçleri batıdan doğuya doğru gelişen bir göç hareketidir. Kavimler Orta Yunanistan'dan çıkarak Ege ve Akdeniz'deki adaları basamak olarak kullanmış ve hedefteki zengin ülke Mısır'a doğru yol almışlardır. Göç dalgası, geçiş yolu olarak Boğazları da kullanmıştır. Hitit Devleti'nin yıkılışından sonra

²³⁹ Memiş, (2003), a.g.e., 148.

²⁴⁰ İnan, (1987), a.g.e., 119.

²⁴¹ Serap Özdöl, www.arkeolog.netteyim.net/arkeo/denizkavimi/html/27.03.2006.

²⁴² Memiş, (2003), a.g.e., 149.

²⁴³ Memiş, (1996), a.g.e., 44.

²⁴⁴ İnan, (1987), a.g.e., 120.

Egeli kavimler Anadolu'nun Akdeniz bölgesindeki yerleşim yerlerini de kat ederek, Kuzey Suriye'ye inip Amurru ülkesinde ordugâhlarını kurmuşlardır. Kavimler buranın halkını da kılıçtan geçirip, Mısır'a yönelmişlerdir. Böylelikle Egeli kavimler kuzeybatıda Troya'dan, Suriye kıyısındaki Ugarit'e ve güneybatıda Nil Deltası'na kadar her yerde, ticaret merkezlerini ve liman şehirlerini yakıp yıkmışlardır²⁴⁵.

Bu göçlerin sonucunda; M.Ö. 2.Bin yıl kavimlerinden Hitit, Mitanni, III.Babil (Kaslar) Devletleri tarih sahnesinden silinmişlerdir²⁴⁶. Kuzeyde kalan Asur Devleti ise göç rotasında olmaması sebebiyle, kavimlerin tahribatından etkilenmemiştir.

M.Ö. 12. y.y.'ın başlarında cereyan eden göçlerin ikinci aşaması son derece hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Öyle ki, bu ani saldırı karşısında, 500 yıl kadar Anadolu'nun siyasi kaderine hâkim olan Hitit İmparatorluğu bile tutunamamış²⁴⁷, hatta sözü geçen devletin yıkılmasından sonra Anadolu'da yazı M.Ö. 8. y.y.'a kadar susmuş, dönem hakkındaki bilgiler ise karanlıkta kalmıştır. M.Ö. 1200 yıllarında Ön Asya'daki siyasi ortam birden bire dağılmış, Geç Tunç Çağı'nın sonu gelmiş ve Demir Çağları başlamıştır.

Deniz Kavimleri hareketinden sonra Anadolu, Kuzey Suriye, Levant ve Mısır'da meydana gelen politik ve siyasi olaylara ve oluşumlara ait yazılı belgeler oldukça azdır. Bu yazıtların en önemlileri Asur Kralı I.Tiglat Pilaser'in sefer yazıtları ve Mısır'lı seyyah Wenamun'un²⁴⁸ seyahatnamelerinden oluşmaktadır. Söz konusu yazılı belgelerden öğrenildiğine göre kavimler hareketi sonunda Ön Asya'da genel görünüm şu şekildeydi; Deniz Kavimleri Mısır'da her hangi bir değişikliğe ve etkiye yol açmasa da, Mısır Devleti'nin egemenliği altındaki Kenan bölgesi için önemli bir siyasal değişim söz konusudur. Nitekim Deniz Halkları'ndan olan Filistler ve Zakarular adı geçen bölgeye yerleşmişlerdir. Bu göç hareketi sonrası Kenan memleketindeki uluslararası ticaret ve ekonomi sekteye uğramıştır. Aynı şekilde Kuzey Suriye bölgesinde, Mezopotamya'dan Anadolu'ya Anadolu'dan Mezopotamya'ya ulaşan ticaret güzergâhının önemli kilit noktalarında bulunan Amurru, Ugarit ve Kargamış Krallıkları

²⁴⁵ Serap Özdöl, www.arkeolog.netteyim.net/arkeo/denizkavimi/html/27.03.2006.

²⁴⁶ Memiş, (2003), a.g.e., 151.

²⁴⁷ Memiş, (2003), a.g.e., 153.

²⁴⁸ “*Wen-Amon Destanı XX. Sülale firavunlarından XII.Ramses'in 5.idare yılına tarihlenir. Eser Amon-Ra'nın kutsal kayığının yapımı için gerekli olan keresteyi temin etmek üzere Theb'e gönderilişinin hikâyesidir.*” Daha geniş bilgi için Bkz. Memiş, (1996), 47–52.

da bu istilacı kavimlerin taarruzlarına maruz kalmıştır. Arkeolojik bulgulara göre, Ugarit, bu tahribattan sonra M.Ö. 5.y.y.'a kadar her hangi bir yerleşmeye sahne olmamıştır. Nitekim Hitit egemenliğinden çıkan ve Mısır baskısından kurtulan kentler de, kendi istedikleri sistemi özgürce gerçekleştirebilmişlerdir. Suriye topraklarının merkezi bir otoritenin etkisinden çıkması, Asur Devleti'nin işine yaramış, Asur Devleti sınırlarını Akdeniz kıyıları doğrultusunda genişletmeye başlamıştır²⁴⁹. Özetle; Egeli Kavimlerin göç hareketi sonucu merkezi devletler ki Mısır Devleti hariç, yıkılmış fakat küçük şehir devletleri siyasal hayatlarında reform yapmışlardır. En büyük zararı ise şüphesiz Hitit Devleti görmüştür. Göç sonrası dönemde ise Anadolu'nun merkezinde Frig Devleti ve Anadolu'nun doğusunda da Urartu Devleti'nin kurulduğu görülmektedir. Bu arada Ege Göçleri'nin II. aşamasından sonra yukarıda saydığımız kavimler başarıya ulaşabilmişler midir? Turşalar ve Ekweşler istediklerine kavuşamamışlar ve geri dönmüşlerdir. Filistler bugünkü Filistin bölgesine gelip yerleşmişler, Zakkarular ise Filistin'in kuzey bölgesinde yurt kurmuşlardır. Şerdanalar ve Şekeleşler firavuna tabi olup, Mısır hudutlarına yerleştirilmişlerdir.

Sonuç olarak Balkanlardan yola çıkarak Mısır kapılarına değin ulaşan Egeli Kavimler ya da diğer adıyla Deniz Kavimleri, Avrupa topraklarından Küçük Asya topraklarına, Balkanlar, Boğazlar ve Ege Adaları yoluyla geçip Hitit Devleti'nin merkezi olan Hattuşa'yı yıkmış, daha sonra Likya da bulunan Mopsus ve müttefikleri tarafından oluşturulan deniz kuvvetleri ile birleşerek güney yönünde hareket etmişlerdir. Burada Kilikya'da, Mersin ve Tarsus'daki yerleşimleri de tahrip eden kavimler Kuzey Suriye topraklarına doğru ilerleyerek, Fenike bölgesine inmiş, Fırat kavşağını kontrol altında tutan Kargamış kentini de düşürmüşlerdir. Aynı akıbete Ugarit şehri de maruz kalmıştır. Deniz Kavimleri buradan güneye hareket ettilerse de Mısır Devleti'nin kendilerini mağlup etmesiyle daha da ileriye gidememişlerdir²⁵⁰. Nitekim Mısır kabartmalarından anlaşıldığı üzere deniz kavimleri denizden ve karadan olmak üzere iki yol izlemişlerdir. Karadan gidenlerin kadın ve çocukların taşındığı, iki tekerlekli kağı arabaları bulunmaktadır. Denizden gidenler ise kürekli ve yelkenli gemilere binmişlerdir. İstilacı kavimlerin kullandığı silahlar ise; mızrak, uzun ince kılıçlar, kulplu

²⁴⁹ Serap Özdöl, www.arkeolog.netteyim.net/arkeo/denizkavimi/html/27.03.2006.

²⁵⁰ Serap Özdöl, www.arkeolog.netteyi.net/arkeo/denizkavimi/html/27.03.2006.

yuvarlak kalkanlardır. Bu kavimlerden Filistler, Hititler'inkine benzeyen savaş arabaları da kullanmışlardır²⁵¹.

2.1.2.Troya Savaşları

Değindiğimiz gibi Ege Bölgesi, Ege Denizi ile çevrilen veya sınırlanan adalarla Asya ve Avrupa kıtalarının kıyılarını, yani Yunanistan, Makedonya ve Trakya'nın doğu, Anadolu'nun ise batı ve güneybatı kıyılarını içine alan alandır. Deniz, bu bölgenin çeşitli bölümlerini birleştirmekte büyük rol oynamaktadır. Denizin tarıma elverişli olamayan bölgede yaşayan insanların geçimini sağlamakta da etkili olduğu görülmektedir. İşte bu nedenle iç ülkelerde oturan kavimler daima Ege kıyılarına inmek ve deniz ürünlerinden faydalanmak yollarını aramışlardır. Ege kıyılarının çok girintili çıkıntılı olması, iyi korunmuş sayısız liman ve koylara sahip bulunması, denize uzanan sıradağlar arasında verimli vadilerin yer alması, iki kıta arasında jeolojik bir çöküntünün kalıntıları olan çeşitli büyüklükte birçok adanın bulunması, böylece Ege Denizi'nde kara görmeyen hemen hemen hiçbir nokta bulunmaması deniz ulaşımını sağlamakta, dolayısıyla Asya ile Avrupa arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkileri kolaylaştırmaktadır.

Nitekim bütün bu bölge, pek eski çağlardan beri komşu ülkelerle siyasi ve kültürel ilişkilerde bulunmuştur. Anadolu'nun batı kıyıları Ön Asya'dan gelen büyük kervan ve ticaret yollarının sonuna rastladığı gibi, Balkan yarımadası'nın, Akdeniz gibi, iç ülkelerden sıradağlarla ayrılmamış olması, Yunanistan'ın her zaman iç Avrupa ülkeleri ile ilişkiler kurmasını mümkün kılmıştır. Girit ve Yunan ülkesinin batısındaki bazı adalar Ege bölgesinden gerek Mısır'a, gerek İtalya'ya uzanan doğal bir köprü meydana getirmekte, Troya'nın kendilerine önemini borçlu olduğu Boğazlar ise Karadeniz ülkeleri ile Ege ülkeleri arasındaki bağları sağlamakta başlıca rolü oynamaktadır. Anadolu'nun batı kıyıları, Yunanistan'dakiler kadar olmamakla beraber, yine bir hayli korunmuş koy ve limanlara sahip bulunmaktadır. Anadolu'nun sıradağları birbirine paralel olarak batı kıyılarından içlere doğru uzanmakta ve aralarında Kaikos (Bakırçay), Hermos (Gediz), Kaistros (Küçük Menderes) ve Maindros (Büyük Menderes) gibi ırmaklar tarafından sulanan ve kıyılara kadar uzanan geniş ve verimli

---

²⁵¹ Memiş, (1988), a.g.m., 59-60.

vadileri kapsamaktadır. Bu coğrafi durum bir taraftan çeşitli vadilerle kurulan şehirlerin aralarında ilişki kurmalarını güçleştirmiş, buna karşılık bu şehirlerin iç bölgelerle kültürel ve ekonomik ilişkilerde bulunmalarını kolaylaştırmıştır. Fakat bu kıyıların gerisinde güçlü bir devlet kurulunca, bu devlet daima vadiler yoluyla denize ulaşmak çarelerini aramış, bundan ötürü bu vadilerdeki şehirlerin bağımsızlığı için de büyük bir tehlike olmuştur²⁵².

2.1.2.1. Hitit Kaynaklarına Göre Troya

Troya Savaşları bugünkü adıyla Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın ayırdığı, doğu ve batı karalarının ilk büyük mücadelesi olmuş, bu mücadelede batı dünyasını *Akalar*²⁵³, doğu dünyasını ise Troyalılar temsil etmiştir²⁵⁴. Troya Savaşları ile ilgili kaynakları yazılı ve arkeolojik kaynaklar olarak ikiye ayırabiliriz. Yazılı kaynaklar grubunu “çivi yazılı metinler” (KUB XIV, 1cat. 89 (Madduvattaş Metni); KUB XIV, 2 Rs. III 6-9; KUB XIII,13; KUB XXXVI,91; Alakşanduş Antlaşması²⁵⁵) ve Homeros Destanları olarak adlandırılan “*İlyada*” ve “*Odysseia*” oluşturur. Arkeolojik kaynaklar grubuna ise bugün Çanakkale'deki Hisarlık Tepe mevkiinde bulunan antik Troya şehri kazıları, Argive ovasının kuzeybatı köşesinde bulunan antik Mykeniai şehri kazıları dâhil edilebilir²⁵⁶.

Hititçe'yi çözen kişi olan Çek asıllı bilim adamı Friedrich Hrozny, çözdüğü çivi yazılı metinlerde Hititler'in M.Ö.2.Bin yılda Anadolu'da hüküm süren siyasi bir güç olduğunu ve Babil, Asur, Mısır ve Ahhiyava devletleri ile ilişkide olduğunu göstermektedir²⁵⁷. Söz konusu Hitit çivi yazılı vesikalarında Anadolu'nun batı kıyısındaki Troya şehri için Hitit dilinde “Wiluşa” ismi kullanılmaktadır.

²⁵² Mansel, (1987), a.g.e., 1-3.

²⁵³ Akalar, M.Ö.3.Binyılın ortalarında meydana gelen Luwi göçü nedeniyle Batı Anadolu kıyılarındaki yurtlarını terk etmek zorunda kalan Karlar, Lelegler, Pelasglar ve M.Ö.2.Binyılda Orta Avrupa'dan gelen İndogermen asıllı kabilelerin ve bir de M.Ö.2.Binyılın başlarında Batı Anadolu'dan Yunanistan'a geçen kabilelerin karışık kaynaşmasından meydana gelen melez bir ırktır. Bkz. Ekrem Memiş, (1995), *Aka Medeniyeti'nin Doğuşu, Gelişimi ve Çöküşü*, *Tarih İncelemeleri Dergisi X*, E.Ü.Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir, 41-42.

²⁵⁴ Ekrem Memiş, (2005b), *Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk Müdür?)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 9.

²⁵⁵ Bkz. Memiş, (2005b), a.g.e., 9-33. “Ayrıca siz Arzawa memleketlerindeki dört kralınız: sen Alakşanduş (*Viluşa'nın*), Manapa-İnariş (*Arzawa'nın*), Kupant-İnariş (*Mira'nın*) ve Urahattuşaş (*Hapalla'nın*)...” Bkz. Memiş, (2003), a.g.e., 294.

²⁵⁶ Daha geniş bilgi için Bkz. Memiş, (2005b), 33-44.

²⁵⁷ Memiş, (2005b), a.g.e., 52.

Gerçekten çivi yazılı Hitit tabletlerinin Boğazköy’de keşfedilip, okunması sonucunda *Wiluša* kenti ile ilgilenen ilk Hitit kralının I.Hattuşili olduğu tespit olunmuştur. Batı Anadolu ve Troya bölgesi ile ilgilenen diğer bir Hitit kralı ise II.Tuthalya’dır. Kuzey batı Anadolu bölgesinde 22 şehir devletinin oluşturduğu *Aššuva Federasyonu*, Hitit Devleti’ne karşı mücadeleye girişmiş, bu mücadelede Wiluša şehir devleti Hititler’in karşısında değil yanında yer almıştır. Diğer bir belgede ise Hitit kralı Muvattali’nin Wiluša kralı Alakşanduş ile yaptığı bir dostluk ve ittifak antlaşması olmasının yanı sıra, Hitit Devleti’nin bölge ile olan ilişkilerini gösterir niteliktedir. Bu metinden anlaşılmaktadır ki Wiluša Krallığı Hitit Devleti’ne yapılacak her hangi bir saldırı karşısında askeri destek sağlayacak kadar ordusu güçlü bir devlettir²⁵⁸. Gerçekten de Hitit Kralı IV.Tuthalya zamanında Batı Anadolu’daki Ahhiyava Devleti’nin, devrin büyük devletleri arasına girdiğini görmekteyiz. III. Arnuvanda dönemine gelindiğinde ise Ahhiyava Kralı olduğu tahmin edilen Antarauva’ya gönderilen bir mektupta “biraderim” ifadesinin kullanılması, eşit seviyeye ulaştıklarının bir göstergesidir²⁵⁹. Bununla birlikte “Anadolu’nun batı ve güney kıyılarında gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılan Aka keramikleri, Hitit metinlerinde geçen Ahhiyavalılar’la Homeros destanlarındaki Akalar’ın aynı kavim olup olmadıkları sorusunu gündeme getirmiştir²⁶⁰.” Nitekim IV.Tuthalya döneminde Batı Anadolu bölgesi, boğazlar sebebi ile Akalar ile Troyalılar arasında geçen ve on yılın süren savaşlara sahne olmuştur²⁶¹.

Esas olarak Ahhiyavalılar üstün ticaret yetenekleri sayesinde doğu ile batı arasında bir kültür nakliyatı vazifesi görmüş, Anadolu üzerindeki Hitit egemenliğinin zayıflaması üzerine Batı Anadolu kıyılarında siyasal egemenlik kurmaya başlamışlardır.

2.1.2.2. Yunan Kaynaklarına Göre Troya

Anadolu’nun batı kapısını oluşturan Hellespontos’un (Çanakkale Boğazı) diğer bir adı da Dardanelles’tir. Diğer taraftan Dardanos’un ise Troya ve çevresinin kurucusu olan ve Semendirek adasından gelen, Zeus’un oğlu olduğu düşünülmektedir. Troya’nın

²⁵⁸ Memiş, (2005b), a.g.e., 54-55.

²⁵⁹ Memiş, (2005b), a.g.e., 72.

²⁶⁰ Memiş, (2005b), a.g.e., 67.

²⁶¹ Ekrem Memiş, (1986), Anadolu’nun Eski Şark ve Eski Garp Dünyaları Arasındaki Yeri, *S.Ü. Eğitim Fakültesi Yay.*, Konya, 63.

gerçek kurucuları sayılan Tros, İlios ve Laomedon ise Dardonas'un torunlarıdır²⁶². Ege ve Yunan coğrafyaları ve özellikle de konumuzu oluşturan Troya Savaşları hakkında bilgi veren Yunan yazılı eserlerin en önemlileri arasında, Aiolya ile İyonya sınır bölgelerinde okunan son araştırmalara göre bazı kısımları M.Ö.9.y.y.'a çıkmakla beraber esas itibarıyla M.Ö.8. yüzyılın son yarısına ait olan *İlyada* ve bu destandan biraz daha geç olduğu anlaşılan *Odisseia* önemli bir yer almaktadır. İlyada üç ana mitosun birleştirilmesi sonunda meydana gelmiştir. Birinci mitos Troya harbine ait olup, tarihi özet olarak Peleponnes Akaları'nın Troya'ya karşı yapmış oldukları başarılı bir seferi anlatmaktadır. Çeşitli versiyonları bulunan ikinci mitos ise Sparta yöresinde Terapne'de kendisine tapınılan tanrıça Helena mitosudur olup bu tanrıçanın bir haydut tarafından kaçırılmasından ve iki erkek kardeş tarafından kurtarılmasından bahsetmektedir. Destanlardaki versiyona göre *Helena*'yı kaçıran Aleksandros, kurtaranlar ise Sparta'da tanrı sayılan *Agememnon* ve kardeşi *Menelaos*'tur. Bu Sparta mitosudur, bir Mekenai kralının Troya'ya karşı yaptığı seferle birleştirilmiş, Menelaos Helena'nın kocası, *Aleksandros*'un yerini alan Troya kralı Priamos'un oğlu Paris Helena'nın kaçırıcısı, Mikenia kralı şekline sokulan Agememnon ise kadının kurtarıcısı olarak gösterilmiştir. Bu iki mitos'a üçüncü bir mitos, yani *Akhilleus* mitosudur katılmıştır. Ölümlü *Peleus*'le, deniz tanrıçası *Thetis*'in oğlu olan Akhilleus Teselya'nın genç kahramanıdır ve bir takım parlak yiğitlik olayları yarattıktan sonra genç yaşta ölmüştür. Bu mitos'u Anadolu'ya herhalde Teselyalı göçmenler getirmiş ve onu yukarıda anlattığımız iki mitosla birleştirmek suretiyle destanın genişlemesini sağlamışlardır²⁶³. Homeros'un İlyada Destanı, Hellenler'in olduğu ölçüde bugünkü Batı Dünyası'nın da ilk ve en büyük anıtsal edebiyat eseridir. Aiol ve İon lehçelerinin karışımından oluşan bir dille söylenmiş ve okunmuş olan bu destanın büyük olasılıkla Aiolya ve İonia bölgelerinin sınırında yer alan ve söz konusu karma dili konuşan İzmir kentinde derlenmiş olduğu akla yatkın gelmektedir. Bu eser ilk kez tiran Peisistratos zamanında, Atina'da M.Ö. 560 sıralarında yazılı hale getirilmiştir²⁶⁴.

Nitekim Troya savaşlarının üç büyük kahramanından Paris, diğer adıyla, Aleksandros, Troya kralı Priamos'la karısı Hekabe'nin en küçük oğludur. Kraliçe Hekabe, Paris doğmadan önce rüyasında karnından çıkan bir alevin Troya surlarını

²⁶² Azra Erhat (1999), *Homeros Gül ile Söyleşi*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 40-42.

²⁶³ Mansel, (1987), a.g.e., 130-131.

²⁶⁴ Ekrem Akurgal (2000), *Ege Batı Uygarlığının Doğduğu Yer-Doğu Helen Kültür Tarihi İ.Ö. 1050-333*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 9.

sardığını ve şehri yakıp yıktığını görmüştür. Biliciler kurulunun, doğacak olan çocuğun Troya halkı ve şehri için kötülük getireceğini söylemesi üzerine Priamos, çocuk doğduktan sonra O'nu İda Dağı'na (Kaz Dağı) bırakması için bir çobana vermiştir. Çocuğun vahşi hayvanlarca öldürüleceğini düşünseler de durum düşündükleri gibi olmamış, bir ayı gelip bebeği her gün emzirip gitmiştir. Daha sonra çocuğu Agelaos adında bir çoban bulup, evine götürmüştür. Bu küçük çocuğun, yıllar sonra çok iyi bir çoban olmasından dolayı O'na Aleksandros adını takmışlardır²⁶⁵. Troya savaşlarında Paris zayıf, korkak, bencil, tembel ve sorumsuz olarak gösterilmektedir.

Diğer bir kahraman Hektor ise Troya kralı Priamos'la karısı Hekabe'nin en büyük oğludur. İlyada'da güçlü ve mert bir karakteri canlandıran Hektor'un yüklendiği sorumluluk, O'nu Anadolu'nun ulusal savunucusu yapmıştır²⁶⁶.

Üçüncü kahraman Akhilleus da Phthia Kralı Peleus'la deniz tanrıçası Thetis'in oğludur²⁶⁷. Homeros destanın başkahramanı Akhilleus, destanda kollarından ve bacaklarından güç ve canlılık fıskıran bir savaşçı olarak gösterilmektedir²⁶⁸. Ölümlü Peleus'la evlenen tanrıça Thetis çocuklarının da babaları gibi ölümlü olmasını istemediği için, iki ayrı efsaneye göre, onları ölümsüz yapmaya çalışmıştır. Bir efsaneye göre; çocuklarını ateş'in üstünde tutup onlardaki ölümlük tohumlarını yok etmeye çalışmış, diğer bir efsaneye göre ise, Thetis Akhilleus'u Styks ırmağına batırıp ölümsüz kılmıştır²⁶⁹. Her iki efsanedeki ortak nokta ise; ister ateşe ister nehre tutulmuş olsun Tanrıçanın Akhilleus'u topuğundan tutarak O'nu ölümsüz kılmaya çalışmasıdır. Annesinin bu davranışı sebebi ile, Akhilleus ölümsüzlüğün bulaşmadığı topuğundan vurularak öldürülecektir. Akhilleus Troya Savaşları'nda büyük kahramanlık göstermiş bir savaşçıdır. Savaşın daha ilk senesinde yirmi üç Anadolu şehrini tahrip etmiştir²⁷⁰.

Öte yandan Ozan Homeros'a göre iki dünyanın mücadelesi olan Troya Savaşları'nın nedeni bir kadın kaçırma hadisesidir. Troya şehri, şehir misafirlik haklarını suistimal etmek günahını korkunç bir cezayla ödemiştir²⁷¹.

²⁶⁵ Azra Erhat, (1972), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 303–304.

²⁶⁶ Erhat, (1972), a.g.e., 158-159.

²⁶⁷ Erhat, (1972), a.g.e., 28.

²⁶⁸ Erhat, (1972), a.g.e., 31.

²⁶⁹ Erhat, (1972), a.g.e., 29.

²⁷⁰ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Yay., İstanbul, 262.

²⁷¹ Droysen, (1945), *İskender I*, M.E.B., Ankara, 10.

Esasında Troya Savaşı'nda ilk çıkarma Troya'nın çok güneyinde Akalar'ca Troya olduğu sanılan Mysia bölgesine yapılır. Nitekim Mykenia kralı Agamemnon'un liderliği altında Troya önlerine gelip savaş ilan eden Aka birlikleri ise şunlardır;

Boiotia'lılar; Penelaos, Leitos, Arkesilaos, Prothoenor, Klonios liderliğinde 50 gemi

Phoksis'liler; Skhedios ve Epitrophos liderliğinde 30 gemi

Lilaia'lılar; Phoksis'liler'in yanında 40 gemi

Lokris'liler; Aias liderliğinde 40 gemi

Abant'lar; Elephonor liderliğinde 40 gemi

Atina'lılar; Menestheus liderliğinde 50 gemi

Salamis'liler; Aias liderliğinde 12 gemi

Mykenai'liler; Agamemnon'un liderliğinde 100 gemi

Tiryns'liler; Diomedos liderliğinde 80 gemi

Sparta'lılar; Meneloas liderliğinde 60 gemi

Pylos'lular; Nestor'un liderliğinde 90 gemi

Arkadia'lılar; Agapenor liderliğinde 60 gemi

Elis'liler; Amphimakhos, Thaltios, Diore, Polykseinos liderliğinde 40 gemi

Ekhina adalarında oturanlar; Meges liderliğinde 40 gemi

İthake adası; Odysseus liderliğinde 12 gemi

Aitoli'lılar; Thoas liderliğinde 40 gemi

Girit'liler; İdomenaus liderliğinde 80 gemi

Rodos'lular; Tlepemos liderliğinde 9 gemi

Syme'den gelenler; Nireus liderliğinde 3 gemi

Nisyros, Krapthos ve Kasos'lular; Pheidippos ve Antiphos liderliğinde 30 gemi

Argos'lular; Akhilleus liderliğinde 50 gemi

Phylake'liler; Podarkes liderliğinde 40 gemi

Pherai'lılar; Eumelos liderliğinde 11 gemi

Methone'liler; Philoktetes'in liderliğinde 20 gemi

Trikke'liler; Poldaleirios ve Makhaon liderliğinde 30 gemi

Titanos'lular; Eurypolos liderliğinde 40 gemi

Argissa'da oturanlar; Polypoites liderliğinde 40 gemi

Magnet'ler; Protheos liderliğinde 40 gemi

Kyphos'lular; Guneus liderliğinde 22 gemi²⁷².

Agamemnon, bu birliğin gerçek lideri ve “eşitler içinde birinci” (primus inter pares) idi²⁷³. Bunun yanısıra Aka birliklerinin karşısında ise Troyalılar'ı ve gemilerini, Priamos'un büyük oğlu Hektor komuta etmektedir. Troya filosunda bulunan gemiler;

Dardei'liler; Aineias liderliğinde

Zelea'lular; Pandoras liderliğinde

Apaisos'lular; Amphios liderliğinde

Sestos'lular; Asios liderliğinde

Abydos'lular; Asios liderliğinde

Pelasglar; Hippothoos liderliğinde

Larissalı'lar; Pylaios liderliğinde

Kikonlar; Euphemos liderliğinde

Toryalı'lar; Peiroos liderliğinde

Paion'lar; Pyraikhmes liderliğinde

Paphlogania'lular; Pylaimenes liderliğinde

Alizon'lar; Odios ve Epistrophos liderliğinde

Mysia'lular; Khromis ile Ennomos liderliğinde

Frigya'lular; Askanios liderliğinde

Maonia'lular; Mesthles ile Antiphos liderliğinde

Karia'lular; Amphimakhos ile Nastes liderliğinde

Likya'lular; Galaukos liderliğinde²⁷⁴.

Böylelikle Troyalılar ve müttefiklerini bulunduğu saha, Propontis (Marmara) ve Troad'dan (Çanakkale yöresi), Miletos ve Likya'ya kadar uzanan Batı Anadolu bölgesini kapsıyordu²⁷⁵.

Esas itibarıyla Homeros'un savaşın nedeni olarak günümüze aktardığı kadın kaçırma olayının aksine gerçek neden; tamamen ekonomikti. Yunanistan coğrafi şartları nedeniyle tarıma elverişli bir alana sahip değildi ve nüfus da sürekli artmaktaydı.

²⁷² Homeros, (1999), *Ilyada*, II, Çev. Azra Erhat, Can Yay., İstanbul, 104-111.

²⁷³ Memiş, (2005b), a.g.e., 112.

²⁷⁴ *Ilyada*, II, 113-114.

²⁷⁵ Memiş, (1995), a.g.m., 52.

M.Ö.2.Bin yılın başlarından itibaren denizden ve deniz ticaretinden yararlanmaya başlayan Akalılar M.Ö.16.y.y.'dan itibaren Doğu Akdeniz ülkeleri ile ticari ilişki içerisine girip, deniz ticaretinde tek söz sahibi olma konumuna yükselmişlerdir. Fakat M.Ö. 13. y.y. ortalarından itibaren Hitit İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla, ona bağlı şehir devletlerinin bağımsızlığa kavuşup Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerine başlaması ile Akalar'ın denizlerdeki gücü azalmaya başladı. Akdeniz'de güvenli bir şekilde ticaret yapamayan Akalar çareyi Karadeniz sahillerinde ticaret kolonileri kurmakta bulmuş ve bunun için de Troyalılar'ın kontrolünde olan Hellespontos'u (Çanakkale Boğazı) geçmek zorunda kalmışlardır²⁷⁶. M.Ö.13.y.y.'ın ikinci yarısında Akalar ile Troyalılar'ı karşı karşıya getiren savaşı Troyalılar kaybetmişlerdir. Bu esnada Hitit Devleti Troya savaşları devam ederken ayakta olmasına rağmen, vassal krallıklarda meydana gelen isyanlar nedeniyle Troyalılar'a yardımda bulunamamışlardır.

Troyalılar savaşı kaybetmelerine rağmen, Akalar da savaşın sonlarına doğru meydana gelen ve tarihte Ege Göçleri olarak geçen göç dalgasının başlaması ile amaçladıkları gibi Karadeniz sahillerinde koloniler kuramamışlar, hatta kendilerini bu göç dalgası içinde bulmuşlardır²⁷⁷.

Savaşı kaybeden Troyalılar ise Akalar gibi, mağlubiyetten hemen sonra meydana gelen Ege Göçleri'ne katılmışlar, göçler sonunda umduklarını bulamayarak yeni bir yurt aramaya koyulmuşlardır²⁷⁸.

Öte yandan Troya Savaşı, bölgesel bir karşılaşma olmayıp, Batı Dünyasının Çanakkale Boğazı'ndan Mezopotamya'ya kadar uzanan Asya kıtasına ilk müdahalesi niteliğinde olan²⁷⁹ ve M.Ö. 1240–1230 yılları arasında on yıl süren kanlı batı'nın doğu karşısında üstün olma mücadelesidir. Akalar'ın, savaşın hemen akabinde gelişen Ege Göçleri nedeniyle Karadeniz kıyılarında ekonomik menfaatleri doğrultusunda istedikleri kolonizasyon hareketlerini ertelemek zorunda kalmaları, onların bu on yıllık savaşı sadece Anadolu'nun batı yakasında Çanakkale Hisarlık Tepe'deki bir medeniyeti ortadan kaldırmak için yapmış olmalarına sebep olmuştur.

²⁷⁶ Memiş, (2005b), a.g.e., 118-119.

²⁷⁷ Memiş, (2005b), a.g.e., 122-123.

²⁷⁸ Memiş, (2005b), a.g.e., 168.

²⁷⁹ Memiş, (2005b), a.g.e., 93.

Belki de Doğu ile Batının ilk büyük mücadelesi niteliğinde olan bu savaşın en büyük sonucu; Ege Göçleri'nin ilk aşamasına Akalar ve Troyalılar'ın yan yana katılıp, Troyalılar'ın Mısır'a değin uzandıktan sonra firavun III.Ramses tarafından mağlup edilip yurtlarına dönmesi, harap olmuş yurtlarında tutunamayarak Troya prensi Aineias liderliğinde, İtalya'ya M.Ö. 10. ve 8. y.y.'larda iki aşamada göç edip, M.Ö. 8. y.y.'da Anadolu'yu kat ederek deniz yoluyla İtalya'ya geçen İskitler ile Troya'luların birleşerek bizim Etrüsk ya da Tursaka dediğimiz kavmi meydana getirmiş olmasıdır²⁸⁰.

Eskiçağın Doğu ve Batı dünyalarını karşı karşıya getiren bu büyük mücadelede Troyalılar'ın ordusu piyadelerden ve iki tekerlekli hafif harp arabalarından oluşmakta idi. Kullandıkları başlıca silahlar ise; ok, yay, tunçtan yapılmış mızraklar ve öküz dersinden yapılmış kalkanlardı.

Aka ordusu ise, kara ve deniz kuvveti olmak üzere iki birlikten oluşuyordu; kara kuvvetlerinde Troyalılar'da olduğu gibi piyadeler ve harp arabaları bulunmakta idi. Silah olarak da yine Troyalılar gibi ok, yay, tunçtan yapılmış mızraklar ve öküz dersinden yapılmış kalkanlar kullanmakta idiler²⁸¹.

2.1.3. Büyük İskender ve Doğu Seferi

Bilindiği üzere Makedonya Krallığı, denizden içeride, İlyria (şimdiki Arnavutluk) ile Trakya arasındaki dağlık ülkeyi kaplayan büyük bir kara devlettir. Esasında Makedonya tarihi M.Ö. 360 yılında II.Filip'in tahta geçmesi ile canlanmaya başlamıştır²⁸².

Nitekim M.Ö. 338 yılında II.Filip'in önderliğindeki Makedonyalılar, Atinalılar'ı ve Thebaililer'i mağlup ederek M.Ö. 337'de Helen Birliği'ni kurmuştur²⁸³. Krallığın ilk dönemleri hakkında fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Daha sonra Makedonya, I.Darius'un, asıl sebebi Yunanistan'ın yaşamsal ihtiyaçlarını kesmek olan İskit seferi esnasında Pers Krallığı'nın vasalı olmuştur. M.Ö. 479'da bağımsızlığını yeniden elde

²⁸⁰ Memiş, (2005b), a.g.e., 127-128.

²⁸¹ Memiş, (1988), a.g.m., 58.

²⁸² Lloyd, (1997), a.g.e., 145.

²⁸³ Bülent İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihinin Anahatları II*, Marmara Üniversitesi Yay., 34.

etmiş, II.Filip zamanında ise Yunan toprakları oğlu İskender'in de yardımı ile Makedonya hakimiyetine sokulmuştur²⁸⁴.

Tarihte, daha ziyade Arap tarihçilerin adından “*Büyük İskender*”²⁸⁵ olarak söz ettiği kral, Makedonya Kralı *II.Filip*'in oğlu *III.Aleksandros*'tur. İskender Hekatomben ayının 6. günü, M.Ö. 20 Temmuz 356'da dünyaya gelmiş²⁸⁶, 13 yaşında, büyük Yunan filozofu Aristo'dan eğitim almaya başlamıştır.

Bilindiği üzere, babası Filip Bizantiyon'a (Bizans) gittiği zaman 16 yaşındaki İskender'i kral naibi yapmıştı. O, bu esnada Trak kabilelerine²⁸⁷ karşı bir sefer yapıp, bu kabileleri mağlup etmiş ve Trakya'da kendi adına bir şehir kurmuştur. Nitekim İskender bu hareketi ile ileride Makedonya Krallığı'na layık bir kral olacağını kanıtlar nitelikte iken, babası II.Filip oğlunun devlet yönetimindeki konumundan endişe duymaktaydı. Zira II.Filip ve İskender'in arası, II.Filip'in Kleopatra ile evlenmesi ile bozulmuştur. Kleopatra'nın amcası ise, Kleopatra'dan doğacak olan bir oğlanın Makedonya tahtının meşru varisi olacağını Kleopatra ve II.Filip'in düğün merasimindeki konuşmasında söyleyerek²⁸⁸, İskender ve babası II.Filip'in ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Bir başka efsaneye göre ise, İskender'in annesi Olympia, İskender'e, yaptığı büyüler sebebi ile hamile kalmış ve bu sebeple II.Filip ile İskender'in ilişkileri baba oğul gibi gelişmemiştir.

Nitekim II.Filip'in M.Ö. 336 yılında kızının düğün merasimi esnasında Aiga'da öldürülmesi üzerine, komutanlar tarafından İskender Makedonya Kralı seçilmiştir. Dünya hakimiyeti için karşılıklı mücadele ettiği Pers İmparatoru *III.Darius* da M.Ö.336 yılında tahta geçmiştir²⁸⁹.

İskender tahta çıktığında Yunanistan'da durum oldukça karışık idi. Tuna kıyılarına kadar olan sınırlarını güvence altına alan İskender²⁹⁰, ilk iş olarak iç

²⁸⁴ Yıldırım, (1996), a.g.e., 171.

²⁸⁵ Memiş, (1993a), a.g.e., 59.

²⁸⁶ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 13.

²⁸⁷ *Trak Kabileleri; Sapailer, Korpileler, Paitiler, Apsinthiler, Dolonklar, Kaeniler, Thynler, Astlar, Ordryslar, Beniler, Getailer, Moesiler, Triballiler, Maediler, Droiler, Dersailer, Saeiler, Edonlar, Bistonlar, Kikonlar, Satrailer, Diler, Diobessiler.* Bkz. Veli Sevin, (2001), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, T.T.K., Ankara., 193.

²⁸⁸ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 24.

²⁸⁹ Lloyd, (1997), a.g.e., 148.

²⁹⁰ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 29.

çekişmelerin yaşandığı Yunanistan'a sefer yapmaya karar verdi. Yunanistan'da ise Demostenes liderlik mücadelesinde idi. Yunanistan'ı hegemonyası altına alan İskender Asya seferi hazırlıklarına başladı²⁹¹. *Korint Birliği* Yunanistan'ı istila ve tahrip eden Persler'e karşı bir sefer düzenlenmesi kararını almıştı. Adı geçen birlik, dini ve fikri hayattaki birlikteliğin yanı sıra, Yunan şehirlerinin siyasi ortaklığını hedefleyen bir birlikti. Zira Yunan şehirleri Persler Yunan karasını fethetmeden önce ve fethettikten sonra da aralarında mücadele etmişlerdir²⁹².

Öte yandan kendi hâkimiyetinde bir dünya imparatorluğu oluşturmak ve doğunun zenginliklerine ve ticaret yollarına egemen olmak isteyen²⁹³, Makedonya kralı ve daha sonra “büyük” unvanı alacak olan İskender, M.Ö.336 ilkbaharında Makedonya ordusunun yönünü Anadolu topraklarına çevirip²⁹⁴, Persler'e karşı “öç seferi”ni başlatmıştır.

Pers Devleti üzerine sefere girişmeden önce, içerdeki taht iddiacılarının ortadan kaldıran Büyük İskender, ardından da Makedonya'nın kuzeyindeki rahatsızlık verici unsurlar olan Thraklar, İllirler ve Galler'in (Keltler) yerini işgal ederek, devletini emniyet altına aldı. Artık kafasında planladığı “Doğunun Fethi” politikasını gerçekleştirebilirdi. Bu cümleden olmak üzere, önce Anadolu'nun Pers egemenliğinden kurtarılması ve daha sonraki adımların buna göre atılması gerekiyordu. Fakat doğunun temsilcisi olan Pers İmparatorluğu, gerek cephane ve silah, gerekse nakil vasıtaları bakımından, İskender'in kuvvetlerine oranla kat kat üstündü²⁹⁵.

Her şeye rağmen İskender M.Ö. 334 yılının ilkbaharında Amphipalis'i geçerek sahil boyunca Abdena, Maronera ve Kardina üzerinden Asya'ya doğru ilerledi, Sestos'a (Çanakkale Eceabat'a 4 km. uzaklıkta, Yalova köyündedir) ulaştı. Ordunun bir kısmını Parmenion komutasında Abydos'a (Çanakkale'nin 6 km. kuzeyinde, Nara burnunun doğusunda) gönderirken, geri kalan askerler İskender önderliğinde Troya'ya (İntepe Bucağı, Tefikiye köyü yakınında, Çanakkale'ye 30 km. uzaklıktaki Hisarlık'tadır) gitti²⁹⁶. İskender burada, atası saydığı Akhilleus'un mezarını ziyaret etti. Troya'dan

²⁹¹ Mansel, (1987), a.g.e, 335.

²⁹² Droysen, (1945), a.g.e, 18.

²⁹³ İplikçioğlu, a.g.e., 10.

²⁹⁴ Yıldırım, (1996), a.g.e., 171.

²⁹⁵ Memiş, (1993a), a.g.e., 59-60.

²⁹⁶ Droysen, (1945), a.g.e., 41-44.

Arisbe düzlüğüne (Çanakkale-Lapseki'de Musaköy ile Yapıldak çayı arasındadır.) ulaştı ve Parmenion komutasındaki Makedon ordusuyla buluştu. Pers kuvvetleri ile buluşmak üzere Perkote (şehrin yerinin, kesin kanıtlara dayanmamakla birlikte, Çanakkale-Umurbey Beldesinin 10 km. kadar doğusunda Erdağ adlı tepenin sırtlarında olduğu tahmin edilmektedir) üzerinden, Lamsokos'a (Çanakkale-Lapseki) ve Zelia'ya (Gönen dolaylarında, Marmara Denizi'nin batı ucunda) doğru yürüdü.

Diğer taraftan İskender her ne kadar Pers kuvvetleri ile harbe erkenden tutuşmak istediye de Pers tarafı bundan sakınıyorlardı. Çünkü Makedon piyadelerinin sayısı Pers'lerden üstündü ve Pers ordusunun başında Kral III.Darius bulunmamakta idi. Persler destek almadan böyle bir mücadeleye giriştikleri vakit, Makedonlar karşısında yenilecek ve koca bir memleketi kaybedeceklerdi. İskender'in ordusunun elinde az miktarda yiyeceğin olduğunu bilen Pers ordusu, savaş taktiği olarak yavaş yavaş geri çekilip, Makedon ordusunu yorup bu şekilde Pers topraklarını olası bir tehlikeden kurtarmak istiyordu. Bu fikir Pers şûrasından Yunanlı Memnon'a ait olması sebebi ile, özellikle Memnon'u sevmeyen Frigya'lı Arsites tarafından, Perslerin şerefine leke süreceği öne sürülerek kabul edilmedi²⁹⁷.

Neticede Granikos'ta,(Çanakkale-Biga, Kocabaş Çay-Biga Çayı) nehir alanında Pers süvarileri, geride yükselen arazide ise Yunanlı ücretli askerler harp vaziyetine geçmişti. Granikos Çayı mevkiinde yapılan muharebede Pers komutanı Mithridates İskender'in üzerine saldırıp kargısıyla Makedonya Kralını omzundan yaralamış²⁹⁸ olmasına rağmen, İskender M.Ö.334 yılında, bu mücadeleyi Thebai kralı Epameinondas'ın kullandığı²⁹⁹ ve kendisinin geliştirdiği “*çarpık savaş düzeni*” sayesinde kazanmış oldu³⁰⁰. Savaşın Makedonlar tarafından kazanılması ile Persler'in Toroslar'ın berisindeki hâkimiyeti bertaraf edilmiş, Anadolu'daki Pers satraplarının da savaş kudreti dağıtılmış oldu³⁰¹. İskender galibiyetten sonra elde ettiği savaş ganimetlerini Atina'ya göndermişti, ganimetlerin üzerine yazdırdığı yazılarda ise kendisini şöyle tanımlamaktaydı; “*Asya'da oturan Barbarları yenen Filip oğlu İskender*”³⁰².

²⁹⁷ Droysen, (1945), a.g.e., 45.

²⁹⁸ Droysen, (1945), a.g.e., 51.

²⁹⁹ Memiş, (2002), a.g.e., 338.

³⁰⁰ Memiş, (1993a), a.g.e., 62.

³⁰¹ Droysen, (1945), a.g.e., 55.

³⁰² Plutarkhos, (2001), a.g.e., 40.

Aldığı galibiyetten sonra İskender güneye, Lidya satraplığının başkenti Sard şehri (Manisa-Salihli) üzerine yürüdü, Pers kuvvetleri komutanı Mithries, Sard şehrinin ileri gelenleri ile şehri İskender'e teslim etti. İskender Sard şehriden İonia şehirleri üzerine yürüyüp, Efes şehrini (İzmir-Selçuk) aldı, bunun hemen ardından önemli bir liman şehri olan Milet şehri (Aydın-Söke) de Makedon hâkimiyetine girmiş oldu³⁰³.

Öte yandan İskender'in Smyrna'ya (İzmir-Bayraklı) da uğradığını bilmekteyiz. Efsaneye göre M.Ö. 334'te Sard'tan Smyrna'ya gelen İskender av sonrası, Nemesisler kutsal alanın yanı başındaki bir palmye ağacının gölgesinde uykuya dalmış ve rüyasında iki tanrıça ona bulunduğu yerde bir kent kurmasını söylemiştir³⁰⁴. Bu vesile ile Smyrna şehri kurulmuştur.

Bu arada İskender'in hâkimiyeti altına girmeyen Karia (Muğla ili ve çevresi) ve Halikarnassos (Muğla-Bodrum) şehri kalmıştı. Halikarnassos şehri Ege Denizi'nin kapısında olmasının yanı sıra, Persler'in son kuvvetleri de burada toplanmıştı. Pers komutanı Memnon bu şehrin komutanlığını üstlenmişti. Adı geçen şehrin alınması her ne kadar zor olsa da, İskender'in Halikarnassos'u da hâkimiyeti alması ile Küçük Asya'nın batı kıyılarının fethi tamamlanmış oldu.

Batı kıyılarının fethinden sonra İskender, ordudaki evli askerleri evlerine yolladı. Geri kalan askerleri ise iki yürüyüş koluna ayırarak, bir kolu Sard şehrinde kışı geçirmek için gönderdi. Bu grup, aynı zamanda baharın gelmesiyle Gordion'a (Yassihüyük) hareket etmek üzere görevlendirildi. Geri kalan bölük ise İskender'in komutasında Küçük Asya'nın iç bölgelerine hareket etmek üzere yola koyuldu. İskender sırasıyla Likya'yı, Psidia'yı (Anadolu'nun güneyinde Göller yöresinde Isparta-Yalvaç)³⁰⁵ Merdiven Dağı'na tırmanarak, Pamhylia'nın (Antalya) büyük kentleri olan Perge'yi (Antalya-Alanya), Aspendos'u (Antalya-Side), Sillyum'u (Antalya-Belek) hâkimiyeti altına aldı. Pamhylia'daki fetihlerini tamamlayan İskender, komutanı Parmenion ile buluşmak üzere Gordion'a doğru yöneldi³⁰⁶. Pamphilya'nın ele

³⁰³ Droysen, (1945), a.g.e., 56-67.

³⁰⁴ George Bean, *Eskiçağ'da Ege Bölgesi*, Arion Yayınevi, İstanbul, 23.

³⁰⁵ Droysen, (1945), a.g.e., 71-91.

³⁰⁶ Lloyd, (1997), a.g.e., 158-160.

geçirilmesi ile İskender Toros'ların berisindeki sahil şeridinin de zaptını sağlamış oluyordu³⁰⁷.

Aynı zamanda Frigya'nın başşehri Gordion'u alan İskender burada Frig Kralı Midas'ın ünlü Gordion düğümünü de bir kılıç darbesiyle çözmüştür. Efsaneye göre ise bu düğümü çözen kişi, tüm Asya'nın hâkimi olacaktır³⁰⁸. Daha sonra Ankyra (Ankara) üzerinden doğuya doğru ilerleyen İskender, Kapadokya'dan ve Toroslardan geçerek Kilikya ovasına ulaştı³⁰⁹. Kilikya'dan, Gülek Boğazı'nı geçerek Tarsus'a vardı. Pers ordusunun Amanos Dağları'nın arkasındaki Sokhoi denen yerde karargâh kurduğunun öğrenen İskender, Pyramos (Ceyhan Nehri) yolundaki Mellos'a (Kızıлтаhta yakını) doğru ilerleyerek, güneye dönüp İskenderun'a yöneldi ve Myriandros'a vardı. Beylan Geçidi üzerinden Amanos Dağları'nı aşarak Amik ovasına indi. Bu esnada Persler'in kendi ordusunun geçip İssos'a vardığını öğrendi. III.Darius ise İskender'i beklemeyerek Bahçe Geçidi'ni aşip Kilikya'ya, yürüdü. Amanos Dağları'nın denize bakan yamacında "Suriye Kapıları" denen yerde geceyi geçiren İskender İssos'a doğru yol aldı³¹⁰. İssos'da *Pinaros Çayı* mevkiinde yapılan savaşı İskender ve Makedonya ordusu kazandı. Bu savaşta İskender, Pers Kralı Darius tarafından kalçasından hafifçe yaralanmıştır³¹¹.

M.Ö. 333 yılında meydana gelen muharebede III.Darius'un ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Asya hakimiyetinin kesin olarak eline geçeceğine inanan İskender III.Darius'un barış teklifini kabul etmeyerek, güney yönünde, Suriye içlerine doğru ilerlemeye devam etti³¹². III.Darius, bir mektup göndererek İskender'e dostluk ve ittifak teklif etmiş, ayrıca toprakların Fırat'a kadar uzanan bölümünü de Makedonya kralına bırakmayı önermişti. III.Darius aynı zamanda İskender'den esirleri de iade etmesi karşılığında, O'na, onbin talanton (260 ton) altın ve kızlarından birini vermeyi de teklif etmişti³¹³. Kendisini Asya kralı olarak gören İskender tüm bu teklifleri reddederek, Fenike kıyılarını hâkimiyeti altına alıp fetihlerine devam edeceğinin sinyallerini vermiştir³¹⁴.

³⁰⁷ Droysen, (1945), a.g.e., 92.

³⁰⁸ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 42.

³⁰⁹ Günaltay, (1987b), a.g.e., 248.

³¹⁰ Lloyd, (1997), a.g.e., 161-163.

³¹¹ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 47.

³¹² Günaltay, (1987b), a.g.e., 249.

³¹³ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 65.

³¹⁴ Memiş, (1993a), a.g.e., 62-63.

Neticede M.Ö.331'de Pers'lere karşı "Devenin Evi"³¹⁵ anlamına gelen Gaugamela'da (Asur topraklarına) *Gaugamela Muharebesi*'ni kazanan İskender "Asya Kralı" oldu³¹⁶. Daha sonra Babil'i ve Persopolis şehirlerini hâkimiyeti altına aldı. Bu arada kaçışını sürdürmekte olan Pers Kralı III.Darius, Baktriyan satrabı Bessos tarafından öldürülünce, İskender, Pers tahtının meşru mirasçısı olarak ortaya çıktı³¹⁷. Darius'u öldüren Bessos da Pers tahtının meşru mirasçısı İskender tarafından öldürülmüştür³¹⁸. Böylelikle M.Ö.4.y.y.'da Anadolu topraklarındaki ve Yunan yarımadasındaki kent devletlerini tehdit etmeye başlayan Pers Krallığı, karşısında Makedonya Kralı Filip'in büyük oğlu İskender'i bulmuştur. İskender M.Ö.334'de Çanakkale Boğazı'nı geçerek, Asya topraklarına girmiş ve Suriye ve Mısır'ı işgal etmiştir. Yönünü Türkistan topraklarına çeviren Büyük İskender, bu topraklara da hâkimi oldu. İskender Hellen kültürünü yayıp, Pers Krallığı'nun geniş coğrafyalara hakim olma anlayışının yanına, ortak kültür anlayışını da getirerek, Makedonya Krallığı'nı tarihin ilk global devleti yapmıştır³¹⁹.

Bununla birlikte İskender Pers İmparatorluğu'nu yok etmekle, Afrika çölüne, Jaksartes³²⁰ ile İndus ırmaklarının ötelere kadar ki memleketleri fethetmiş, bu topraklar üzerine Yunan geleneğini ve eğitimi yaymış, dolayısıyla iki yüz yıl süren Pers-Yunan savaşlarına da son noktayı koymuştur³²¹.

Öte yandan küçük bir devlet olan Makedonya Krallığı'nın, Pers İmparatorluğu'nun tarihe gömmesinin sebebi, her iki devlet arasındaki yapının tam bir çelişme içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun en göze batan örneği ise Hellenler'in Persler'in karşısında oldukça genç bir millet olmasıdır³²².

Diğer taraftan her iki devletin de ordusuna baktığımızda; dünya hâkimiyeti maksadı ile hiç bilmediği Asya toprakları üzerine sefer yapan İskender'in ordusu piyadeler ve süvarilerden oluşmakta idi. Bunun yanı sıra Korint Birliği'nden sağladı bir filosu da bulunmakta idi.

³¹⁵ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 68.

³¹⁶ İplikçioğlu, a.g.e., 36.

³¹⁷ Mansel, (1987), a.g.e., 447.

³¹⁸ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 91.

³¹⁹ Oral Sander, (1999), *Siyasal Tarih-İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 38.

³²⁰ Seyhun Nehri.

³²¹ Droysen, (1945), a.g.e., 3.

³²² Droysen, (1945), a.g.e., 4.

Pers ordusunun özünü ok, yay ve mızrak taşıyan “ölümsüzler” unvanını taşıyan Med ve Pers birlikleri oluşturmaktaydı. Pers ordusunda atlı birlikler de bulunmaktaydı. Geniş bir coğrafyaya sahip Pers İmparatorluğu denize kıyısı bulunan satraplıklarında da deniz gücünü oluşturmaktaydı³²³.

Nitekim büyük bir siyasetçi ve savaşçı olan İskender tüm bu başarılarından sonra Desios ayının 28. gününde (M.Ö. 13 Haziran 323) 33 yaşında iken, Babil’de ölmüştür³²⁴. Ölümünden sonra Makedonya Krallığı’nın başına II.Filip’in Filinna adındaki bir kadından olan oğlu Arrideus geçtiyse de asıl yönetim Perdikkas’ın elinde idi³²⁵.

---

³²³ Memiş, (1988), a.g.m., 61-63.

³²⁴ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 141.

³²⁵ Plutarkhos, (2001), a.g.e., 144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY KAPISI

Bilindiği üzere Karadeniz kıyıları sıradağlarla kuşatılmıştır. Karadeniz Bölgesi'nde sıradağların denizi kestiği alanda ise derin boğazlardan geçip kendine yol açarak ilerleyen İris³²⁶ (Yeşilırmak) ve Halys (Kızılırmak) nehirleri akmaktadır³²⁷. Kuzeydoğu kıyıları ile Doğu Anadolu yaylaları arasında 2000m. kadar yükseklikte ise Zigana ve Kop geçitleri bulunmaktadır. Bugün dahi Orta ve Doğu Anadolu'dan ister Giresun'a ister Trabzon'a gidilsin, tek geçit veren yol Zigana Geçidi'dir. Nitekim Hititler devrinde, sert ve geçit vermeyen Karadeniz dağlarının kolayca aşılp denize ulaşamayacağı düşüncesiyle³²⁸, Gaşkallı kavimler de Hitit Devleti'ne yaptığı saldırılarını ırmak vadilerini aşarak yapmışlardır.

3.1. Hitit Devleti ve Gaška Mücadelesi

Esas itibarıyla Gaška kavimlerinin, Anadolu'ya Kafkaslar'dan ve Karadeniz'in kuzeyinden gelmediği ve Anadolu halkının bir parçası olduğu bazı ilim çevrelerince kabul gören bir görüştür³²⁹. Çünkü Karadeniz bölgesinin sıradağları denize paralel uzandıklarından, böyle bir kavim geçişinin o dönemin şartları altında imkânsız olduğu görülmektedir. Bu yüzden Gaška kavimlerinin Hitit Devleti olan mücadeleleri

³²⁶ Günaltay, (1987a), a.g.e, 44.

³²⁷ Lloyd, (1997), a.g.e., 7.

³²⁸ Hayri Ertem, (1992), Coğrafi Adların Lokalizasyon Denemelerinde Dikkate Alınması Gereken Noktalar ve Bazı Şehirlerin İdantikasyonları Hakkında, *Festschrift für Sedat Alp Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies In Honour Of Sedat Alp*, T.T.K., Ankara, 168.

³²⁹ Önder Bilgi, (1998), M.Ö.2. Binyılda Orta Karadeniz Bölgesi, *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Çorum 16-22 Eylül 1996*, Yay. Haz. Sedat Alp-Aygül Süel, Ankara, 69.

Anadolu'nun bir iç mücadelesi şeklinde cereyan etmiştir. Doğu ve Batı Kapıları'nı kullanan yabancı kavimler Anadolu'yu istila ettikleri gibi Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Gaška kavimleri, belki de yaşadıkları coğrafyanın elverişsiz olmasın ötürü, Anadolu'nun merkezine doğru akınlarda bulunmuşlardır.

Bununla birlikte Anadolu'nun kuzey kıyılarında, Karadeniz Bölgesi'nde siyasi bir birlikten yoksun, kabileler halinde yaşayan kavim, Gaşkalar olarak adlandırılmıştır. Gaşkalar hakkında bilgi veren Hitit metinleri, Alman bilim adamı *Von Schuler* tarafından neşredilmiştir³³⁰. Anadolu'nun yerli halkı mı oldukları, yoksa Kafkaslar'dan mı geldikleri henüz bilinmemektedir³³¹. Konargöçerliği'ni uzun süre koruyan Gaška kavimleri Hitit Devleti'ni kuruluştan yıkılışa değin uğraştırmışlardır.

Nitekim Karadeniz'in kıyı şeridinde dağınık halde yaşayan ve Hitit Devleti'ni kuruluşundan yıkılışına kadar rahatsız eden Gaşkalar hakkındaki bilgilerimizi, II.Tuthalya'nın yıllıkları, I. Šuppiluliuma'nın Kahramanlık metni, II.Murşili'nin yıllıkları, III.Hattuşili'nin otobiyografisi ve Kral Arnuwanda ve Kraliçe Aşmunikal'in bıraktığı dini içerikli şikayet metninden edinmekteyiz. Öte yandan Eski Hitit dönemine ait kaynaklarda Gaška kavimlerinden bahsedilmemektedir.

III.Hattuşili Gaşkaların tarihsel olarak ortaya çıkışlarını Eski Hitit Dönemi krallarından *I.Hantili* zamanına koymaktadır. Bu iki kral zamanında Hitit ile Gaška arasındaki sınır olarak Kummeşmaha nehrinden söz edilmektedir³³². Diğer taraftan Hitit coğrafyası'nın kuzey ve kuzey doğusundaki Gaška ve Azzi Hayaşalı düşmana karşı Yukarı Ülke (KUR^{URU} UGU^{TI}) tampon bir bölge vazifesi görmekte idi³³³.

Gaşkalar Hitit kralı I.Hantili zamanında, Hitit memleketindeki Fırtına Tanrısı'nın önemli kült merkezi olan *Nerik* (Kastamonu/Tosya) şehrini ellerine geçirmişlerdir³³⁴. Hitit kralı Hantili'nin Kuzey Suriye yönünde başarısız askeri faaliyetler yapması ve kendisinin başkent Hattuşa'dan uzakta iken dış düşmanların

³³⁰ Memiş, (2003), a.g.e., 94.

³³¹ Memiş, (2003), a.g.e., 46.

³³² Leyla Murat, (1998), Hitit Dünyasında Gaşkaların Yeri, *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Çorum 16-22 Eylül 1996*, Yay.Haz. Sedat Alp-Aygül Süel, Ankara, 436.

³³³ Murat, (1998), a.g.m., 435.

³³⁴ Memiş, (2003), a.g.e., 43-44.

başkente saldırmaması, onun ciddi önlemler almasına sebep olmuş, muhtemelen kuzeyden gelen bu kavimlerin istilası sonucu kentin etrafını surlarla çevirmişti³³⁵.

Ancak, Gaşkalar, II.Tuthalya'nın iktidarı esnasında Hitit Devleti'nin batı yönünde Aşşuvalılar'la mücadele etmesinden faydalanarak, Hitit topraklarına saldırmışlardır³³⁶.

Bununla birlikte Gaşkalar hakkında I.Arnuwanda ve Kraliçe Aşmunikal çiftinin bıraktığı şikâyet metinlerinde ilk defa detaylı olarak bahsedilmektedir. Kral ve Kraliçe çifti Hititler'in Fırtına Tanrısı'nın kült merkezi olan Nerik'te dini törenler yaparak, tanrılara yakarmışlardır. Şikâyet metninin muhtevası ise şu şekildedir;

“[Majes] te Büyük Kral Arnuwanda ile [Büyük Kraliçe Aşmunikal şöyle (derler): ..... Arinna'nın Güneş Tanrıçasına ve bütün tanrılara sesleniyoruz. Bizi işitin!] Arnuwanda ve Aşmunikal ne [ ]

[Yalnız] Hatti ülkesi siz tanrılar (için) [gerçekten temiz] bir ülkedir. Yalnız Hatti ülkesinde size temiz, büyük ve lezzetli kurbanlar ver[iriz ve] siz tanrılara yalnız Hatti ülkesinde saygı duyarız.

Siz tanrılar tanrısal duygunuzla bilirsiniz. Eskiden beri hiç kimse sizin tapınaklarınızla bizim gibi ilgilenmedi.

Sizin [tapınak] larınıza böyle saygı göstermedi. Hiç kimse siz [tanrılarının] malı, gümüşü, altını ve hayvan biçimli içki sunma kapları, (ve) giysileri ile bizim gibi ilgilenmedi.

Ayrıca siz tanrılarının gümüşten ve altından olan heykellerinizde hangi tanrının vücudunda (bir şey) eskimiş ise, hangi tanrılarının aletleri eskimiş ise bizim gibi hiç kimse onları yenilemedi.

Ayrıca kurbanların temizlik konusuna hiç kimse bizim gibi saygı göstermedi.

³³⁵Memiş, (1987), Hitit Siyasi Tarihinde Taht Mücadeleleri, S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi Yay.,S. I, Konya, 114.

³³⁶ Memiş, (2003), a.g.e., 93.

Sizin günlük, aylık ve yıllık (yıl başlık) kurbanlarımızı ve bayramlarımızı hiç kimse (bizim gibi) sunmadı.

Ayrıca siz tanruların hizmetkârlarınızı ve şehirlerinizi tımar ve imece yükümlülükleri ile ezdiler. Siz tanruların erkek ve kadın hizmetkârlarınızı aldılar ve onları köle ve cariye yaptılar. [. . .]

[. . . siz tanrılara] ben Büyük Kral Arnuwanda ve Büyük Kraliçe Ašmunikal her bakımdan [saygı göster] dik.

[. . . . .] . . verilen kurban ekmeklerini, kurban içkilerini siz tanrısız duygunuzla biliyorsunuz.

[Biz Büyük Kral Arnu]wanda ile Büyük Kraliçe Ašmunikal tekrar semiz ve iyi (kaliteli) sığır ve koyunlar, iyi (kaliteli) kurban ekmeği ve kurban içkisi [tekra]r vereceğiz.³³⁷

*[.....]
.....]
[. . . bizim yanımıza] geçin!*

Düşmanlar Hatti ülkesine [saldırınca. . .] ülkeyi yağmalayan, onu alınca ve onu....., size, tanrılara kesinlikle söyleyeceğiz ve onlardan davacı olacağız!

Siz Göğün tanrularına kurban ekmeği, kurban içkisi ve vergi veren ülkelerden rahipler, "tanrı anaları", kutsal rahipler, merhemli (rahipler), müzisyenler, şarkıcılar uzaklaştırıldılar ve tanrulara ait vergileri ve kurban malzemesini oradan alıp götürdüler.

Arinna'nın Güneş Tanrıçasına ait olan gümüşten, altından, bronzdan, bakırdan güneş sembollerini, ay sembollerini, ince (kaliteli) giysileri, bayram giysilerini, gömlekleri, cübbeleri, kurban ekmeklerini, kurban içkilerini oradan alıp götürdüler.

³³⁷ Sedat Alp, (2000), *Hititler Çağında Anadolu*, Tubitak Yay., İstanbul, 72.

Kurban hayvanlarını, besili boğaları, besili inekleri, besili koyunları, besili tekeleri oradan alıp götürdüler.

Nerik ülkesinden, Hurşama'dan, Kaštama ülkesinden, Šeriša ülkesinden, Himmuwa ülkesinden, Taggašta ülkesinden, Kammama ülkesinden, Zalpuwa ülkesinden, Kapiruha ülkesinden, Hura ülkesinden, Dankusna ülkesinden, Tarugga ülkesinden, Ilaluha ülkesinden, Zihhana ülkesinden, Šipidduwa ülkesinden, Wašhaya ülkesinden (ve) Patalliya ülkesinden. Bu ülkelerde sizin sahip olduğunuz tapınakları Gaškalılar yıktılar ve siz tanrıların heykellerini yok ettiler.

Gümüſü, altını, gümüſten ve altından hayvan biçimli içki sunma kapları (ile) kadehleri, bakır ve bronz aletleri, (ve) giysilerinizi yağmaladılar ve (aralarında) bölüſtüler.

Rahipleri, kutsal rahipleri, "tanrı analarını", merhemli rahipleri, müzisyenleri, ſarkıcıları, aſçıları, ekmek yapanları, çiftçileri ve bahçıvanları (aralarında) bölüſtüler ve onları köle yaptılar.

Boğalarınızı ve koyunlarınızı bölüſtüler. Kurban ekmeği (veren) tarlalarınızı ve arazinizi (ve) kurban içkisi (veren) bağlarınızı bölüſtüler ve onları Gaškalılar aldılar.

Sonra ülkelerde artık hiç kimse siz tanrıların adını anmıyor. Sizin aylık ve yıllık (yıl başılık) kurbanlarınızı hiç kimse sunmuyor. Bayramlarınızı ve kurban merasimlerinizi (artık) hiç kimse yapmıyor kutlamıyor³³⁸.

Buraya Hatti ülkesine de artık hiç kimse haraç ve kurban malzemesi getirmiyor. Rahipler, kutsal rahipler, "tanrı anaları ", müzisyenler ve ſarkıcılar artık hiçbir yerden gelmiyorlar.

Artık siz tanrılara-ve Arinna'nın Güneſ Tanrıçasına gümüſten, altından, bronzdan ve bakırdan güneſ (ve) ay sembollerini, ince (kaliteli) giysileri, bayram elbiselerini gömlek ve cübbeyi hiç kimse getirmiyor.

---

³³⁸ Alp, (2000), a.g.e., 73.

Siz tanrılara hiç kimse kurban ekmekleri, kurban içkileri, besili boğalar, besili inekler, besili koyunlar, besili tekeler (olarak) kurban hayvanları sevk etmiyor.[.....

*.] [Bundan böyle. . . rahipleri], "tanrı analarını" biz tayin edece[ğiz .....
.....] biz. [...]*

[Si]ze suçsuz ülkeleri sayıyoruz. [K]aštama, Taggašta, Šerišša, Taštarešša, Tahkupša, Kam[mama], Zalpuwa (ve) Nerigga.

*[Šim]di biz Büyük Kral Arnuwanda [ve] Büyük Kraliçe Ašmunikal siz tanrılarla [ ]
ilgilendik, siz tanrılara tekrar tekrar yakarıyoruz.*

*Gaškalılar.....[ ]siz tan[rılara .....]
geldiler. Burada Hattuša'd[a Tuhašuna'ya saldırdılar] [. . . .] Tahatariya'ya
saldır[dılar . .] . kentin kapısına aşağıya geldiler. Sonra Hum [. . . . .] kentine [. . . .
. . . . .]*

*Biz tanrılara saygılı olduğumuzdan onların bayramları ile ilgileniyoruz.
Gaškalılar Nerik ülkesini aldıklarından biz Nerik'in Fırtına Tanrısı için ve Nerik'in
tanrıları için kurbanları Hattuša'dan Hakmiš'e gönderiyoruz: Kurban ekmeklerini,
kurban içkilerini, sığırları (ve) koyunları.*

*Gaškalılar'ı çağırıyoruz ve onlara hediyeler veriyoruz. Onlara yemin
ettiriyoruz: "Nerik'in Fırtına Tanrısı için gönderdiğimiz kurbanları (iyi) karşılayın!
Onlara yolda kimse saldırmayın!" (diyoruz).*

*Onlar geliyorlar. Hediyeleri alıyorlar. Ayrıca yemin ediyorlar. Geri gittikleri
zaman yemini bozuyorlar. Siz tanrıların sözlerinizi küçümsüyorlar ve Fırtına
Tanrısının (huzurunda edilen) yemine (antlaşmaya) ait (tablet) mührünü kırıyorlar.*

Hatti ülkesinde hediyeleri kapıyorlar. [Nerik]'in Fırtına Tanrısının [kur] banlarını, kurban ekmeklerini (ve) kurban [içkilerini vermiyorlar (?)].....³³⁹ „

Kral ve Kraliçe çiftine ait bu metinde görüldüğü üzere Gaška kavimleri Hitit ülkesinin merkezine değin saldırılarını uzatmışlar, Hititler'in tapınaklarına saygısızlık yapıp, hayvanlarına el koymuş, insanların da köleleştirmişlerdir. Anlaşıldığı üzere Kral I.Arnwanda'nın hükümdarlığı esnasında (M.Ö. 15.y.y.sonları ile 14.y.y. başları), Hitit askeri gücü bu kavimlerin durdurulmasında yetersiz kalmış ve kral da çareyi Tanrılara yakarmakta bulmuştur.

Öyle görülüyor ki, Hitit İmparatorluk çağında, I.Arnwanda'nın yönetiminde, en büyük sorunu Gaşkalar teşkil etmiş, bu kavmin akınlarını durdurmak için Gaška beylerine toprak bağışlanmıştır³⁴⁰.

Diğer taraftan Karadeniz'in kıyılarında yaşayan bu kavmin saldırılarından biri de Zile'ye olmuştur. Maşat-Höyük'ün 3. Hitit tabakasında bulunan ve içinde tabletlerin keşfedildiği Büyük Saray her halde Gaşkalar'ın hücumları nedeniyle yanmış ve tahrip edilmiştir³⁴¹. Maşat Höyük ise III.Tuthalya döneminde yukarı Yeşilirmak vadisinde yer alan geniş bir bölgeyi, Gaška tehlikesine karşı koruyan bir üst konumunda idi³⁴².

Öte yandan I.Şuppiluliuma'nın kahramanlıkları metinlerinde ise, Hitit Kralının Tuhkanti-Tuthalya ile mücadele ettiği sırada bir Gaška birliğinin Hattuşa'ya saldırdığını öğrenmekteyiz. Kral I.Şuppiluliuma ise kuzey yönünde Hayaşa Krallığı üzerine sefere çıktığı vakit tesadüfen Gaşkalı kavimlerle karşılaşmış ve yapılan mücadele sonucunda I.Şuppiluliuma Gaşkalar karşısında zafer kazanmıştır. Kazanılan bu zafere rağmen Gaşkalar'ın saldırılarından vazgeçmediği, hatta Hitit Devleti'ne ait Yukarı Memleket (KUR.URU. UGU.Tİ)³⁴³ sınırlarını delerek bu bölgeyi de kapsayan bir Gaška Devleti kurduklarını bilmekteyiz³⁴⁴.

³³⁹ Alp, (2000), a.g.e., 74-75.

³⁴⁰ Yıldırım, (1996), a.g.e., 55.

³⁴¹ Sedat Alp, (1977), Maşat-Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında, *Belleten Ekim XLI/164*, T.T.K., Ankara, 641.

³⁴² Murat, (1998), a.g.m., 437.

³⁴³ Kinal, (1953), a.g.e., 7.

³⁴⁴ Memiş, (2003), a.g.e., 49.

Bununla birlikte I.Šuppiluliuma, Karadeniz kıyılarında yaşayan bu dağcı kavmin saldırılarını önlemek maksadıyla Gaška sınır boylarına kaleler yaptırmıştır³⁴⁵. Tum(m)ana ve İştahara’da emniyetli üsler oluşturarak aradaki sınırı daima askeri üslerle kuvvetlendirmiştir³⁴⁶.

II.Murşili de tıpkı kendinden önceki krallar döneminde olduğu gibi Gaşkalar’ın sınır saldırıları ile uğraşmak zorunda kalmış, daha önceleri Gaşkalar’ın eline geçmiş olan Hatenzuwa şehri ve Tapapanuwa ülkesinin fethini gerçekleştirmiştir³⁴⁷. Gaşkalar ile olan mücadelesi; “ o yıl Ašharpaia Dağı’na³⁴⁸ gittim. Ašharpaia Dağı Gaška şehrinin olmuştur. Pala ülkesinin yollarını kesmişti. Ašharpaia Dağı’nın Gaška şehri ile savaştım. Ašharpaia Dağı’nı düşmandan temizledim.” sözleriyle anlatılmaktadır³⁴⁹. Bundan istifade eden Kuzey Suriye’deki metbu devletler ise isyana kalkışmışlardır³⁵⁰. III.Tuthalya zamanında Gaşkaların eline geçen Tarikarimu Dağı ile ilgili Murşili’nin bir diğer metninde ise; “...Tarikarimu Dağı’nın Gaška şehirlerini yendim ve Tarikarimu Dağı’nı boşalttım...”sözleri geçmektedir.

Murşili’nin, yine bir Gaška şehri olan Timmahula’ya düzenlediği sefer şu sözlerle anlatılmaktadır; “ Ve ben majste Timmahula şehrine gittiğim zaman Timmahula şehri ...sürekli olarak Hatti ülkesini vurdu, bana asker vermedi. Timmahula şehri dağların üzerinde(dir). Ve yolları yukarı doğru çok zordur. Ordumla yürüyerek ilerledim. Timmahula’ya vardığımda onlar orda beklemekteydi, önümden kaçıp gitti. Ben de kış mevsimi olduğundan onun ardından gitmedim...onu Fırtına tanrısına hediye ettim Ve (dağı) (düşmandan) temizledim.”

Bununla birlikte Gaška şehirleri olan İştaluppa, Takkuwahina, Kappupa, Gappuppuwa, Tahantattipa şehirleri Gappuppuwa şehrinde bir dağda toplanarak Murşili’ye karşı bir saldırıya geçmişlerdir³⁵¹.

³⁴⁵ Yıldırım, (1996), a.g.e., 55.

³⁴⁶ Murat, (1998), a.g.m., 437.

³⁴⁷ Murat, (1998), a.g.m., 436.

³⁴⁸ İnegöl Dağı. Bkz. Murat, (1998), a.g.m., 439.

³⁴⁹ Murat, (1998), a.g.m., 439.

³⁵⁰ Yıldırım, (1998), a.g.e., 57.

³⁵¹ Murat, (1998), a.g.m., 440.

Diğer taraftan II.Murşili'nin ikinci oğlu olan Muvattali'nin asıl hedefi Kuzey Suriye hakimiyeti idi. Fakat bu esnada Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Gaşkalar yine rahat durmamışlar, Gaška prenslerinden olan *Arma-u*, II.Murşili zamanında Gaška kavimlerine yapılan saldırıların intikamını almak maksadı ile, Kaneş şehrine kadar uzanan tahrip, yakıp-yıkma faaliyetlerine başlamıştır. Hitit Devleti'nin merkezi ise Hitit kralı II.Muvatalli tarafından, kuzeydeki Gaşkalar'ın hücumları karşısında başşehir Hattuša'dan Tarhuntašša'ya taşınmıştır³⁵². III.Hattuşili'nin otobiyografisinde II.Muvattali'nin Gaşkalar ile yaptığı mücadele şöyle anlatılmaktadır; “*Kardeşim Muvattali Hatti'nin tanrılarını ve insanlarını yanına aldı ve onları Aşağı Ülkeye götürdü. Fakat bunun üzerine bütün Gaška ülkeleri isyan etti. Pišsuru Ülkesi, İshupita Ülkesi, Daištipašša Ülkesi, La(nda) ve Marišta Ülkesini işgal ettiler. Sonra düşman Maraššantiia nehrini geçerek Kaneş ülkresine saldırmaya başladı.*”

Görülüyor ki Kral Muvattali Gaşkalar ile mücadelede kardeşi III.Hattuşili'yi komutan tayin etmiş, III.Hattuşili de, Gaşkalar'ı Karadeniz dağlarının gerisine atmaya başarabilmiştir³⁵³. Kral III.Hattuşili Gaşkalar ile yaptığı savaşlar sonucu Hatti topraklarının dışında kalan kutsal Nerik şehrini tekrar hakimiyeti altına almıştır³⁵⁴.

III.Hattuşili'nin önemli bir metin grubunda ise (E.Laroche CTH 83:1. A.KUB XIX 9; KUB XIX 8; 2. KBo XII 44; 3. KUB XXXI 30+Kbo XVI 36) Hititler ile Gaşkalar arasındaki bir savaşta Şarpunya dağlarında yaşayan ve Hititler'e düşman olan halk önemli bir rol oynamaktadır. III.Hattuşili bu metinde bir baş meşedi olan Tuthaliya'nın (III.Hattuşili'nin (?) oğlu ve daha sonraki IV. Tuthali(?)) Gaşkalılar'a karşı bir savaştaki başarılarını anlatmaktadır³⁵⁵.

KBo 36+KUB XXXI 20 4 Bo 57⁶⁸'e göre;

4 O, [or]adan nereye gitti ise

5 Ona (karşı) bir yandan Şakaddunya dağı (halkı)

6 düşman idi. Diğer yandan ona (karşı)

8 [Di]ğer yandan Şarpunya dağı halkı ona (karşı)

9 [düşm]an idi. Onu(n orada olduğunu)

³⁵² Alp, (2000), a.g.e., 51.

³⁵³ Günaltay, (1987a), a.g.e., .97-98.

³⁵⁴ Murat, (1998), a.g.m., 438.

³⁵⁵ Alp, (2000), a.g.e., 643.

- 10 [b]ütün düşman[lar?] karşıdan
 11 işitince, Gaşkalıların
 12 hepsi (de) oraya vardılar
 13 ve ona (karşı) Zuliya ırmağının ön[ünde]
 14 köprüyü tuttular.
 15 ve köpr[ü]yü yıktılar³⁵⁶

Aslında CTH 138¹⁹⁹ katalog numaralı bir Hitit metnine göre, bir Hitit Kralı ile Gaşkalar arasında antlaşma yapılmıştır. Her iki ülke Tanrılarının da şahit olduğu bu antlaşmaya göre; iki ülke arasındaki kaçaklar karşılıklı olarak iade edilecek, fakat çiftçi ve kölenin berberinde getirdiği mal ve aletler teslim edilmek suretiyle, kaçaklar buldukları ülkede muhafaza edileceklerdir³⁵⁷. Antlaşma metninde aynı zamanda Hitit Devleti ile Gaşka Beyleri arasındaki elçi teatisi hakkında da bilgi verilmektedir. Aynı zamanda her iki ülkenin de karşılıklı olarak birbirlerinin topraklarına saldırmamalarını antlaşma metnine ekleyip, düşman saldırılarına karşı müttefik olmayı da taahhüt etmişlerdir³⁵⁸.

III.Tuthalya döneminde Gaşkalar'ın Hatti ülkesini mahvederek, Nevşehir ile idantifiye edilen Nenaşsa'yı (Aksaray?) sınır yaptığını, IV.Tuthalya döneminde de Gaşkaların yaşadığı alanda Şakaddunuwa, Şişpinuwa ve Şarpanuwa dağlarının arasında Zuliia nehrinin aktığı anlaşılmaktadır³⁵⁹.

Sonuç olarak Hitit Devleti'nin herhangi bir bölgeye sefer yaptığı zamanda, taht mücadeleleri ya da taht değişikliği yaşandığında, otorite boşluğunu fırsat bilen Gaşkalılar devamlı surette Hitit topraklarına saldırmışlardır. Hemen hemen bütün Hitit Krallarının bu kavimler ile mücadele etmesine rağmen, kontrol altına alınamamışlardır. Hitit Devleti'nin bu kavimler karşısında başarılı olamamasının nedeni; Gaşka kavimlerinin dağlık ve engebeli bir coğrafyada yaşamaları, bu kavimlerin siyasi bir birlik oluşturmadan, münferit bir halde kendi menfaatleri doğrultusunda davranmasıdır³⁶⁰.

³⁵⁶ Alp, (2000), a.g.e., 645.

³⁵⁷ Güngör Karauğuz, (2002), *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 253.

³⁵⁸ Karauğuz, (2000), a.g.e., 255.

³⁵⁹ Murat, (1998), a.g.m., 441.

³⁶⁰ Buna karşılık Gaşka reislerinden Pitagatalli'nin ve Tipiia Ülkesindeki Gaşkalı reisi Pihhuniia'nın 20 yıl boyunca bazı Gaşka ülkeleri üzerinde idareci rol oynadığı da bilinmektedir. Bkz. Murat (1998), a.g.m., 438-439.

Gaška kavimleri Anadolu'nun merkezindeki Hitit Devleti'ne saldırırken herhangi bir güzergâh izleyip, saldırılarda bulunmuş, Karadeniz dağlarında ve nehir vadilerinde kendilerine yön tayin ederek, Hitit Devleti'ne saldırmışlardır.

SONUÇ

Esas olarak tarihi coğrafya bir ülkenin coğrafyasının tarih içinde aldığı önemi ve değişiklikleri ihtiva eden tarihe yardımcı bir ilim dalıdır. Gerçekten de coğrafi durum tarihin gelişim evrelerini sürekli olarak etkilemiştir. Bu sebeple Anadolu, Eskiçağlar'da olduğu gibi bugün de jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük öneme sahiptir. Fakat tarihsel süreç içerisinde, bir coğrafyanın bu denli istilaya maruz kalması, yalnızca coğrafyanın stratejik öneme sahip olması ile açıklanamaz. Anadolu'nun bu özel durumu aynı zamanda sahip olduğu mühim maden yatakları ile de alakalıdır.

Bununla birlikte Küçük Asya'da, devlet olma bilincinin başladığı yerler, aynı zamanda siyasi erklerin menfaatleri doğrultusunda çatışmalara girdiği yerlerdir. Bu sebeple insanlık tarihinin dış dünyaya açılma kapısı olan Küçük Asya topraklarının aynı zamanda kültürün ve bilinç duygusunun da teşekkül ettiği yer olması kuvvetle muhtemeldir.

Diğer taraftan Eskiçağ Anadolu'sunun Savaş Kapıları'nın sebebiyet verdiği mücadelelerin günümüze kadar değişmeyen nedeni, ekonomik temelli olmasıdır. Ekonomi bu anlamda ilkel kapitalizmin doğuşunu ve bu gücün askeri manevralarla elde edilmesini simgelemektedir. Günümüzde meydana gelen savaşlarda ekonomik temellerin yanı sıra, sosyolojik bir varlık olan insanın kümülatif yığınına koruma isteği ön plana çıkarken, Eskiçağ'da tek sebep ekonomik üstünlüktür. Çünkü Eskiçağ toplumlarında millet olma anlayışı henüz teşekkül etmemiştir.

Anadolu'nun savaş kapıları sancılı bir coğrafyanın değişmeyen olgularıdır. Memleketleri birbirine bağlayan yollar; savaşların, zorlu yolculukların yapıldığı, içtimai hayatın devamını sağlayan maddelerin nakliyesinin yapıldığı, milletlerin sahip olduğu

kültürlerin aktarıldığı yerlerdir. Kısacası günümüzde olduğu gibi insan, tüm dünyayı, yollar vasıtası bir yerden başka bir yere taşıyabilmiştir.

Günümüz toplumsal bilgisine ve teknolojisine sahip olmayan Eskiçağ toplumları, günümüz dünyasının kültür ve ekonomisinin temelini oluşturan sentezi bu yol güzergâhlarında meydana getirmiştir. Bugün ise bu güzergâhlar çağın teknolojisine uydurularak yenilenmiştir.

Çalışmamızda, Eskiçağ devletlerinin gerçekleştirmek istedikleri amaçları doğrultusunda, kilit noktalardaki küçük kralları hâkimiyet altına alma mücadelesi ve bu küçük krallıkların sahip oldukları konumun öneminin farkında olarak nasıl iki taraflı bir politika izlediklerinden bahsettik.

Aynı zamanda Akkadlar'da, Asurlar'da, Persler'de ve İskender'in hedeflediği dünyaya hâkim olma anlayışının çok eski zamanlara dayandığını ve bu anlayışın sebep olduğu mücadelelerden bahsettik.

Sonuç olarak; üç ana bölümden oluşan çalışmamızın sonunda; Hititler'den İskender'in büyük dünya devletine değin olan süreçte kullanılan savaş yollarını ve bu yollar vasıtasıyla yapılan mücadeleleri ile açıklamaya çalıştık.

Nitekim Anadolu'yu baştanbaşa kateden kavimlerin, gitmek istedikleri yerlere ulaşmak için ise dağ geçitlerini, nehirlerin açtığı ırmak vadilerini, boğazları ve denizlerdeki adaları kullandığını anlatmaya çalıştık. Burada bilhassa bu geçiş alanlarının tarih boyunca aynı öneme sahip oldukalarını ortaya koyduktan sonra, Anadolu'da meydana gelen büyük mücadelelerin söz konusu geçitlerin dışarıya açılan noktalarında meydana geldiğini açıklamaya gayret ettik.

Tarihi coğrafyanın en önemli öğelerinden birinin “değişim” faktörü olmasına rağmen, çalışmamız göstermektedir ki, günümüzden 4000 yıl önce kullanılan yollar bugün de kullanılmakta, kültürlerin ve maddi emtiyanın nakliyesini sağlamaktadır. Değişen tek şey teknolojinin ulaşımına sağladığı katkıdır. Bunun yanında savaş teknoloji tarihi zirvede olmasına rağmen modern çağda Anadolu'da olası bir savaşın şüphesiz eski savaş alanlarında meydana gelmesi ihtimali çok yüksektir. Zira yakın tarihte

Anadou'nun hakimi olan Türkler yurtlarını düşman işgalinden kurtarmak ve Türkiye olarak adlandırdıkları bu coğrafyayı baki vatan kılmak için aynı cephelerde savaşmışlardır.

KAYNAKLAR

- Akurgal, E. (1997), *Anadolu Kültür Tarihi*, Tubitak Yay., Ankara.
- Akurgal, E. (2000), *Ege Batı Uygarlığının Doğduğu Yer-Doğu Helen Kültür Tarihi İ.Ö.1050–333*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.
- Alkım, U.B. (1959), Güney-Batı Antitoros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi, *Belleten*, XXII, Ankara, s.59–79.
- Alkım, U.B. (1960), Sam'al ile Asitawandawa Arasındaki Yol Amanus Bölgesinin Tarihi Coğrafyasına Dair Araştırmalar, *Belleten*, XXIV/ 95, T.T.K., Ankara, s.349-399.
- Alp, S. (2000), *Hititler Çağında Anadolu*, Tubitak Yay., İstanbul.
- Alp, S. (Ekim 1977), Maşat-Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında, *Belleten* XLI/164, T.T.K., Ankara, s.637-647.
- Alpman, A. (1998), Anadolu'da Hurriler, *Uluslararası III. Hititoloji Kongresi Çorum 16–22 Eylül 1996*, Yay. Haz. Sedat Alp-Aygül Süel, Ankara, s.27-37.
- Astour, M. C. (1995), Overland Trade Routes in Ancient Western Asia, *Civilization of the Ancient Near East Volume III*, New York, s.1401–1420.
- Bilgi, Ö. (1998), M.Ö. 2.Bin Yılda Orta Karadeniz Bölgesi, *III. Uluslararası III. Hititoloji Kongresi Çorum 16-22 Eylül 1996*, Yay. Haz. Sedat Alp-Aygül Süel Ankara, s.63-70.
- Bilgiç, E. (1955), M.Ö. İkibin Yıllarında Mezopotamya-Anadolu Arasındaki Ticari ve İktisadi Münasebetler, *9. Coğrafya Meslek Haftası 22–29 Aralık 1954 Tebliğler ve Konferanslar*, Türk Coğrafya Kurumu, s.193–202.
- Can, Ş., *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Çilingiroğlu, A. (1984), *Urartu ve Kuzey Suriye-Siyasal Kültürel İlişkiler*, E.Ü.Basımevi, İzmir.
- Dinçol, A. (1983), Hititler, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C. II, Görsel Yayınları, İstanbul, s.18–120.
- Droysen, (1945), İskender I, M.E.B., Ankara.
- Erhat, A.(1972), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Erhat, A.(1999), *Homeros (Gül ile Söyleşi)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Ertem, H. (1992), Coğrafi Adların Lokalizasyon Denemelerinde Dikkate Alınması Gereken Noktalar ve Bazı Şehirlerin İdantikasyonları Hakkında, *Festschrift für Sedat Alp Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies In Honour Of Sedat Alp*, T.T.K., Ankara, s.167-169.
- Erzen, A. (1992), *Doğu Anadolu ve Urartular*, T.T.K., Ankara.
- Freeman, C. (2003), *Yunan Mısır Roma-Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Gökçek, L.G. (2000), Kültepe Vesikalarına Göre Asur-Kaniş Arası Ulaşım ve Taşımacılık, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, s.183–192.
- Gurney, O.R.(2001), *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Gümüüşü, O. (2006), *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Günaltay, Ş.(1987a), *İran Tarihi-En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, C.I, T.T.K., Ankara.
- Günaltay, Ş.(1987b), *Yakın Şark II Anadolu-Ahamenişler İstilasına Kadar*, T.T.K., Ankara.
- Gürsoy, C. R. (1975), Türkiye'nin Tabii Yolları, Türk Coğrafya Dergisi, *Cumhuriyetimizin 50. Yıl Özel Sayısı*, Yıl XXII-XXIII, S.26, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.24–29.
- Hawkins, J.D.(1998), The Land of İsuwa: The Hieroglyphic Evidence, *Uluslararası III. Hititoloji Kongresi Çorum 16–22 Eylül 1996*, Yay. Haz. Sedat Alp-Aygül Süel, Ankara, s.281–293.
- Herodotos, (2002), *Herodot Tarihi*, Çev. Müntekim Ökmen, Kültür Yayınları, İstanbul.
- Homeros, (1999), *Ilyada*, Çev. Azra Erhat, Can Yayınları, İstanbul.
- Hornung, E. (2004), *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara.
- İnan, A. (1987), *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, T.T.K., Ankara.
- İplikçioğlu, B., *Eskiçağ Tarihinin Anahatları II*, Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Jasink, A.M. (1991), Hittite and Assyrian Routes to Cilicia, *De Anatolia Antiqua, Librairie D'Amérique Et D'Orient Adrien Maisonneuve Jean Maisonneuve Successeur, II, Rue Saint-Sulpice*, Paris, s.253–259.
- Karauğuz, G. (2002), *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kınal, F. (1953), *Arzawa Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi*, T.T.K., Ankara.
- Kınal, F. (1971), Hitit Devletleri İçin Kuzey Suriye'nin Önemi, *Atatürk Konferansları IV*, T.T.K., Ankara, s.3-13.

- Kınal, F. (1987), *Eski Anadolu Tarihi*, T.T.K., Ankara.
- Köroğlu, K. (2006), *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar*, İletişim Yay., İstanbul.
- Ksenophon (1998), *Anabasis-Onbinlerin Dönüşü*, Çev. Tanju Gökçöl, Sosyal Yayınevi, İstanbul.
- Lloyd, S. (1997), *Türkiye'nin Tarihi-Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Tubitak Yay., Ankara.
- Mansel, A.M. (1999), *Ege ve Yunan Tarihi*, T.T.K. Ankara.
- Memiş, E. (1986, Aralık), Anadolu'nun Eski Şark ve Garp Dünyaları Arasındaki Yeri, *Selçuklu Araştırma Merkezi*, S. I, Yıl II, s.59-64.
- Memiş, E. (1987), Hitit Siyasi Tarihinde Taht Mücadeleleri, *S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.1, s.113-117.
- Memiş, E. (1988), Eskiçağ Türkiye'sinde Ordunun Önemi, *S.Ü.Eğitim Fakültesi*, S. I, s.55-66.
- Memiş, E. (1993), *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, Konya, S.Ü.Eğitim Fakültesi Yay., Konya.
- Memiş, E. (1995), Aka Medeniyeti'nin Doğuşu, Gelişimi ve Çöküşü, *Tarih İncelemeleri Dergisi X*, E.Ü.Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir, s.41-54.
- Memiş, E. (1996), *Filistinlilerin Kökeni ve Tarihi*, S.Ü. Eğitim Fakültesi Yay., Konya.
- Memiş, E. (1999), Asur Devletlerinin Anadolu Politikası, *XII. Türk Tarih Kongresi'nden Ayırbaşım*, Ankara, s.65-73.
- Memiş, E. (2002), *Genel Tarih*, Tablet Yayınları, Konya.
- Memiş, E. (2003), *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Memiş, E. (2005a), *İskitler'in Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Memiş, E. (2005b), *Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk Müdür?)*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Memiş, E. vd. (1992), *Tarih Boyunca Ortadoğu-Anadolu İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.
- Murat, L. (1998), Hitit Dünyasında Gaşkaların Yeri, *III. Uluslararası III.Hititoloji Kongresi Çorum 16-22 Eylül 1996*, Yay.Haz. Sedat Alp-Aygül Süel, Ankara, s.435-443.
- Plutakhos (2001), *İskender*, Rado Yay., İstanbul.
- Roux, J. P. (2001), *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Sander, O.(1999), *Siyasal Tarih-İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara.

Sandars, N.K., (1978), *The Sea People (Warriors of the Ancient Mediterranean)*, Thomas and Hudson, London, s.15.

Özdöl, S., [www.arkeolog.netteyi.net/arkeo/denizkavimi/html/\(27.03.2006\)](http://www.arkeolog.netteyi.net/arkeo/denizkavimi/html/(27.03.2006)).

Sevin, V.(2001), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, T.T.K., Ankara.

Singer, I. (1998), From Hattuša to Tarhuntašša: Some Thoughts On Muwatalli's Reign, *Uluslararası III. Hititoloji Kongresi Çorum 16–22 Eylül 1996*, Yay.Haz. Sedat Alp-Aygül Süel, Ankara, s.535–541.

Strabon, (2000), *Geographika*, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul.

Tahran, T. (2002), Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler, *Türkler*, C. I., Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.597-610.

Tevrat (1981), *Kitab-ı Mukaddes Şirketi*.

Texier, C. (2002), *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. I, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.

Thomson, G. (1983), *Tarih Öncesi Ege I*, Çev. Celal Üster, Payel Yayınları, İstanbul.

Tokgöz, D. vd (1984), *Frigya*, Uğur Ofset Tesisleri, Eskişehir.

Ünal, A.(2002), *Hititler Devrinde Anadolu Kitap I*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul.

Ramsay, W.M. (1960), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, M.E.B. İstanbul.

Yıldırım, R.(1996), *Eskiçağ'da Anadolu*, Meram Yayıncılık, İzmir.

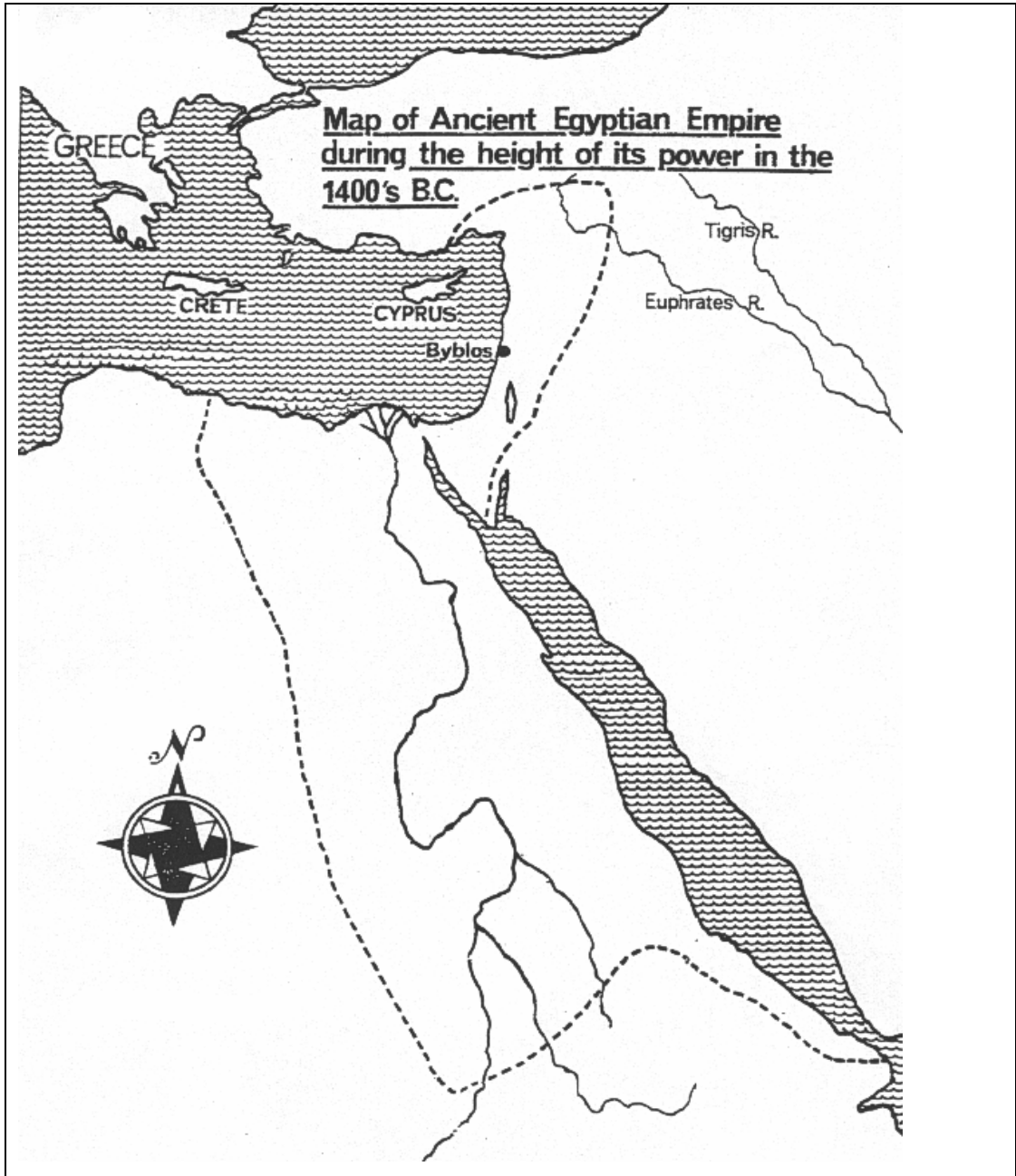
www.side.wa.edu.au.jpg

www.tebe.org

<http://www.ancientanatolia.com/map06.htm>

EKLER

Ek-1.Mısır Ülkesi

(www.side.wa.edu.au.jpg)

Ek-2.Hitit Ülkesi

(www.tebe.org)

Ek-3. Frig Ülkesi

(<http://www.ancientanatolia.com/map06.htm>)

Ek-4.Lidya Ülkesi

(<http://www.ancientanatolia.com/map07.htm>)

Ek-5. Pers Ülkesi

(<http://www.ancientanatolia.com/map08.htm>)

Ek-6. İskender ve Dünya Devleti

(<http://www.ancientanatolia.com/map09.htm>)

Ek-7. Urartu Ülkesi

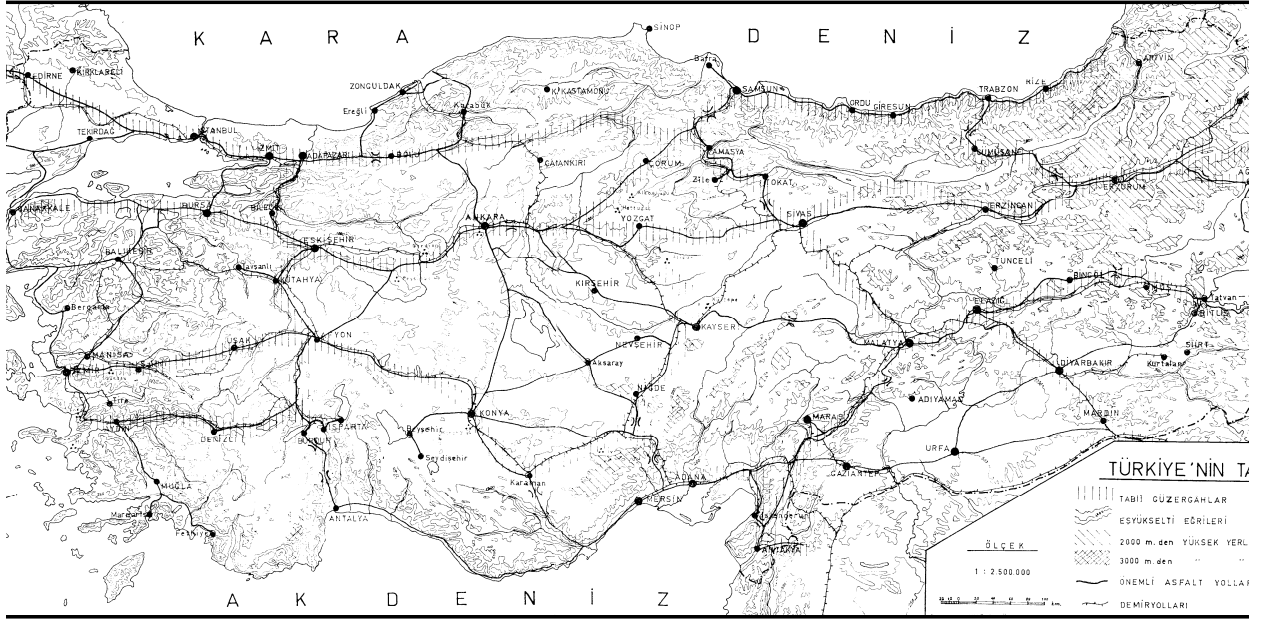

(<http://www.ancientanatolia.com/map05.htm>)

Ek-10. Türkiye'nin Tabi Yolları

(Gürsoy, C. R.(1975), Türkiye'nin Tabiî Yolları, Türk Coğrafya Dergisi, Cumhuriyetimizin 50. Yıl Özel Sayısı, Yıl XXII-XXIII, S.26, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.24-29)

ÖZGEÇMİŞ

15.12.1981 tarihinde İzmir’de doğdu. Babasının öğretmen olması sebebiyle ilk ve orta öğrenimini İzmir’de tamamladı. Lise eğitimini Denizli Kazım Kaynak Lisesi’nde bitirdi. 1999 yılında Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde lisans eğitimine başladı. 2004 yılında üniversiteden mezun oldu. 2005 yılında evlenen Şeyma YILDIRIM, aynı yıldan itibaren Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmakta ve akademik hayatına devam etmektedir.